

ISSN 1302-552X

REKABET DERGİSİ

COMPETITION JOURNAL

Cilt/Volume : 16 Sayı/Number : 1 Ocak/January 2015

- ◆ **Süt Arz Zincirinde Aksak Rekabet Koşullarının Asimetrik Hata Düzeltme Modeli ile Analizi**
Gülden BÖLÜK
Süleyman KARAMAN
- ◆ **“Rekabeti Kısıtlayıcı Amaç”ı Yeniden Değerlendirmek: “Groupement Des Cartes Bancaires V Commission” Kararı Işığında Yeni Bir Gün**
Gönenç GÜRKAYNAK
Ayşe Gizem YAŞAR

16. YIL
16th YEAR
2000'den beri yayında
Published since 2000

ISSN 1302 - 552X

REKABET DERGİSİ

COMPETITION JOURNAL

Cilt/*Volume*: 16

Sayı/*Number*: 1

Ocak/*January* 2015

Üç ayda bir yayımlanan hakemli dergi
Refereed journal published quarterly

**Rekabet Dergisi, EBSCO, Tübitak Ulakbim
ve Asos Index veri tabanlarında
dizinlenmektedir.**

*Competition Journal is indexed in the
EBSCO, Tubitak Ulakbim and Asos Index
databases.*

Basım Tarihi/*Publication Date*

Ocak/*January* 2016

YAYINCI REKABET KURUMU ADINA SAHİBİ
OWNER ON BEHALF OF PUBLISHER TURKISH COMPETITION AUTHORITY
Prof. Dr. Ömer TORLAK

SORUMLU MÜDÜR
MANAGING DIRECTOR
Abdullah KÜTÜK

YAYIN KOMİSYONU
EDITORIAL BOARD
Kürşat ÜNLÜSOY
Abdulgani GÜNGÖRDÜ
Ali ARIÖZ
Harun ULU

DANIŞMA KURULU
ADVISORY BOARD
Prof. Dr. Sabih ARKAN
Prof. Dr. Ömer Faruk ÇOLAK
Prof. Dr. Lale DAVUT
Prof. Dr. Ercüment ERDEM
Prof. Dr. Celal GÖLE
Prof. Dr. Erden KUNTALP
Prof. Dr. Ergun ÖZSUNAY
Prof. Dr. Güven SAK
Prof. Dr. Turgut TAN
Prof. Dr. Erol TAYMAZ
Prof. Dr. Ünal TEKİNALP
Prof. Dr. Bilgin TİRYAKİOĞLU
Prof. Dr. Nahit TÖRE
Prof. Dr. Ercan UYGUR
Prof. Dr. Ejder YILMAZ
Prof. Dr. İsmail KIRCA
Prof. Dr. Osman GÜRZUMAR
Prof. Dr. Ünal ZENGİNOBUZ
Doç. Dr. İzak ATİYAS
Doç. Dr. Hasan ERSEL

EDİTÖRLER
EDITORS
Yüksel KAYA
Dr. Hakan Deniz KARAKOÇ
Ş. Demet KORKUT

YAYIN SEKRETERİ
PUBLISHING SECRETARY
Özlem ERDOĞAN

Rekabet Dergisi, Rekabet Kurumu tarafından üç ayda bir yayımlanan hakemli bir dergidir. EBSCO, Tübitak Ulakbim ve Asos Index veri tabanlarında dizinlenen Rekabet Dergisi'nde, rekabet hukuku, politikası ve sanayi iktisadı alanlarındaki Türkçe veya İngilizce özgün makalelere, vaka yorumları ve benzeri görüşler ile haberlere yer verilmektedir. Yazılarda belirtilen düşünce ve görüşlerden yazarlar sorumludur; bu düşünceler ve görüşler Rekabet Kurumu açısından bağlayıcılık teşkil etmez.

Competition Journal is a refereed journal published quarterly by the Turkish Competition Authority. Competition Journal, indexed in the EBSCO, Tubitak Ulakbim and Asos Index databases, publishes original articles, case comments and news in Turkish and English in the field of competition law, policy and industrial organization. Any opinions expressed in the Competition Journal represent solely the views of contributing writers and not necessarily those of the Turkish Competition Authority.

Yönetim Yeri / Managing Office:
Üniversiteler Mahallesi 1597. Cadde No:9 06800
Bilkent-Çankaya/ANKARA

Telefon-Faks / Telephone-Fax: (90) 312 291 44 44-(90) 312 291 40 00

E-posta / E-mail: rekabetdergisi@rekabet.gov.tr

Web Adresi / Web Address:
<http://www.rekabet.gov.tr/tr-TR/Rekabet-Dergileri-Listesi>

Basımcı / Printer:
MRK Baskı ve Tanıtım Hizmetleri Ltd. Şti.
İvedik Org. San. Bölg.Ağaç İşleri Sanayi Sitesi
1357. Sokak No: 41 06370
Yenimahalle / Ankara
www.mrkbaski.com

REKABET DERGİSİ
COMPETITION JOURNAL

Cilt/Volume: 16

Sayı/Number: 1

Ocak/January 2015

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

1 MAKALELER / ARTICLES

- 3 Süt Arz Zincirinde Aksak Rekabet Koşullarının Asimetrik Hata Düzeltme Modeli ile Analizi / Analysis Of Imperfect Competition Using Asymmetric Error Correction Model In Milk Supply Chain**
Güliden BÖLÜK
Süleyman KARAMAN

- 41 “Rekabeti Kısıtlayıcı Amaç”ı Yeniden Değerlendirmek: “Groupement Des Cartes Bancaires V Commission” Kararı Işığında Yeni Bir Gün / Re-Assessing Object Restrictions: A New Day In Light Of The “Groupement Des Cartes Bancaires V Commission” Decision**
Gönenç GÜRKAYNAK
Ayşe Gizem YAŞAR

- 104 YAYIN İLKELERİ VE MAKALE YAZIM KURALLARI / PUBLICATION POLICY AND NOTES FOR CONTRIBUTORS**

MAKALELER
ARTICLES

SÜT ARZ ZİNCİRİNDE AKSAK REKABET KOŞULLARININ ASİMETRİK HATA DÜZELTME MODELİ İLE ANALİZİ*

ANALYSIS OF IMPERFECT COMPETITION USING ASYMMETRIC ERROR
CORRECTION MODEL IN MILK SUPPLY CHAIN

Gülden BÖLÜK**
Süleyman KARAMAN***

Öz

Türkiye süt piyasası son dönemlerde önemli bir yapısal değişim geçirmiş, konsantrasyon oranları artmıştır. Süt piyasasında çiğ süt fiyatlarına göre paketli süt fiyatlarının oldukça yüksek olması, yüksek yoğunlaşma oranları ile birlikte düşünüldüğünde, tedarik zincirinin imalatçı ve perakende aşamalarında üreticilere pazar gücü uygulandığı şeklinde tartışmaları gündeme getirmiştir. Bu çalışmada Türkiye süt tedarik zincirinde pazar gücünün varlığı, üretici süt fiyatı ile perakende süt fiyatı arasındaki asimetrik fiyat geçirgenliğinin tespiti için von Cramon Taubadel tarafından sunulan Asimetrik Hata Düzeltme Modeli (Asymmetric Error Correction Model-AECM) ile sorgulanmıştır. Çalışmada, Ocak 2003-Aralık 2013 dönemine ait üretici ve perakende süt fiyatları arasındaki uzun dönemli ilişkinin belirlenmesinde İki Aşamalı Engle-Granger ve Gregory-Hansen eştümleşim testlerinden faydalanılmıştır. Eştümleşim testi sonuçlarına göre, fiyat serileri uzun dönemde birlikte hareket etmektedir, yani eştümleşim bulunmaktadır. Analiz sonuçları, süt tedarik zincirinde üretici süt fiyatları ile perakende süt fiyatlarının geçirgenliğinin asimetrik olduğunu göstermektedir. Marjlarda daralmaya neden olacak üretici süt fiyatlarındaki artış, marjlarda artışa sebep olacak üretici süt fiyatındaki düşüşe göre daha hızlı ve büyük oranda perakende süt fiyatlarına yansıtılmaktadır. Çalışma, pozitif fiyat asimetrisinin varlığını ve süt piyasasında pazar gücü uygulamalarına açık oligopolistik bir yapıyı ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Süt Fiyatı, Pozitif Fiyat Asimetrisi, Negatif Fiyat Asimetrisi, Pazar Gücü, Oligopol.

* Makalenin gönderim tarihi: 26.08.2014, kabul tarihi: 04.11.2015.

** Yrd. Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, Kampüs, 07058, Antalya, E-posta: guldenboluk@akdeniz.edu.tr, Tel: 0 242 310 64 07.

*** Yrd. Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, Kampüs, 07058, Antalya, E-posta: skaraman@akdeniz.edu.tr, Tel:0 242 310 65 31.

Abstract

Turkish milk market has recently undergone a structural restructuring and concentration ratios have increased. Since retail price of milk is quite high compared to price of raw milk and concentration ratio is high, debate that monopoly power is used on producers has come up. In this study, market power was examined by Asymmetric Error Correction Model (AECM) proposed by von Cramon Taubadel to analyze the transmission between raw milk price and retail milk price. The long-run relationship between these prices was investigated using two step Engle-Granger and Gregory-Hansen cointegration tests and monthly data set covering January 2003-December 2013 periods. According to the results of cointegration tests the price series move together in the long-run, that is, they are cointegrated. Analysis results indicate that price transmission between producer and retail levels is asymmetric in the milk supply chain. Increases in raw milk prices that lead to declines in marketing margins are passed on more quickly and fully to retail prices than decreases in raw milk prices that result in increase in the marketing margins. Results expose positive asymmetric price transmission and an oligopolistic structure which is open to monopoly power abusing in milk market.

Keywords: *Milk Price, Positive Asymmetric Price, Negative Price Asymmetry, Market Power, Oligopoly.*

GİRİŞ

Türkiye’de son dönemlerde gıda ürünlerinin fiyat artışı ve ürün fiyatlarındaki oynaklık oldukça tartışılan bir konu olmuştur. Özellikle süt piyasasında öne çıkan tartışmalar arasında en önemli konulardan bir tanesi çiğ süt fiyatlarının belirlenmesidir. Normal kalitede çiğ sütün çiftlik kapısı fiyatı ortalama 0,95 TL (0,44 ABD Doları) iken, paketli UHT süt ise yaklaşık 3 kat daha fazla fiyat ile market raflarında satışa sunulmaktadır (2,65 TL, yani yaklaşık 1,21 ABD Doları). Çiğ süt üreticileri, süt işleyici firmaların tesiri ile çiğ süt üretici fiyatının düşük belirlendiği yönünde şikâyetleri gündeme getirirken, diğer taraftan da süt işleyici firmalar çiğ süt fiyatının birlikler tarafından (Damızlık Sığır Yetiştiricileri Birliği, Tarımsal Merkez Üretici Birliği, Türkiye Hayvancılık Kooperatifleri Merkez Birliği gibi 40 birlik) ortaklaşa belirlendiği, süt firmalarının aralarında anlaşarak müşteri paylaştıkları vb. rekabet ihlali iddialarını Rekabet Kurumuna yansıtmışlardır¹. Rekabet Kurumu ilgili davalarda soruşturmaya gerek olmadığı, süt fiyatlarındaki farkın yüksek taşımacılık maliyeti vb. nedeniyle ortaya çıktığı sonucuna varsa da, süt tedarik zincirinde çiğ süt üretimi aşamasının küçük ölçekli, çok sayıda ve organize olamamış üreticilerden oluştuğu da vurgulamıştır. Türkiye’de süt tedarik zinciri üzerine yapılan çalışmalar^{2,3} süt işleme sanayisinde yoğunlaşma oranlarının arttığını, çiğ süt fiyatları ile perakende süt fiyatları arasındaki farkın süt işleme sanayi ve perakende sektördeki firmaların tekel gücü uygulamalarından kaynaklandığını ifade etmektedirler. Fakat Tekgüç⁴, eşik hata düzeltme modeli ile süt piyasasında asimetriyi test etmiş ve beklentilerin aksine süt sektöründe tekel gücünün ifadesi olan pozitif asimetri yerine, negatif fiyat asimetrisi olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Fiyatların pazarlama zincirinin çeşitli aşamalarındaki oluşumu ve farklı aşamalardaki fiyat değişimlerinin diğerlerine ne şekilde geçirildiği (dikey olarak geçirgenliği) ilgili ürün piyasasının genel olarak işleyişi hakkında fikir vermektedir. Fiyat, tedarik zincirindeki çeşitli aşamaların birbirleri ile nasıl

¹ Bkz. Rekabet Kurulunun 08-37/493-174; 08-56/891-352 ve 09-09/180-52 sayılı kararları.

² HATIRLI, S.A., B. ÖZKAN, E. JONES ve A.R. AKTAŞ (2006), “Application of measuring market power and cost efficiency in the milk sub-sector in Turkey compared to other European countries”, *Trends in food Science & Technology*, No:17, s.367-372.

³ BOR Ö., M. ISMIHAN ve A. BAYANER (2014), “Asymmetry in farm-retail price transmission in the Turkish fluid market”, *New Medit*, No:2, s.2-8.

⁴ TEKGÜÇ H. (2010), “Oligopoly and Price Transmission in Turkey’s Fluid Milk Market, 114th EAAE Seminar, Structural Change in Agriculture”, April 15-16, 2010, Berlin, Germany, <http://ageconsearch.umn.edu/bitstream/61087/2/tekguc1.pdf>, Erişim Tarihi: 08.02.2014.

bağlantılı olduğunu gösteren önemli bir mekanizmadır. Bu nedenle, zincirin herhangi bir aşamasındaki şokun, üretici, toptancı ve perakendeci fiyatlarına ayarlanma yapısı, hızı ve büyüklüğü piyasa oyuncularının davranışlarını yansıtan önemli bir özelliktir⁵. Tüketiciler gıda fiyatlarında bir artış olduğu zaman, genel olarak bu artışların işleme sanayisindeki üreticiler ve/ya da komisyoncuların aşırı kâr etme güdülerinden kaynaklandığını düşünmektedirler. Tüketicilerin bu konudaki endişeleri, gıda arz zincirindeki firmaların girdi fiyatlarında bir artış olduğunda, çıktı fiyatlarını çok hızlı artırması, ancak girdi fiyatlarında bir düşüş olduğunda ise, bu düşüşü çıktı fiyatlarına yansıtmak konusunda oldukça yavaş davranışlarıyla desteklenmektedir. Bu nedenle, gıda fiyatlarındaki artışlar, gıda işleme sanayi ve perakende sektöründeki tekel gücü tartışmalarını beraberinde getirmiştir. Tekel gücü uygulamalarını destekleyen bir başka unsur da, gıda arz zincirinde işleme ve perakende aşama ile karşılaştırıldığında çiftlik düzeyindeki üreticilerin küçük ölçekli ve daha az organize olmuş bir yapı sergilemeleridir^{6,7}.

Girdi fiyatları atışları, düşümlere göre daha hızlı ve büyük oranda perakende satış fiyatlarına yansıtılıyorsa pozitif fiyat asimetrisi söz konusudur ki bu durumun aksak rekabet koşullarından kaynaklandığı genel olarak kabul edilmektedir⁸. Perakende ve çiftlik fiyatları arasındaki farkın giderek artması çeşitli piyasalarda dikey fiyat geçirgenliğinin ampirik olarak analiz edilmesi için iktisatçıları motive etmiştir. Son dönemlerde zaman serisi analizlerindeki gelişmeler de asimetrik fiyat geçirgenliğinin test edildiği birçok ampirik çalışmanın yapılmasına katkı sağlamıştır. Asimetrik fiyat geçirgenliği konusu akaryakıt ve bankacılık piyasalarında da çalışılmış olmakla birlikte, literatür daha çok tarımsal gıda ürünleri piyasalarında yoğunlaşmaktadır⁹.

Çiftlik fiyatları ile perakende fiyatları arasındaki ilişki, piyasanın etkinliğinin yanı sıra üreticinin ve tüketicinin refahı açısından da önemlidir. Bu nedenle tarım iktisatçıları çiftlikten-perakende satış aşamasına kadar fiyat iletiminin esneklikleri

⁵ GOODWIN, B.K. ve M.T. HOLT (1999), "Price Transmission and asymmetric adjustment in the U.S. Beef Sector", *American Journal of Agricultural Economics*, No:81, s.630-637.

⁶ MEYER J. ve S. VON CRAMON TAUBADEL (2004), "Asymmetric Price Transmission: A Survey", *Journal of Agricultural Economics*, No:55, s.581-611.

⁷ AWOKUSE, T.O. ve X. WANG (2009), "Threshold Effects and Asymmetric Price Adjustments in U.S. Dairy Markets", *Canadian Journal of Agricultural Economics*, No:57(2), s.269-286.

⁸ Çıktı fiyatlarının girdi fiyatı azalışlarına (artışlara göre) tam ve daha hızlı bir şekilde tepki vermesi "negatif fiyat asimetrisi" olarak adlandırılmaktadır ve toplumsal refah açısından tüketicilerin lehine bir durumdur (Meyer ve von Cramon-Taubadel 2004, s.583).

⁹ Bkz.Awokuse ve Wang 2009.

tahmin edilirken, fiyatların simetrik olarak geçirildiğini varsaymaktadırlar. Yani çiftlik fiyatlarındaki hem artışlara hem de azalışlara perakende satış fiyatlarının aynı yönde tepki vereceği beklenmektedir. Ancak son 20-30 yıllık süreçte birçok tarımsal ürünün piyasasında asimetrik fiyat geçirgenliğinin oldukça yaygın olduğu ampirik çalışmalarla ortaya konmuştur. Başka bir ifade ile girdi fiyatlarındaki artışlar, düşümlere göre daha hızlı bir şekilde perakende satış fiyatlarına yansıtılmaktadır^{10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21}.

Tedarik zincirinin herhangi bir aşamasındaki tekel gücünün kötüye kullanımı kaynakların yanlış tahsisine ve dolayısıyla sosyal refah kaybına neden olacağından, hükümetlerin ve ilgili politika yapımcılarının bu konu ile mücadele etmesi gerekmektedir. Ancak, gıda fiyatları artışının tekel gücünden kaynaklandığı algısını kabul ya da red etmek için, temel gıda ürünlerinin arz zincirindeki fiyat

¹⁰ AGUIAR D. ve J.A SANTANA (2002), "Asymmetry in farm to retail price transmission and market integration: vertical and horizontal price linkages for salmon", *Applied Economics*, No:39, s.2535-2545.

¹¹ KINNUCAN H.W. ve O.D. FORKER (1987), "Asymmetry in Farm-Retail Price Transmission for Major Dairy Products", *American Journal of Agricultural Economics*, No:69(2), s.285-292.

¹² Meyer ve von Cramon Taubadel 2004, s.582.

¹³ CUTTS M. ve J. KIRSTEN (2006), "Asymmetric Price Transmission and Market Concentration: an investigation into Four South African Agro-Food Industries", *South African Journal of Economics*, No:74(2), s.323-333.

¹⁴ HAHN, V.F. (1990), "Dynamic and Asymmetric Adjustment in Beef and Pork Prices", Selected Paper for the Presentation at the Agricultural & Applied Economics Association's 2010 AAEA, CAES & WAEA Joint Meeting, Denver, Colorado, USA, <http://ageconsearch.umn.edu/bitstream/61135/2/Dynamic%20and%20Asymmetric%20Adjustment%20in%20Beef%20and%20Pork%20Prices.pdf>, Erişim Tarihi: 03.03.2014

¹⁵ MOHANTY, S., E.W.F. PETERSON ve N.C. KRUSE (1995), "Price Asymmetry in the International Wheat Market", *Canadian Journal of Agricultural Economics*, No:43(3), s.355-366.

¹⁶ ABDULAI, A. (2002), "Spatial Price Transmission and Asymmetry in the Ghanaian Maize Market", *Journal of Development Economics*, No:63(2), s.327-349.

¹⁷ BACON, R.W. (1991), "Rockets and feathers: the asymmetric speed of adjustment of UK retail gasoline prices to cost changes", *Energy Economics*, No:13(3), s.211-218.

¹⁸ FROST, D. ve R. BROWDEN (1999), "An Asymmetry Generator for Error-Correction Mechanisms With Application to Bank Mortgage-Rate Dynamics", *Journal of Business & Economic Statistics*, No:17(2), s.253-263.

¹⁹ HANNAN T.H. ve A.N. BERGER (1991), "The rigidity of prices: Evidence from the banking industry", *American Economic Review*, No:81(4), 938-945.

²⁰ KAABIA, M.B. ve J.M. GIL (2007), "Asymmetric Price Transmission in the Spanish Lamb Sector", *European Review of Agricultural Economics*, No:34(1), s.53-80.

²¹ AMIKUZUNO, J. ve S.von CRAMON-TAUBADEL (2013), "Seasonal Variation in Price Transmission between Tomato Market in Ghana", *Journal of African Economies*, No:21(4), s.669-686.

geçirgenliği (*price transmission*) mekanizmasının araştırılması gerekmektedir²². Gıda arz zinciri boyunca pazarlama marjları ve fiyatın geçirgenliği tarım iktisatçılarının ilgisini çeken önemli bir araştırma konusu olmasının yanı sıra Yapı-Davranış-Performans (*Structure-Performance-Conduct-SCP*) analizinin ve dolayısıyla endüstriyel organizasyonun önemli bir unsurudur²³. Bu bağlamda ilgili sektörün yoğunlaşma seviyesi, tedarik zinciri boyunca firmaların marjları ile birlikte çeşitli aşamalardaki fiyatların oluşumunun göz önüne alınması gerekmektedir. Tabi bu yapılırken dünya genelindeki dünya genelindeki tarım ürünleri piyasaları ve gıda endüstrisindeki gelişmeler de göz ardı edilmemelidir²⁴.

Türkiye’de çiğ süt fiyatlarındaki bir artış (şokun) imalatçı ve perakende firmalar tarafından süratle ve tamamen tüketici fiyatlarına yansıtılırken, üretici fiyatlarındaki bir düşüşün sütün perakende satış fiyatına yansıtılmadığına ilişkin iddialar süt tedarik zincirinde asimetrik fiyat geçirgenliğinin yanı sıra tekel gücünün varlığı tartışmalarını gündeme getirmiştir. Bu çalışmanın amacı, çiğ sütün çiftlik fiyatı ile paketli sütün perakende satış fiyatları arasındaki fiyat değişim ilişkisini ortaya koyacak fiyat geçirgenliğini analiz etmektir. Fiyat geçirgenliği analizi ile fiyatların iletiminde asimetri olup olmadığı Asimetrik Hata Düzeltme Modeli ile sorgulanacaktır. Nitekim, süt sektöründe fiyat asimetrisinin tespiti, sütün pazarlama zincirinde üreticilere tekel gücü kullanımının varlığına ilişkin ipuçları sunacaktır. Çalışmanın ikinci bölümünde asimetrik fiyat geçirgenliği kavramı ve fiyat asimetrisinin nedenlerine ilişkin literatürdeki çalışmalara ve temel bulgularına yer verilmektedir. Üçüncü bölümde, Türkiye süt sektörünün yapısı ele alınmaktadır. Dördüncü bölümde veri seti hakkında bilginin yanı sıra ampirik yöntem sunulmaktadır. Beşinci bölümde modelin bulguları tartışılırken, altıncı ve son bölümde ise sonuç ve değerlendirmelere yer verilmektedir.

1. ASİMETRİK FİYAT GEÇİRGENLİĞİ VE NEDENLERİ

Fiyat asimetrisi, girdi fiyatlarındaki artış ve azalışların ürünün pazarlama zinciri boyunca çıktı fiyatına ayarlanmasının hızının, büyüklüğünün ve yönünün farklılaşmasıdır. Fiyat asimetrisi dikey ya da yatay (mekansal) olarak tanımlandığı gibi, negatif ve pozitif olarak da tanımlanmaktadır²⁵. Ancak, sektördeki aksak

²² Cutts ve Kirsten 2006, s.323.

²³ Kaabia ve Gil 2007, s.53.

²⁴ Cutts ve Kirsten 2006, s.324.

²⁵ Fiyat asimetrisinin türlerine ilişkin daha detaylı bilgiye Meyer ve von Cramon-Taubadel (2004) ile Frey ve Manera'nın (2005) çalışmalarından ulaşılabilir.

rekabet koşulları açısından endişe yaratan, tüketicinin refahında ve kaynak tahsisi üzerinde olumsuz etkilere sahip olan pozitif fiyat asimetrisidir. Eğer çıktı fiyatları, girdi fiyatlarındaki artışlara, azalışlara göre daha hızlı ve büyük oranda ayarlanıyorsa pozitif fiyat asimetrisi söz konusudur²⁶. Fiyat asimetrisi ampirik olarak birçok çalışmada tanımlanmış olmasına rağmen, bu olguya ilişkin genel bir teorik açıklama yoktur. Hatta Pelzman²⁷ ve Boreinstein vd.²⁸'nin vurguladıkları üzere fiyat asimetrisi klasik iktisat öğretisi ile çelişmektedir ve “girdi fiyatlarındaki değişmelere çıktı fiyatındaki ayarlanmaların gecikmesi hem rekabetçi hem de tekel modeli ile tutarlı değildir”. Çünkü kâr maksimizasyonu yapan tekelin fiyat ayarlaması marjinal maliyetine dayanmaktadır. Böylece kâr maksimizasyonu yapan tekel firma, marjinal maliyeti değiştiği her durumda çıktının fiyatını değiştirmek isteyecektir²⁹. Birçok çalışma asimetric fiyat geçirgenliğinin olası nedenlerine ilişkin çeşitli alternatif açıklamalar sunmuştur: Anti-rekabetçi davranış, işlem maliyetleri nedeniyle fiyat katılığı, ürünün saklama koşulları, stok yönetimi, hükümet politikaları, yüksek enflasyon ve girdi ikamesi³⁰. Bununla birlikte, literatürde asimetric fiyat geçirgenliğine ilişkin iki temel neden öne çıkmaktadır: Anti-rekabetçi piyasaların varlığı (tekel gücü) ve ayarlanma maliyetleri (*adjustment costs*)^{31, 32}.

Rekabetçi olmayan piyasa yapıları, tedarik zincirinde asimetric fiyat tepkisine neden olabilir. Piyasada aksaklıkların olmadığı durumlarda, girdi maliyetlerindeki değişmelere çıktı fiyatlarının da simetric olarak ayarlanması beklenir³³. Firmaların girdi fiyat artışlarını azalışlara göre tüketiciye daha hızlı yansıtmasının nedeni, firmaların kar marjındaki azalışlara, artışlara göre daha

²⁶ DIGAL, L. N. ve F. Z. AHMADI-ESFAHANI (2002), “Market power analysis in the retail food industry: a survey of methods”, *The Australian Journal of Agricultural and Resource Economics*, No:46, s.559-584.

²⁷ PELTZMAN, S. (2000), “Prices Rise Faster than They Fall”, *Journal of Political Economy*, No:108(3), s.466-502.

²⁸ BORENSTEIN, S., A.C. CAMERON ve R. GILBERT (1997), “Do gasoline prices respond asymmetrically to crude oil price changes?”, *Quarterly Journal of Economics*, No:112, s.305-339.

²⁹ BUNTE, F. ve J. PEERLINGS (2003), “Asymmetric Price Transmission Due to Market Power in Case of Supply Shocks”, *Agribusiness*, No:19(1), s.19-28.

³⁰ Awokuse ve Wang 2009, s.270-271.

³¹ VAVRA, P. ve B.K. GOODWIN (2005), “Analysis of Price Transmission Along the Food Chain”, OECD Food, Agriculture and Fisheries Working Papers, No:3, <http://www.oecd.org/agriculture/agricultural-policies/40459642.pdf>, Erişim Tarihi: 10.06.2014.

³² Bkz.Asimetric fiyat geçirgenliğinin nedenlerine ilişkin detaylı bilgi için Meyer ve von Cramon-Taubadel 2004,; Vavra ve Goodwin 2005.

³³ Awokuse ve Wang 2009, s.272.

hızlı tepki vermeleridir. Genel olarak gıda ürünlerinin tedarik zincirinde, çiftlik seviyesi daha az yoğunlaşmış iken, yüksek ölçek ekonomisi nedeniyle çok fazla oyuncu firma imalat/satış aşamasında yer almaz. Oligopolist gıda imalatçıları ve/ya da perakendecileri kâr marjlarını daraltacak pozitif fiyat şoklarına, marjı genişletecek negatif fiyat şoklarına göre daha hızlı tepki vermektedirler³⁴. Hatta kar marjını düşürmemek için (artırmaya göre) birlikte hareket ederek tepki verebilirler³⁵. Literatürdeki çalışmalar, tekel gücünün çoğu zaman pozitif fiyat asimetrisine neden olduğuna ilişkin kanıtlar sunmaktadır. Balke vd.³⁶ ve Brown ve Yücel³⁷, oligopolist firmaların yüksek kar seviyesini sürdürmek için zımnî bir işbirliği içerisinde olduklarını, bu zımnî işbirliğinin de kısa dönemde pozitif fiyat asimetrisine neden olacağını ifade etmişlerdir. Örneğin, girdi fiyatı arttığı zaman tüm firmalar, rakiplerine zımnî işbirliğinin devam ettiği sinyali vermek için hızlı bir şekilde çıktı fiyatlarını yukarı doğru ayarlayacaklardır. Ancak eğer girdi fiyatları düşerse, firmalar zımnî işbirliğini bozma riskini üstlenmek istemedikleri için, çıktı fiyatını düşürmek yerine beklemeyi tercih edeceklerdir. Damania ve Yang³⁸, gizli işbirliğinin firmalar tarafından bozulması durumunda rakip firmalar tarafından cezalandırılmanın söz konusu olacağını da ifade etmişlerdir. Literatürde asimetrik fiyat geçirgenliği için birçok açıklama olsa da, tekel gücü önemli bir faktör olarak öne çıkmaktadır³⁹. Yani firmalar girdi fiyatı artışlarını hızlı bir şekilde tüketiciye yansıtırken, girdi fiyatı düşüşlerini yansıtmaya hevesli değildir. Nitekim Awokuse ve Wang'ın⁴⁰, ABD'de 1987-2006 dönemine ait süt ürünleri fiyatlarını Eşik Vektör Hata Düzeltme Modeli (*Threshold Vector Error Correction*) ile analiz eden çalışmaları, perakende fiyatların pozitif şoklara göre negatif şoklara (üretici fiyat artışı) kar marjlarını düşürmeleri nedeniyle çok daha hızlı tepki verdiğini desteklemiştir. Tekel gücü ve fiyat asimetrisi arasındaki ilişkinin varlığı hipotezini öneren birçok çalışma olmasına rağmen, bu bağlantıyı ampirik olarak test eden sadece birkaç çalışma mevcuttur⁴¹. Buradaki temel problem, tekel gücünü ifade eden uygun bir kukla değişkenin (*proxy*) seçilmesidir.

³⁴ Meyer ve von Cramon-Taubadel 2004, s.584.

³⁵ Cutts and Kirsten 2006, s.325.

³⁶ BALKE, N.S., S.P.A BROWN ve M.K. YÜCEL (1998), "Crude Oil and Gasoline Prices: An asymmetric Relationship?", Federal Reserve Bank of Dallas, *Economic Review*, First Quarter, s.2-11.

³⁷ BROWN, S.P.A. ve M.K. YUCEL (2000), "Gasoline and crude oil prices: why asymmetry?", *Federal Reserve Bank of Dallas Economic and Financial Review*, Third Quarter, s.23-29.

³⁸ DAMANIA, R.R. ve B.Z. YANG (1998), "Price Rigidity and Asymmetric Price Adjustment in a repeated Oligopoly", *Journal of Institutional and Theoretical Economics*, No:154, s.659-679.

³⁹ Aguiar ve Santana 2002, s.39.

⁴⁰ Bkz.Awokuse ve Wang 2009.

⁴¹ Adı geçen çalışmalar Bunte ve Peerlings (2003) ve Acharya vd. (2011).

Cutts ve Kirsten⁴², Güney Afrika’da mısır, buğday, ayçiçeği ve süt tedarik zincirinde 2000-2003 dönemine ait aylık verileri kullanarak asimetrik fiyat geçirgenliğini Granger Nedensellik yöntemi ile test etmişlerdir. Yazarlar ayçiçeği ve süt hariç, diğer ürünlerde marjlar uzun dönem seviyenin altına düştüğünde, firmaların girdi fiyatlarındaki artışa çok hızlı ve büyük oranda tepki verdiklerini tespit etmişlerdir. Eğer ürünün endüstrisi yüksek yoğunlaşma nedeniyle rekabetçi değil ise, çiftlik ve toptan fiyat artışları düşümlere göre çok daha fazla perakende satış fiyatlarını etkilemekte ve bu durum daha uzun bir zaman periyodunda hissedilmektedir. Yazarlar, süt işleme sanayisinde yüksek yoğunlaşmaya rağmen ürünün bozulabilir nitelikte olması nedeniyle, perakende fiyatların sütün üretici fiyatındaki artışı kolayca yansıtmadığını ancak bu durumun uzun ömürlü süt için geçerli olmadığı sonucuna varmışlardır. Acharya vd.⁴³, asimetrik fiyat geçirgenliği çalışmalarının çoğunda, verilerin zaman serisi özelliklerine odaklanıldığı ve fiyatın davranışını etkileyebilecek değişkenlerin modelden dışlandığı şeklinde eleştiri getirmişlerdir. Bu nedenle yazarlar ABD’de 1980-1998 dönemine ait fiyat serisini kullanarak çilek piyasasında asimetrik fiyat geçirgenliğini, modele tekelleme gücü parametresi dahil ederek analiz etmişlerdir. Tekelleme gücünün asimetrik fiyat geçirgenliğine neden olduğunu ve özellikle tekelleme gücü etkisinin çilek ürününün hasadının zirve yaptığı dönemlerde oldukça etkili olduğunu tespit etmişlerdir. Ben-Kaabia ve Gill⁴⁴, İspanya koyun eti sektöründe fiyat geçirgenliğini Eşik Vektör Hata Düzeltme modeli ile 1996-2002 dönemine ait verilerle analiz etmişler ve asimetrik fiyat geçirgenliği tespit etmişlerdir. Asimetrik fiyat üreticilerin pazarlık gücü eksikliğinden ve gıda perakende sektöründeki yüksek yoğunlaşmadan (ilk 5 firma pazar payı %74) kaynaklandığı sonucuna varmışlardır. Bunte ve Peerlings⁴⁵, Almanya salatalık tedarik zincirinde arz şoku durumunda asimetrik fiyat geçirgenliğinde tekelleme gücünün etkisini analiz etmişlerdir. Çalışmada salatalık sektörünün oligopolistik yapısı göz önünde bulundurularak Cournot rekabet modeli çerçevesinde fiyatın oluşumu 1996-2001 dönemi verileri ile modellenmiş ve tekelleme gücü etkisini analize dahil edilmiştir. Yazarlar, perakende seviyede tekelleme gücü mevcut ise ticaret hacmi ve üreticilere ödenen fiyatın ciddi oranda düştüğünü, tekelleme gücünün açık bir şekilde asimetrik fiyat geçirgenliğine

⁴² Bkz. Cutts and Kirsten 2006.

⁴³ ACHARYA, R.N, H.W. KINNUCAN ve S.B. CAUDILL (2011), “Asymmetric farm–retail price transmission and market power: a new test”, *Applied Economics*, No: 43, s.4759-4768.

⁴⁴ Bkz.Kaabia ve Gill 2007.

⁴⁵ Bkz.Bunte ve Peerlings 2003.

neden olduğunu ve tüketicilerin ve üreticilerin tekel gücü uygulaması nedeniyle 3.5 milyon Avro refah kaybına uğradıklarını tespit etmişlerdir.

Cutts ve Kirsten⁴⁶ arama maliyetlerinin (*searching cost*) lokal tekellik yaratarak asimetric fiyat geçirgenliğine neden olabileceğini teorik olarak tartışmışlardır. Buna göre, belli bir bölgedeki tüketiciler teorik olarak çok sayıda seçme imkânına sahip iken, pratikte diğer firmaların önerdiği fiyatlar hakkında bilgi sahibi olmayabilirler. Tüketici lokal perakende mağazada fiyatın arttığını fark etse de, diğer firmaların da fiyatları değiştirip değiştirmediğini bilemediğinden lokal tekel konumundaki mağazadan satın almaya devam edecektir. Bailey ve Brorsen⁴⁷, firmaların orijine göre içbükey ya da dışbükey dirsekli talep eğrisi algıladıklarını göz önünde bulundurarak, bir firmanın fiyatı arttırdığı durumda rakiplerin buna uymayacağını fakat fiyat düşüşünü diğer rakiplerin takip edeceğini düşünürse, negatif fiyat asimetrisinin söz konusu olacağını ifade etmişlerdir. Ters durumda, eğer fiyat artışlarına diğer tüm firmaların uyacağını fakat fiyat düşüşüne diğer firmaların takip etmeyeceğine inandığı durumda pozitif fiyat asimetrisi söz konusu olacaktır. Bu nedenle önceden tekel gücünün negatif mi, pozitif mi fiyat artışına neden olacağını açık olmayacağını vurgulamıştır.

Tarımsal ürünlerin karakteristik özellikleri de asimetric fiyat geçirgenliği ile sonuçlanabilir. Ward⁴⁸, çalışmasında bozulabilir nitelikteki taze sebze ve meyvelerin (raf ömrü kısa olan süt dahil) fiyatlarında, diğer tarımsal ürünlere göre (örneğin buğday) asimetrisinin çok daha yaygın olduğunu tespit etmiştir. Çünkü bu ürünler çok uzun zaman saklanamadıkları için, bozulma nedeniyle gelir kaybına uğramak istemeyen perakende firmalar, bu ürünlerin çiftlik ve toptan fiyatlarında artış olsa dahi, bu artışları perakende satış fiyatına yansıtmak istemeyeceklerdir. Ward⁴⁹, raf ömrü kısa olan sütte negatif fiyat asimetrisinin olacağını vurgulamıştır. Serra ve Goodwin⁵⁰, İspanya süt sektöründe asimetric fiyat geçirgenliğini 1994-2000 dönemine ait zaman serisi verileri ile analiz yaptıkları çalışmalarında pozitif fiyat asimetrisinin nedeni olarak sütün bozulabilir niteliğinin altını çizmişlerdir.

⁴⁶ Bkz.Cutts and Kirsten 2006.

⁴⁷ BAILEY, D. ve B.W BRORSEN (1989), "Price Asymmetry in Spatial Fed Cattle Market", *Western Journal of Agricultural Economics*, No:14(2), s.246-252.

⁴⁸ WARD, R.W. (1982), "Asymmetry in Retail, Wholesale and Shipping Point Pricing for fresh Vegetables", *American Journal of Agricultural Economics*, No:62, s.205-212.

⁴⁹ Bkz.Ward 1982.

⁵⁰ SERRA, T. ve B.K. GOODWIN (2003), "Price transmission and asymmetric adjustment in the Spanish dairy sector", *Applied Economics*, No:35(18), s.1889-1899.

İşlem maliyetleri (*transaction costs*) asimetrik fiyat geçirgenliği için başka bir açıklamadır. Levy vd.⁵¹ ve Dutta vd.⁵², asimetrik fiyat geçirgenliğinin nedeni olarak işlem maliyetlerinin özel bir durumu olan fiyat katılığının önemine işaret etmişlerdir. Fiyat katılığı ise menü maliyetlerinden kaynaklanmaktadır. Menü maliyetleri, perakende firmalar fiyat artışına tepki vermeyi seçtikleri durumda, menülerin güncellenmesi, katalogların ve fiyat etiketlerini değiştirilmesi nedeniyle ortaya çıkan ilave yüküdür. Menü maliyetlerinin varlığında, girdi fiyatlarında geçici/sürekli olacak pozitif bir fiyat artışı şoku durumunda, maliyet artışından zarar görmek istemeyen firmalar çıktı fiyatlarına bu artışı yavaş bir şekilde yansıtacaklardır. Fiyatları ayarlamamanın faydası maliyetlerini aşmadıkça firma “bekle-gör” tutumu sergileyecektir ki bu da asimetrik fiyat geçirgenliğine neden olacaktır. Bailey ve Brorsen⁵³, ABD dana eti piyasasında asimetrik fiyat geçirgenliği tespit etmiş ve bunun nedeninin, rekabetçi piyasa koşullarında önemli menü maliyetleri ile karşılaşan toptancı firmaların kâr marjları azaldığında fiyatları hemen artırmak istememeleri olduğunu ifade etmişlerdir.

Tekel gücü, ayarlanma maliyetleri ve bozulabilirlik gibi unsurların yanı sıra asimetrik fiyat geçirgenliği için başka faktörler de sorgulanmıştır. Kaabia ve Gill⁵⁴, muhasebe sistemleri ve stok yönetimini de asimetrik fiyat geçirgenliği için bir neden olarak göstermiştir. Örneğin FIFO yöntemi (İlk Giren İlk Çıkar) firma tarafından benimsendi ise, yöntem tarihsel değerlendirme yaptığı için maliyetler değiştiğinde çıktının fiyatı ayarlanamaz. Ancak LIFO yöntemi (Son Giren İlk Çıkar) benimsenirse, ürünün nihai fiyatı çok hızlı bir şekilde girdi fiyatlarındaki değişmeye ayarlanacaktır⁵⁵. Kinnucan ve Forker⁵⁶, tarımsal ürünler için hükümetin destek politikalarının varlığı durumunda, fiyat düşüşlerine perakende fiyatların yavaş bir şekilde tepki verdiğini ifade etmiştir. Awokuse ve Wang⁵⁷ da, ABD’de süt ve süt ürünleri için hükümetin süt desteği uygulamasının fiyatın aşağıya

⁵¹ LEVY, D., M. BERGEN, S. DUTTA ve R. VENABLE (1997), “The magnitude of menu cost: Direct evidence from large supermarket chains”, *Quarterly Journal of Economics*, No:112(3), s.791-382.

⁵² DUTTA, S., M. BERGEN, D. LEVY ve R. VENABLE (1999), “Menu costs, posted prices, and multiproduct retailers”, *Journal of Money, Credit, and Banking*, No:31(4), s. 683–703.

⁵³ Bkz.Bailey and Brorsen 1989.

⁵⁴ Kaabia ve Gill 2007, s.59.

⁵⁵ FREY, G. ve M. MANERA (2005), “Econometric Models of Asymmetric Price Transmission”, Selected Work, Fondazione Eni Enrico Mattei, http://works.bepress.com/matteo_manera/7, Erişim Tarihi: 10.04.2014.

⁵⁶ Kinnucan ve Forker 1987, s.288.

⁵⁷ Bkz.Awokuse ve Wang 2009.

düşmesini suni olarak engellendiği için asimetrik fiyat geçirgenliğine neden olabileceğini tespit etmiştir. Aguiar ve Santana⁵⁸, Brezilya’da 1987-1998 dönemine ait verileri kullanarak Granger nedensellik testi ile bozulabilir ve saklanabilir tarım ürünleri için (domates, soğan, kahve, süt, pirinç ve fasulye) yoğunlaşmış ve rekabetçi endüstri ayırımını dikkate alarak asimetrik fiyat geçirgenliğini test etmişlerdir. Yazarlar, ürünlerin çoğunda asimetrik fiyat geçirgenliğinin varlığını tespit etmişler ancak, asimetrik fiyat geçirgenliğinin piyasa konsantrasyonundan ya da ürünlerin bozulabilir olmasından değil, Brezilya’daki yüksek enflasyon probleminde kaynaklandığı sonucuna ulaşmışlardır.

Birçok çalışma gıda arz zinciri boyunca fiyatın geçirgenliğini analiz etmiş olmasına rağmen ampirik çalışmalardan elde edilen sonuçlar kesin bir yargı oluşturulmasına imkan vermemektedir. Çalışmalar analiz edilen ürünler, ülkeler, zaman dönemi, veri sıklığı ve model spesifikasyonu açısından farklılaşmakta olduğundan temel bir politika önerisi için sonuca varılamamaktadır. Fakat fiyat asimetrisine ilişkin literatür, tekel gücünün asimetrik fiyat geçirgenliğine neden olduğunu ortaya koymaktadır. Tekel gücü ve ayarlanma maliyetleri arasındaki fark, her ikisi de fiyat geçirgenliğinin hızında asimetriye neden olsa da, sadece tekel gücü pozitif ve negatif girdi şoklarına ayarlanmasında uzun süreli asimetriye neden olmaktadır⁵⁹. Bunun yanı sıra, Bailey ve Brorsen⁶⁰ tarafından ifade edildiği üzere, ayarlanma maliyetleri yerel (lokal) olarak değişmez, bu nedenle mekansal (*spatial*) fiyat asimetrisinin ayarlanma maliyeti nedeniyle olması mümkün değildir.

2. TÜRKİYE SÜT SEKTÖRÜNÜN YAPISI

Süt sektörü gerek hayvancılık sektöründe yarattığı katma değer açısından gerekse kırsal kalkınmaya katkısı nedeniyle Türkiye için stratejik bir öneme sahiptir. Türkiye süt üretiminde dünyada 15. sırada yer almaktadır ve hayvancılık 2,5 milyon üretici tesis ile tarımsal GSYH’nin 1/3’nü oluşturmaktadır. Türkiye’de süt üretimi 2013 yılında 18,2 milyon tona ulaşmış ve 2009 yılına göre % 45 artış göstermiştir. Üretilen sütün % 91,4’ü inek sütü, % 6’sı koyun sütü, %2,3’ü keçi sütü ve %0,3’ü manda sütüdür. Büyükbaş hayvan sayısında istikrarlı bir artış söz konusu olup 2008’de 9,8 milyon olan büyükbaş hayvan sayısı, 2013’de

⁵⁸ Bkz. Aguiar ve Santana 2002.

⁵⁹ Meyer ve von Cramon Taubadel 2004, s.590.

⁶⁰ Bailey and Brorsen 1989, s.248.

14,4 milyona ulaşmıştır⁶¹. Süt ürünlerinin Türk halkının beslenmesinde önemli bir rolü vardır ancak kişi başına sıvı süt tüketimi az miktardadır. Yıllık kişi başı süt ve süt ürünleri tüketimi 132 lt olup, AB ülkeleri ile karşılaştırıldığında düşük seviyededir⁶². Yaygın süt tüketim şekilleri yoğurt, beyaz peynir ve ayrandır. Türkiye süt ve süt ürünleri sektöründe en çok peynir ve lor üretilmektedir. Süt ve süt ürünlerinin ihracatının toplam ihracat içindeki payı düşüktür (% 0,2). İhracatın önündeki engeller üretimde düşük verim, korumacı politikalar ve dış pazarlardaki yüksek ürün kalitesidir.

Türkiye’de süt ve süt ürünleri sektörüne yönelik politikalar farklı kurum ve kuruluşlar aracılığı ile değişen teşvik ve araçlarla yürütülmüştür. Sektöre yönelik izlenmiş ilk politika 1956’da YEMSAN’ın yem sanayisine yönelik olarak faaliyete geçmesidir. Türkiye Süt Endüstrisi Kurumunun (TSEK) kurulmasından sonra ise süt sektörü için doğrudan destek politikaları uygulanmaya başlanmıştır. 1990’lı yıllarda bu iki kurumun özelleştirilmesinin ardından süt ve süt ürünleri sektöründe düzenleyici rol oynayan bir kurumun bulunmaması süt sektörünün gelişimini olumsuz yönde etkilemiştir. Hayvancılığın Desteklenmesi Hakkında Karar 2005 yılından itibaren yürürlüğe konmasından sonra, süt ve süt ürünleri sektörüne yönelik politikalarda yeni uygulamalara gidilmiştir. Bu destek ve çalışmalar toplam sığır sayısında önceki yıllara göre daha büyük bir artış yaşanmasını sağlamıştır. Devlet, 2008 yılında üretici ve sanayi aktörlerini bir araya getiren Ulusal Süt Konseyini kurmuştur. Süt Konseyi, süt kalitesini artırmak ve tüketimini teşvik etmek için çalışmalar yürütmektedir⁶³. Türkiye Ziraat Bankası da 2010 yılında, süt sektörüne süt üretimini teşvik etmek için uzun vadeli ve sıfır faizli kredi sağlamıştır. Süt sektöründe 2010-2011 döneminde toplam 5,9 milyar TL (3,28 milyon ABD Doları) kredi kullanılmış ve hem yeni teşebbüsler hem de eski firmalar tarafından 4,3 milyon süt ineği satın alınmıştır. Gıda imalat sanayisi yüksek teknoloji ile donanım sağlamış ve bu durum çiğ süt fiyatlarını etkileyecek süt miktarında artış sağlamıştır. Süt işleme endüstrisinde de son birkaç yıldır önemli miktarda yatırım yapılmıştır. Buna paralel olarak işlenmiş süt üretimi de

⁶¹ Ulusal Süt Konseyi (USK) (2013), “Dünya ve Türkiye’de Süt Sektör İstatistikleri”, Ulusal Süt Konseyi (USK), http://www.ulusalsutkonseyi.org.tr/kaynaklar/arastirma_dosyalar/2014_05_22_905419.pdf, Erişim tarihi: 10.06.2014.

⁶² Bor vd., 2014, s.4.

⁶³ TEPAV (2012), “Konya’da Tarımsal Sanayide Yapısal Özelliklerin Analizi ve Rekabet Stratejilerinin Belirlenmesi, Sonuç Raporu, Süt ve Süt Ürünleri İmalatı Sektörü”, Konya, <http://planlama.mevka.org.tr/attachments/article/128/Tarimsal%20Sanayide%20Yapısal%20Ozelliklerin%20Analizi.pdf>, Erişim Tarihi: 05.04.2014.

artış göstermiştir. Süt işleme firmalarının birçoğu yüksek teknolojiye sahiptir ve süt işleyici 8 firma Türkiye'nin en büyük 500 firması arasında yer almaktadır. Sektördeki öncü şirketler iki kurum altında organize olmuşlardır: Türkiye Et Süt Gıda Sanayicileri Birliği (SETBİR) ve Ambalajlı Süt ve Süt Ürünleri Sanayicileri Derneği (ASÜD). Hayvancılık Kooperatifleri Merkez Birliği gibi kooperatifler de üreticileri sütün toplanması, soğutma tanklarının sağlanması, süt kalite kontrolü ve sütün diğer işleyicilere satılması konusunda destek sağlamaktadırlar⁶⁴.

Türkiye süt sektörü büyük ve küçük ölçekli üreticilerden oluşmaktadır. Ancak çiftliklerin büyük çoğunluğu (% 60'ı) 1- 4 sayıda hayvana sahip olduğundan, Türkiye'de yoğun bir süt üretimi için gerekli yapı henüz gelişmemiştir⁶⁵. Türkiye'de 1000 başın üzerinde işletme sayısı sadece 14'tür ve işletme büyüklüklerinin doğudan batıya gidildikçe arttığı görülmektedir. Bunun yanı sıra süt üreticileri ülkenin birçok bölgesinde dağınık bir organizasyon sergilemektedirler (Süt Birliği, Hay-Kop, DSYM vb.)^{66, 67}. Süt üreticilerinin ülkenin birçok bölgesinde dağınık olmaları pahalı ve yetersiz süt toplanmasına neden olduğundan, süt sektöründe iki problem yaygın olarak görülmektedir:

- i) Kontrolsüz ve düşük kalite süt ucuz fiyata satılmaktadır,
- ii) Süt imalatçısı firmalar da tüketicilerin uygun fiyata satın alabilecekleri ve AB standartları ile uyumlu süt üretememektedirler.

Sütün toplanması ve kalite kontrolünden geçirilmesi sütün maliyetini %15 civarında artırdığından, bu durum işlenmiş sütün nihai fiyatın artmasının yanı sıra ve sütün kayıt dışı olarak sokaklarda satılmasına neden olmaktadır. Türkiye'de üretilen sütün 1 milyar litreden fazlası sokakta işporta olarak satılmaktadır. Bunun yanı sıra, süt işleyici firmalar da yeterli ve yüksek kaliteli süt bulmak konusunda zorluk çekmektedirler. Üretilen sütün büyük çoğunluğu, küçük ölçekli, işgücü yoğun mandıralarda işlenmektedir. Mandıraların genellikle süt toplama ve dağıtım sistemleri yoktur ve sadece üretime yoğunlaşmışlardır. Mandıraların süt üretimi de mevsimsellik arz etmektedir ve üretilen sütün %18-35'ini işleyebilmektedirler.

⁶⁴ Bor vd. 2014, s.4.

⁶⁵ Bkz. Tekgüç 2010.

⁶⁶ AYGİN, A.T. (2011), AB Üyelik Sürecinde Türkiye Süt Sektörü, TMMOB, I. Konya Kent Sempozyumu, 26-27 Kasım, 2011, Konya, http://www.mmo.org.tr/resimler/dosya_ekler_/fd8fab990d683af_ek.pdf?tip_i=68&turu=X&sube=14, Erişim Tarihi: 01.05.2014.

⁶⁷ SANER, G. (2012), "Süt Sektöründe Temel Pazarlama Stratejileri", I. Tire Süt Sempozyumu, <http://www.tkmyo.ege.edu.tr/SutSempozyumu/PazarlamaStrateji.pdf>, Erişim Tarihi: 07.04.2014.

Bu nedenle üretilen sütün ortalama %30'u nihai tüketicilere satılmaktadır⁶⁸.

Türkiye'de yem ve diğer hizmetlerin maliyetleri nedeniyle süt üretim maliyetleri yüksektir ve çiğ süt üreticileri düşük kâr marjı ile çalışmaktadırlar. Türkiye'deki süt ürünleri üretici fiyatları 2003-2011 döneminde %57 oranında artsa da, Türkiye süt üretimi karlılığı giderek azalan bir faaliyet olarak göze çarpmaktadır. Süt üretiminde karlılığın göstergesi olarak yem paritesi gösterilebilir. Bu parite 2002'de 1,6 iken, 2013'de 1,1'e düşmüştür⁶⁹. Süt-yem paritesi ABD ve Kanada'da 2,5'in üzerindedir. Sütün kolay bozulan, depolanması zor olan bir ürün olması da süt arzının fiyatlara göre dalgalanmasına engel olmaktadır. Bu da kârlılığı azaltan bir unsurdur⁷⁰. Süt üretiminde sözleşmeli üretim yaygındır, üreticiler çiğ sütü büyük işleyicilere satmaktadırlar ve sektörde yüksek yoğunlaşma söz konusudur⁷¹. Türkiye süt ürünleri imalat sanayisinde büyük firmalar nedeniyle yoğunlaşma oranları artış göstermiştir. İlk dört firma pazar payı (CR4) 1980-2010 döneminde % 26 artış ile % 50 düzeyine ulaşmıştır. Tekel gücü varlığı CR4 ve HHI endekslerinin yüksekliği ile yakından ilişkili olup, süt sektörü için HHI endeksi de aynı dönemde % 35'in üzerinde artmıştır⁷².⁷³ Ancak süt imalat sanayisinin yoğunlaşma düzeyi şehirlerde çok daha yüksek oranlara ulaşmaktadır. Örneğin Burdur ilinde süt imalat sanayisinde yoğunlaşma oranı % 78,58'dir⁷⁴. Bunun yanı sıra, süt ürünlerinden dondurma piyasasında yoğunlaşma oranı da oldukça yüksektir (%93,88)⁷⁵. Nitekim Tekgüç⁷⁶ de süt imalat sanayisinde ölçek ekonomisi etkisinin yüksek olduğunu vurgulamıştır. Piyasada çok sayıda üretici, az sayıda alıcı olduğundan oligopson firmaların çiğ sütün belirlenmesinden tekel gücüne sahip olduğu şüpheleri güçlenmektedir. Sütün perakende satış fiyatı birçok AB ülkesi ile karşılaştırıldığında yüksek iken, çiftlik kapısı satış fiyatları en düşüktür. Başka bir ifade ile perakende/çiftlik fiyatı oranı birçok AB ülkesi ile karşılaştırıldığında yüksektir. Çiftçi birlikleri bu

⁶⁸ Bor vd. 2014, s.4.

⁶⁹ USK 2013, s.35.

⁷⁰ TEPAV 2012, s.7.

⁷¹ Bor vd. 2014, s.4.

⁷² Hatırlı vd., 2006, s.63.

⁷³ ŞAHİN, A. (2013), *Türk Gıda ve İçecek Sanayi 2012 Envanteri*, Elma Teknik Basım Matbaacılık, Ankara, Türkiye.

⁷⁴ GÜNLÜ, A. (2011), "Çiğ Süt Pazarlamasında Süt Sanayi İşletmelerinde Firma Yoğunlaşma Oranlarının Araştırılması: Burdur İli Örneği", *Kafkas Üniversitesi Veterinerlik Fakültesi Dergisi*, No:17(1), s.101-106.

⁷⁵ Şahin 2013, s.28.

⁷⁶ Bkz. Tekgüç 2010.

perakende/çiftlik fiyatı oranının yüksek olmasının süt ve süt ürünleri piyasasındaki 7 büyük firmanın (Ülker, Pınar, Danone, Yörsan, Dimes, Sütaş, SEK) tekel gücü uygulamalarından kaynaklandığını iddia etmektedirler^{77, 78}.

Özellikle 2010 yılından itibaren, süt ürünleri imalatçısı firmaların aralarında anlaşarak çiğ süt fiyatlarını tespit ettikleri yönünde çok sayıda başvuru farklı tarihlerde Rekabet Kurumuna yapılmıştır. Süt piyasasında girdi olarak kullanılan çiğ sütün büyük çoğunluğu Marmara ve Ege Bölgeleri ile küçük bir bölümü de Akdeniz Bölgesinden sağlanmaktadır. Trakya Bölgesi hariç bu bölgelerde çiğ süt ihale usulü ile satılmakta, Trakya’da ortalama fiyat usulü, Ege Bölgesi’nde ise pazarlık usulü yaygın olarak kullanılmaktadır. Farklı bölgelerde farklı usuller olsa da, çiğ süt fiyatının tespit edilmesinde ihaleler belirleyici olmaktadır. Yapılan ihalelerde çiğ süt miktarı açısından Mustafakemalpaşa, Balıkesir Merkez ve Biga bölgeleri öne çıktığından, çiğ süt ihalelerindeki fiyatlar da bu bölgedeki fiyatları baz almaktadırlar. Bu ihalelerde, çiğ süt üreticilerini Köy-Koop temsil etmektedir. Fakat süt işleyici firmaların çoğu zaman bu ihalelere tek taraflı olarak uymadığı ve fiyatları düşürmek için baskı uyguladığı tespit edilmiştir⁷⁹. Bunun yanı sıra süt ürünleri imalatçısı firmaların süt üreticilerine, kendilerinden yem satın almadıkları durumda çiğ süt satın almayacakları şeklinde baskı uyguladıklarına ilişkin şikayetler de yine Rekabet Kurumuna yansıtılmıştır⁸⁰.

Türkiye’de süt sektöründe özellikle ihale yapılan bölgelerde üreticiler çoğunlukla ihalelerde tarımsal kalkınma kooperatifleri aracılığı ile temsil edilmekte olsa da bunların sütün pazarlanmasındaki payı %5’i geçmemektedir⁸¹. Bu durum çiğ süt üreticilerinin haksız bir rekabet ile karşılaştıklarını göstermektedir. Yani fiyat temel olarak üretim maliyetlerinden bağımsız olarak imalatçı firmalar tarafından belirlenmektedir. Bu durumda süt değer zincirinde kazanan, üreticiler değil, tedarik zincirinin en sonundaki perakendecilerdir⁸². Nitekim Türkiye’de organize perakende sektörünün hızlı tüketim malları içindeki payı hızla artmış, 2005’de %31,26 olan bu rakam 2011’de %50,86’ya ulaşmıştır.

⁷⁷ Bkz. Tekgüç 2010.

⁷⁸ ORAL, N, (2009), “Türkiye’de Tarım ve Gıda Sektöründe Yabancılaşma ve Tekelleşme”, *Mülkiye Dergisi*, Bahar, No:23(262), s.325-345.

⁷⁹ Rekabet Kurumu (2010), Karar İstatistikleri, Karar Sayısı: 10-52/995-359, Karar Tarihi: 05.08.2010, www.rekabet.gov.tr, Erişim Tarihi:05.07.2014.

⁸⁰ Rekabet Kurumu (2013), Karar İstatistikleri, Rekabet İhlali, www.rekabet.gov.tr, Erişim Tarihi:05.07.2014.

⁸¹ Bkz. Saner 2012.

⁸² Bor vd. 2014, s.5.

Rekabet Kurumunun 2012’de yayınlamış olduğu raporda, gıda perakendeciliğinde yoğunlaşma oranlarının arttığı, perakende-tedarikçi ilişkisinde alıcı gücünün tedarikçiler aleyhine geliştiğine dikkat çekilmiştir. Süt ve süt ürünleri özelinde de tedarikçilerin aleyhine alıcı gücünde artış olduğu vurgulanmıştır⁸³.

3. VERİ ve YÖNTEM

Bu çalışmada, üretici süt fiyatı (çiğ süt fiyatı) ve perakende süt fiyatına ait 2003:01-2013:12 dönemini kapsayan aylık veri seti (132 gözlem) kullanılmıştır. Tüketici paketli süt fiyatı (perakende) ve üretici süt fiyatı Türkiye İstatistik Kurumu veri tabanından alınmıştır⁸⁴. Perakende süt fiyatları Tüketici Gıda Endeksi ile üretici süt fiyatları ise Süt Ürünleri Üretici Endeksi ile reel fiyatlara dönüştürülmüştür. Her iki fiyat serisinin de logaritması alınmıştır. Süt tedarik zincirindeki tekel gücünün varlığı, üretici süt fiyatları ve perakende süt fiyatları arasındaki fiyat geçirgenliğinin analizinin von Cramon Taubadel⁸⁵ tarafından sunulan Asimetrik Hata Düzeltme Modeli ile sorgulanmıştır.

Girdi fiyatları ile çıktı fiyatları arasındaki ilişkinin simetrik mi yoksa asimetrik mi olduğunun tespit edilmesi için literatürde birçok model uygulanmış olmakla birlikte tekel gücü ve asimetrik fiyat geçirgenliğinin testi için tarım iktisadı alanında zaman serisi yöntemleri yoğun bir şekilde kullanılmaktadır⁸⁶.

Fiyat asimetrisinin tespit edilmesine yönelik testlerin çoğunluğu Wolfram⁸⁷ ve Houck⁸⁸ tarafından asimetrik arz ayarlanması üzerine sunulan modelin çeşitli türlerinin uygulamalarıdır. Bu yöntemde perakende fiyatların PSF_t girdi fiyatlarına (üretici fiyatları) USF_t tepkisi Eşitlik 1’deki denklem ile ifade edilmektedir:

⁸³ Rekabet Kurumu (2012), *Türkiye’de HTM Perakendeciliği Sektör İncelemesi Nihai Raporu*, Mayıs 2012, Ankara, Türkiye.

⁸⁴ TÜİK (2014), “TÜFE ve ÜFE Endeksleri Madde Fiyatları”, www.tuik.gov.tr, Erişim Tarihi:06.07.2014.

⁸⁵ VON CRAMON-TAUBADEL, S. (1996), “An Investigation of Non-Linearity in Error Correction Representations of Agricultural Price Transmission”, Contributed Paper, VIII Congress of the European Association of Agricultural Economists, Edinburgh.

⁸⁶ Asimetrik fiyat geçirgenliğinin türleri, kullanılan yöntemler konusunda daha detaylı bilgi için Bkz. Frey ve Manera 2005, Meyer ve von Cramon-Taubadel 2004, Acquah ve Onumah 2010 ve von Cramon Taubadel 1996.

⁸⁷ WOLFRAM, R. (1971), “Positivistic measures of aggregate supply elasticities: some new approaches-some critical notes”, *American Journal of Agricultural Economics*, No:53(2), s.356-359.

⁸⁸ HOUCK, P.J. (1977), “An approach to specifying and estimating non-reversible functions”, *American Journal of Agricultural Economics*, No:59(3), s.570-572.

$$\sum_{t=1}^n \Delta PSF_t = \theta_0 + \theta^+ \sum_{t=1}^n \Delta USF_t^+ + \theta^- \sum_{t=1}^n \Delta USF_t^- + \varepsilon_t \quad (1).$$

Burada ΔPSF_t , t zamanında PSF_t 'nin birinci farkını,

ΔUSF_t , t zamanında USF_t 'nin birinci farkını,

Eğer $USF_t - USF_{t-1} \geq 0$ ise $\Delta USF_t^+ = USF_t - USF_{t-1}$ yoksa 0,

Eğer $USF_t - USF_{t-1} < 0$ ise $\Delta USF_t^- = USF_t - USF_{t-1}$ yoksa 0'dır.

ΔUSF_t^+ ve ΔUSF_t^- , sırasıyla üretici fiyatlarındaki artış ve azalışlardır. Eşitlik 1'de simetri, θ^+ ve θ^- katsayılarının birbirine eşit olduğu H_0 hipotezinin F –test ile test edilmesi ile tespit edilmektedir⁸⁹. Diğer bir ifade ile çıktı/perakende fiyatları, bu katsayılar eşit ise girdi/üretici fiyatlarındaki artış ve azalışlara tepkisi simetriktir.

Ancak verilerin zaman serisi özelliklerini göz önünde bulunduran von Cramon Taubadel, Eşitlik 1'e dayanılarak yapılan asimetri testi ile asimetrik fiyat geçirgenliği tespit edilirse bunun nedeninin sahte regresyon ya da çıktı/perakende fiyatları ile girdi/üretici fiyatları arasındaki eştümleşmeme durumundan kaynaklanacağına vurgu yaparak, asimetri testlerinde, Engel-Granger'de sunulan Hata Düzeltme Modellerinin kullanılması gerektiğini göstermiştir. Orjinal Engel-Granger modellerinde sadece 1 tane hata düzeltme terimi (*Error Correction Term-ECT_{t-1} = PSF_t - α_0 - α_1 USF_t*) bulunmaktadır. ECT, üretici süt fiyatı ile perakende süt fiyatı arasındaki uzun dönem dengeden sapmaların ölçüsüdür. Orjinal Engel-Granger hata düzeltme modeli Eşitlik 2'de verilmiştir:

$$\Delta PSF_t = \beta_0 + \beta_1 \Delta USF_t + \beta_2 ECT_{t-1} + \beta_3(L) \Delta PSF_{t-1} + \beta_4(L) \Delta USF_{t-1} + \varepsilon_t \quad (2).$$

Eşitlik 2'de ECT_{t-1} , gecikmeli hata düzeltme terimini ve (L) , gecikme parametresini göstermektedir.

Asimetriyi test etmek için Granger ve Lee⁹⁰ ve tekrar von Cramon Taubadel, girdi fiyatlarındaki artış ve azalışlar yerine, hata düzeltme terimini $ECT^+ = \max(ECT, 0)$ ve $ECT^- = \min(ECT, 0)$ olarak ayırmışlardır. ECT_{t-1}^+ ve ECT_{t-1}^- sırasıyla, uzun dönem dengeden pozitif ve negatif sapmaları ifade etmekte ve

⁸⁹ Cutts ve Kirsten 2006, s.327.

⁹⁰ GRANGER, C.W.J. ve T.H. LEE (1989), "Investigation of production, sales and inventory relationships using multicointegration and non-symmetric error correction models", *Journal of Applied Econometrics*, No:4(1), s.145–159.

asimetrik fiyat geçirgenliğinin analiz edilmesine imkan sağlamaktadır. Granger ve Lee'nin hata düzeltme terimlerini ayırttığı model Eşitlik 3'te sunulmuştur:

$$\Delta PSF_t = \beta_0 + \beta_1 \Delta USF_t + \beta_2^+ ECT_{t-1}^+ + \beta_2^- ECT_{t-1}^- + \beta_3(L) \Delta PSF_{t-1} + \beta_4(L) \Delta USF_{t-1} + \varepsilon_t \quad (3).$$

Eşitlik 3'e, yapısal değişimi ifade eden yapay değişken eklendiğinde denklem 4 elde edilmektedir.

$$\Delta PSF_t = \beta_0 + \beta_1 \Delta USF_t + \beta_2^+ ECT_{t-1}^+ + \beta_2^- ECT_{t-1}^- + \beta_3(L) \Delta PSF_{t-1} + \beta_4(L) \Delta USF_{t-1} + \beta_5(L) D. \Delta USF_{t-1} + \varepsilon_t \quad (4).$$

Bu eşitlikte yapısal değişimi gösteren yapay değişken aşağıdaki gibidir:

$$D = \begin{cases} 0, & \text{eğer } t \leq T_b \\ 1, & \text{eğer } t > T_b + 1 \end{cases} \quad T_b = \text{kırılma tarihi}.$$

Simetri testi, “ β_2^+ ve β_2^- katsayıları birbirine eşittir” H_0 hipotezinin F test ile test edilmesi ile gerçekleştirilmektedir⁹¹.

Eşitlik 3'teki ECT_{t-1}^+ perakende satış fiyatının girdi fiyatlarına göre oldukça yüksek ve marjın uzun dönem denge değerinin üzerinde olduğunu gösterirken, ECT_{t-1}^- , perakende fiyatın girdi fiyatlarına göre oldukça düşük ve marjın uzun dönem denge değerinin altında olduğunu ifade etmektedir⁹². Burada önemli bir varsayım, sadece temel girdi fiyatları modele eklenmiş, diğer maliyet unsurları ECT_{t-1}^- , ECT_{t-1}^+ terimlerini etkileyeceği için dahil edilmemiştir.

Fiyat asimetrisi büyüklük ve hız bakımından sınıflandırıldığı gibi, Eşitlik 3'te β katsayılarının yorumunda da görüldüğü gibi pozitif ve negatif fiyat asimetrisi olarak da sınıflandırılmaktadır. ECT_{t-1}^- 'in katsayısının mutlak değeri, ECT_{t-1}^+ 'in katsayısının mutlak değerinden büyük ise, perakende fiyatlar, marjlar uzun dönem denge değerinin altında olduğunda (üzerinde olduğu duruma göre) girdi fiyatlarındaki bir artışa daha hızlı ve daha büyük oranda tepki vermektedir. Başka bir ifade ile, marjlar daraldığı durumda, genişlediği duruma göre daha hızlı tepki vermektedir. ECT_{t-1}^+ 'in katsayısının mutlak değeri, ECT_{t-1}^- 'in katsayısının mutlak değerinden daha büyük ise, marjlar genişlediğinde fiyat değişimine daha hızlı ve daha büyük oranda tepki

⁹¹ von Cramon Taubadel 1996, s.596.

⁹² Cutts ve Kirsten 2006, s.327.

vermektedir⁹³. Bu bağlamda, pozitif fiyat asimetrisi, marjları azaltan bir fiyat değişimine verilen tepkilerin, marjları genişleten fiyat değişimine göre daha hızlı ve tamamen tepki verilmesi iken, negatif fiyat asimetrisi ise marjları genişleten bir fiyat değişiminin daraltıcı fiyat değişimine göre daha hızlı ve büyük oranda tepki vermesidir. Burada pozitif fiyat asimetrisi tüketici refahı açısından olumsuz fakat negatif fiyat asimetrisi ise tüketicinin refahı açısından olumludur⁹⁴.

3.1. Engel-Granger İki Aşamalı Yaklaşım

Engle-Granger⁹⁵ yaklaşımı, iki adımlı süreç olarak bilinmekte ve iki değişken arasında uzun dönemli bir ilişkiyi test ederken modelde kullanılan tüm değişkenlerin aynı entegrasyon derecesine sahip olduğunu varsaymaktadır. Birinci adım, iki değişken arasındaki uzun dönem ilişkinin test edilmesidir. Statik uzun dönem denge regresyonu (5) no'lu denklemde verilmektedir:

$$PSF_t = \alpha_0 + \alpha_1 USF_t + u_t \quad (5).$$

Statik uzun dönem denge regresyonundan tahmin edilen kalıntılar durağan ise iki değişken arasında eştümleşim olduğu söylenmektedir. Engel-Granger'de belirtilen Granger temsil teoremine göre iki değişken eştümleşik olduğunda bu değişkenler arasında bir uzun dönem ilişkisi vardır. Kısa dönemde bu iki değişken arasında meydana gelecek bir dengesizlik hata düzeltme mekanizmasıyla düzeltilmektedir. Hata düzeltme modelinde PSF_t ve USF_t değişkenlerinin kısa ve uzun dönem davranışları arasında bir bağ kurulmaktadır.

Eştümleşim ilişkisi doğrulandıktan sonra ikinci adımda hata düzeltme modeli tahmin edilmektedir. Hata düzeltme modeli;

$$\Delta PSF_t = \beta_0 + \beta_1 \Delta USF_t + \beta_2 ECT_{t-1} + \beta_3(L) \Delta PSF_{t-1} + \beta_4(L) \Delta USF_{t-1} + \varepsilon_t \quad (6).$$

$$\text{Burada; } \hat{\varepsilon}_{t-1} = ECT_{t-1} = PSF_t - \hat{\alpha}_0 - \hat{\alpha}_1 USF_t \quad (7).$$

Eşitlik (7)'de $\hat{\varepsilon}_{t-1}$, En Küçük Kareler (EKK) yöntemi ile elde edilen kalıntılardır. Hata düzeltme denklemi uygun gecikmeli farkı alınmış değişkenlerden

⁹³ von Cramon Taubadel 1996, s.596.

⁹⁴ Meyer ve von Cramon Taubadel 2004, s.598.

⁹⁵ ENGEL, R. ve GRANGER C. (1987), "Co-integration and Error Correction:Representation, Estimation, and Testing", *Econometrica*, No:55(2), s.251-76.

ibarettir ve uygun gecikme sayısı Akaike Bilgi Kriterlerine (AIC) göre belirlenir. Bu aşamada hata düzeltme modelinin parametreleri elde edilir. Engle-Granger'e⁹⁶ göre kısa dönem parametrelerin tahminleri, tutarlı ve etkindir. İkinci aşamadaki parametrelerin tahmin edilen standart hataları, doğru standart hatalardır ve bu yüzden model, politik değerlendirme ve öngörü için kullanılabilir⁹⁷.

3.2. Gregory ve Hansen (1996) Yaklaşımları

Gregory-Hansen⁹⁸, eştümleşim vektöründe bir kırılma olasılığını belirten alternatif hipoteze karşı geçerli olan eştümleşim için kalıntıya dayalı test geliştirmiştir. H_0 hipotezi, eştümleşim olmadığını belirtmektedir. Bu testte, yapısal kırılma zamanı önsel bir bilgi olarak bilinmeyip içsel olarak belirlenmektedir. Gregory-Hansen^{99, 100}, modellerinde eştümleşim testi için ADF^* (*Augmented Dickey Fuller*), Z_{α}^* , Z_t^* , istatistiklerini kullanmıştır. Kırılma zamanının bilinmemesinden dolayı her olası kırılma anı (τ) için bu modeller ardışık olarak EKK yöntemi ile hesaplanarak tahmin edilmektedir. Elde edilen kalıntılardan belirtilen test istatistikleri hesaplanarak en küçük değer kırılma noktası olarak belirlenmektedir¹⁰¹. Gregory-Hansen,¹⁰² (i) düzey değişimi, (ii) trendli düzey değişimi ve (iii) hem düzey hem de eğim katsayılarının değişebildiği rejim değişimi olmak üzere üç alternatif model düşünmüştür. Daha sonra, Gregory-Hansen¹⁰³ yaptıkları başka bir çalışmada rejim değişimin yanı sıra trend değişimine izin veren daha genel bir model oluşturmuşlardır.

Yapısal değişimin olmadığı ve trendli bir standart eştümleşim modeli;

$$PSF_t = \mu + \beta t + \alpha^T USF_t + e_t, \quad t = 1, \dots, n \quad (8).$$

Burada eştümleşim testinin geçerli olması için USF_t 'nin, PSF_t ve USF_t 'nin $I(1)$ ve e_t 'nin $I(0)$ olduğu varsayılır.

⁹⁶ Engel ve Granger 1987, s.251-276.

⁹⁷ Çalışmada kısa dönem asimetrik hata düzeltme modelinin geçerliliğini test edilmiştir. Testlerin sonuçları tahmin edilen Asimetrik Hata Düzeltme Modelinin etkin ve tutarlı olduğu göstermektedir. Bu durum daha detaylı bir şekilde Bölüm 5.3'ün sonunda verilmiştir.

⁹⁸ GREGORY, A.W. ve B.E. HANSEN (1996a), "Residual-Based Tests for Cointegration in Models with Regime Shifts", *Journal of Econometrics*, No:70, s.99-126.

⁹⁹ GREGORY A.W. ve B.E. HANSEN (1996b), "Test for cointegration in models with the regime and trend shifts", *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, No:58(3), s.555-560.

¹⁰⁰ Bkz.Gregory ve Hansen 1996a.

¹⁰¹ DICKEY, D.A. ve W.A. FULLER (1981), "Likelihood ratio statistics for autoregressive time series with a unit root", *Econometrica*, No:49(4), s.1057-72.

¹⁰² Bkz.Gregory ve Hansen 1996a.

¹⁰³ Bkz. Gregory ve Hansen 1996b.

Yapısal değişimi modellemek için, yapay değişken tanımlarsak;

$$\varphi_{t\tau} = \begin{cases} 0, & \text{eğer } t \leq [n\tau] \\ 1, & \text{eğer } t > [n\tau] \end{cases}$$

Burada, bilinmeyen parametre $\tau \in (0,1)$, değişim noktasının zamanını belirtir. Yukarıda, [] tamsayı kısmıdır. Trend ve rejim değişimini içeren alternatif model;

$$PSF_t = \mu_1 + \mu_2\varphi_{t\tau} + \beta_1 t + \beta_2 t\varphi_{t\tau} + \alpha_1^T USF_t + \alpha_2^T USF_t\varphi_{t\tau} + e_t, \quad t = 1, \dots, n. \quad (9).$$

Bu durumda, rejim değişiminden önceki katsayılar, sırasıyla μ_1 , α_1 ve β_1 ; kesme, eğim katsayıları ve trend katsayısıdır. Kırılma sonrası etkiler ise sırasıyla μ_2 , α_2 ve β_2 katsayıları ile temsil edilmektedir. Gregory-Hansen¹⁰⁴ testinin H_0 hipotezi, “Kalıntılar birim kök içerir ve bu yüzden eştümleşim yoktur” iken, alternatif hipotez H_1 , “Kalıntılar birim kök içermez ve bu yüzden kırılma noktası bilinmeyen eştümleşim vardır” olarak ifade edilmektedir. τ , ADF t-istatistiği minimize edilerek seçilir ve kırılma tarihi, minimum t istatistiğine uyan tarih olarak seçilebilir. Gregory-Hansen¹⁰⁵, asimptotik dağılımları ve ADF * için kritik değerler tablosunu sağlar.

Gregory-Hansen testleri, orijinal Engle-Granger testinden daha esnek bir veri oluşturma sürecine izin vermektedir. Ancak bu testlerin hepsi eştümleşimin varlığını ifade eden Engle-Granger’ın alternatif hipotezine karşın daha güçlüdür. Gregory-Hansen testlerinin alternatif hipotezleri, rejim değişimi olmayan eştümleşimin özel bir durumunu içerir. Gregory-Hansen¹⁰⁶, yapısal kırılmalı eştümleşme testinin iki adımla tamamlanması gerektiğini belirtmektedirler. İlk önce, standart ADF testi ile eştümleşme testi yapılır. Eğer, eştümleşimin olmadığını belirten H_0 hipotezi red edilemezse Gregory-Hansen ADF istatistiği kullanılarak eştümleşim testi yapılarak ilerleme sağlanır. Eğer, eştümleşimin olmadığını belirten H_0 hipotezi red edilirse bir yapısal kırılma meydana geldiği sonucuna varılır.

¹⁰⁴ Bkz.Gregory ve Hansen 1996b.

¹⁰⁵ Bkz.Gregory ve Hansen 1996b.

¹⁰⁶ Bkz.Gregory ve Hansen 1996a.

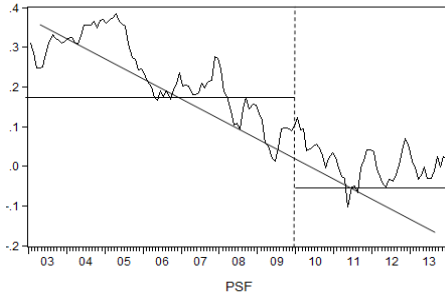
4. ARAŞTIRMA BULGULARI

Tablo 1’de, nominal perakende süt satış fiyatları (*NPSF*) ve nominal üretici süt fiyatları (*NUSF*)’nın bazı özet istatistikleri sunulmaktadır. Bu istatistikler sadece gösterge olarak kullanılmasına rağmen perakende süt fiyatları ve üretici süt fiyat serilerinin doğasını anlamamızda yardımcı olur. Perakende süt satış fiyatları ve üretici süt fiyatları, oldukça farklı ortalamaya sahiptir. Değişim katsayısı ölçümüne göre, perakende süt fiyatları üretici süt fiyatlarına göre çok daha fazla değişkenlik sergilemektedir.

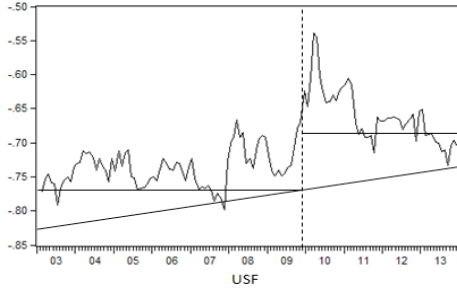
Tablo 1: Tanımlayıcı İstatistikler

Nominal Fiyatlar	Ortalama	Değişim Katsayısı (%)	Basıklık (k)	Eğiklik (s)
<i>NUSF</i>	0,493	5,06	4,097	0,986
<i>NPSF</i>	1,170	13,56	1,814	0,286

Şekil 1a: Reel Perakende Süt Fiyatları

Şekil 1b: Reel Üretici Süt Fiyatları

Tüketici perakende süt fiyatları 2003-2005 yılları arasında artış göstererek maksimum düzeye ulaşmış ve daha sonra 2005 yılının ikinci yarısında azalışa geçmiş, 2006 yılının ikinci yarısına kadar azalma devam etmiştir. Daha sonra tekrar 2007 yılına kadar yükselmeye devam etmiştir. Süt fiyatlarındaki bu yükselmeye, 2007 yılının son dönemlerinde görülen kuraklık etkili olmuştur. 2007 yılından sonra ise perakende süt fiyatları azalma trendine girerek, 2011:05’de en düşük düzeyine ulaşmıştır. Bu dönemden sonra ise reel perakende süt fiyatlarında ılımlı bir artış trendi olduğu söylenebilir. Tüketici süt fiyatlarının genel eğilimine bakıldığında trend ve düzey değişimi olduğu görülmektedir. Genel itibariyle bakıldığında, perakende süt fiyatları 2003-2011:05 döneminde reel olarak azalmıştır.

Üretici süt fiyatları, 2003-2007 yılları arasında nispeten sabit iken, 2007 yılında yaşanan kuraklık nedeniyle yükselmiştir ve daha sonra azalma trendi göstermiştir. 2008 yılında yaşanan ekonomik krizin etkisiyle, üretici fiyatları düşme eğilimi gösterse de, 2009'dan itibaren artarak 2010'da maksimum düzeye ulaşmış ve daha sonra azalma göstermiştir. Genel itibariyle bakıldığında, düzeyde bir kayma ve düşük düzeyde trend eğilimi olduğu gözlemlenmektedir.

4.1. Birim Kök Testi

Zaman serisi verilerinin görsel ve tanımlayıcı istatistik analizinden sonra, çalışmanın bu bölümünde zaman serisi değişkenlerinin birim kök varlığı kontrol edilmiştir. Engel-Granger¹⁰⁷ ve Gregory-Hansen¹⁰⁸ eştümleşim testleri, durağan olmayan serilerin aynı entegrasyon derecesini gerektirmektedir. Eştümleşim analizinin ön gerekliliği olarak, entegrasyon derecesini belirlemek için ilk önce *ADF* ve Perron¹⁰⁹ birim kök testleri kullanılarak fiyat serilerinin zaman serisi özellikleri belirlenir. Bu testler ile farklı alınmamış fiyat serilerindeki birim kök varlığı araştırılır. Birim kök test etme stratejisinde trend değişkenini içeren 12 gecikme ile başlanarak bilgi kriterlerine göre gecikme sayısı belirlenir ve birim kök testleri gerçekleştirilir.

Tablo 2, $InUSF_t$ ve $InPSF_t$ zaman serisi değişkenlerinin *ADF* birim kök testi sonuçlarını göstermektedir. İlk olarak $InUSF_t$ ve $InPSF_t$ serilerinin düzeyde doğal logaritması alınarak test edilmiştir. Hesaplanan istatistikler % 5 önem düzeyinde anlamsızdır. Bu nedenle, " H_0 : Birim kök var" ret edilememektedir. Bu sonuçlar $InUSF_t$ ve $InPSF_t$ zaman serisi değişkenlerinin grafiksel tanımlamaları ile de tutarlıdır. *ADF* test sonuçları, $InUSF_t$ ve $InPSF_t$ zaman serisi durağan olmadığını göstermektedir. Daha sonra, birim kökün varlığının testi için, düzey zaman serisi değişkenlerinin doğal logaritmalarının birinci farklarının testi için *ADF* testi uygulanmıştır. Hesaplanan test istatistiklerinin hepsi %5 önem düzeyinde anlamlıdır. Böylece, " H_0 : Birim kök var" hipotezi iki zaman serisi değişkeni için ret edilerek, iki değişkenin birinci farklarının durağan olduğu yani serilerin $I(1)$ olduğu görülmüştür.

¹⁰⁷ Bkz. Engel ve Granger 1987.

¹⁰⁸ Bkz. Gregory ve Hansen 1996a ve Gregory ve Hansen 1996b.

¹⁰⁹ PERRON, P. (1997), "Further Evidence on Breaking Trend Functions in Macroeconomic Variables", *Journal of Econometrics*, No:80(2), s.355-385.

Tablo 2: Birim Kök Testi Sonuçları

Seriler	ADF		Birinci Fark	
	Test istatistiği	Gecikme (k)	ADF Test istatistiği	Gecikme (k)
Sabitsiz				
$InUSF_t$	-0,464	0	-11,943	0
$InPSF_t$	-1,579	11	-2,069	12
Yalnız Sabit				
$InUSF_t$	-2,580	0	-11,901	0
$InPSF_t$	-0,981	11	-3,154	10
Sabit ve Doğrusal Trend				
$InUSF_t$	-2,933	0	-11,864	0
$InPSF_t$	-2,777	11	-6,338	3

Sabitsiz: %1, %5 ve %10 anlam düzeyinde ki tablo değerleri sırasıyla -2,583, -1,944 ve -1,615'dir.

Sabit: %1, %5 ve %10 anlam düzeyinde ki tablo değerleri sırasıyla -3,481, -2,884 ve -2,579'dir.

Sabit ve trend: %1, %5 ve %10 anlam düzeyinde ki tablo değerleri sırasıyla -4,030, -3,445 ve -3,147'dir.

*MacKinnon (1996).

Zaman serisi değişkenleri düzey olarak ele alındığında, bulunan birim kökün aslında ele alınan dönem içerisinde bir yapısal kırılmadan etkilenerek ADF test sonuçlarını birim kök bulma yönünde yanıltıcı kılmasından kaynaklanıp kaynaklanmadığını ortaya koymak için bir yapısal kırılmayı dikkate alan Perron (1997) birim kök testi gerçekleştirilmiştir. Perron (1997) birim kök testi, kırılma dönemini içsel olarak belirleyen ve sabit terim ile trendin eğiminde ya da her ikisinde tek kırılmaya olanak vermektedir. Tablo 3'deki test sonuçları, düzey, trend, düzey ve eğim kırılması modellerinde $InUSF$ ve $InPSF$ zaman serisi değişkenleri için, " H_0 : Birim kök var" hipotezini ret edememektedir. Diğer bir ifadeyle, her iki seri de bir yapısal kırılma varlığında birim köke sahip olduklarından fiyat serileri durağan değildir.

Tablo 3: Perron (1997) Birim Kök Testleri

Model	Fiyatlar	Test İstatistikleri	Gecikme	Kırılma Tarihi	Karar
Düzyey Kırılması	$InUSF_t$	-4,138	0	2009:07	H_0 red edilemez
	$InPSF_t$	-3,922	11	2012:05	H_0 red edilemez
	ΔUSF_t	-13,110	0	2011:01	H_0 red edilir
	ΔPSF_t	-11,680	0	2006:09	H_0 red edilir
Süt Trend Kırılması	$InUSF_t$	-3,389	0	2011:04	H_0 red edilemez
	$InPSF_t$	-3,741	11	2012:03	H_0 red edilemez
	ΔUSF_t	-12,115	0	2009:11	H_0 red edilir
	ΔPSF_t	-11,473	0	2012:05	H_0 red edilir
Düzyey ve Eğim Kırılması	$InUSF_t$	-5,347	0	2009:07	H_0 red edilemez
	$InPSF_t$	-4,248	11	2011:01	H_0 red edilemez
	ΔUSF_t	-13,076	0	2010:02	H_0 red edilir
	ΔPSF_t	-11,252	0	2011:07	H_0 red edilir

Not: % 5 anlamlılık düzeyindedir. Sırasıyla tablo kritik değerleri; düzey kırılması için -5,23, trend kırılması için -4,83 ve düzey ve eğim kırılması için -5,59 olarak belirlenmiştir (Perron, 1997).

4.2. Eştümleşim Testi

Zaman serisi değişkenlerinin düzeyleri, birinci farkları ve yapısal kırılma durumunda birim kök testleri gerçekleştirilmiştir. *ADF* ve Perron (1997) testleri, perakende süt fiyatı ve üretici süt fiyatı serilerinin durağan olmadığını doğrulamaktadır. Her iki zaman serisi değişkeni de birim köke sahiptir. Bu iki değişken arasında uzun dönem ilişkisinin varlığını test etmek amacıyla ilk önce iki adımlı Engel - Granger (1987) prosedürü kullanılmıştır. Birinci adımda, EKK yöntemi ile tahmin yapılarak elde edilen sonuçlar Tablo 4'te verilmiştir. Zaman serisi değişkenlerinin logaritması alınarak tahmin yapıldığından, β_1 , esneklik ya da fiyat geçişkenlik esnekliği olarak yorumlanır. Tahmin edilen β_1 katsayısı değerinin 1'den düşük olması, her iki fiyat arasında aksak bir yansımanın olduğunu gösterirken, β_1 katsayı değerinin 1'den büyük olması durumunda ise her iki fiyat arasında mükemmel bir yansımanın olduğunu göstermektedir. Buna göre, kesmeli modelde üretici süt fiyatlarından perakende süt fiyatlarına doğru mükemmel bir yansıma söz konusu iken, perakende süt fiyatlarından üretici süt fiyatlarına doğru ise tam bir yansıma söz konusu olmadığını göstermektedir. Trendli modelde, her iki fiyat arasında aksak bir yansıma vardır. Tahmin edilen regresyon denklemleri uzun dönem ilişkisi tanımlamakta mıdır? Tahmin edilen

denklemin *ADF* kalıntılarından yapılan test istatistiği, kritik değerlerden büyük olduğu için her iki fiyat serisi arasında uzun dönem ilişkisi bulunmaktadır. Diğer bir ifadeyle, “ H_0 : Eştleşim yoktur” hipotezi ret edilmektedir.

Tablo 4: Engel - Granger (1987) Eştleşim Testi Sonuçları

	Model	Trend (t-değeri)	β_0 (t-değeri)	β_1 (t-değeri)	<i>ADF</i> Test İstatistiği	Kritik Değer %5
Kesme	$InPSF_t - InUSF_t$		-0,956 (-6,892)	-1,559 (-7,976)	-4,345	-3,445
	$InUSF_t - InPSF_t$		-0,677 (-128,418)	-0,211 (-7,976)	-3,194	-1,944
Trend	$InPSF_t - InUSF_t$	-0,003 (-21,226)	0,320 (3,593)	-0,057 (-0,491)	-3,106	-1,944
	$InUSF_t - InPSF_t$	0,001 (2,909)	-0,749 (-29,800)	-0,033 (-0,491)	-3,000	-1,944

Sabitsiz: %1, %5 ve %10 anlam düzeyinde ki tablo değerleri sırasıyla -2,583, -1,944 ve -1,615'dir,

Sabit: %1, %5 ve %10 anlam düzeyinde ki tablo değerleri sırasıyla -3481, -2,884 ve -2,579'dir,

Sabit ve trend: %1, %5 ve %10 anlam düzeyinde ki tablo değerleri sırasıyla -4,030, -3,445 ve -3,147'dir,

*MacKinnon (1996)

Engel-Granger ¹¹⁰ prosedürü, eştleşme testinde yapısal kırılmayı dikkate almadan uzun dönem ilişkisini araştırmaktadır. Bu nedenle, her iki fiyat serisi arasında yapısal kırılma altında uzun dönemli bir ilişki olup olmadığının tespit edilmesi amacıyla Gregory-Hansen eştleşim testleri yapılmış, minimum testleri ve bunlara denk gelen kırılma dönemleri Tablo 5'de verilmiştir. Tüm *ADF* modeller için hesaplanan minimum *ADF* istatistiği, düzey kırılması, düzey ve eğim kırılması, rejim değişimi modellerinde mutlak değer olarak kritik değerlerden küçük olduğu için Gregory - Hansen testine göre perakende süt fiyatı ve üretici süt fiyatı arasında uzun dönemli bir ilişki söz konusu değildir. Ancak, trendli rejim değişimi modelinde ise bu iki değişken arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğu belirlenmiştir. Gregory- Hansen¹¹¹ trendli rejim değişiminin test edildiği modelde 2009:11 tarihinde yapısal bir kırılma bulunmaktadır. Bu yapısal değişimin çeşitli nedenleri vardır. Türkiye'de 2007-2008 yaşanan kuraklığın da etkisi ile kaba ve süt yemi fiyatları artmıştır. Süt üreticileri, sattıkları süt ile yem masrafını karşılayamaz duruma gelmiştir. Daha sonraki yıl (2009), mevsimin yağışlı olması nedeniyle kaba yem fiyatlarında büyük düşüşler yaşanmıştır. Süt yemi, fiyatlarının da düşmesiyle birlikte şartlar üreticinin lehine gelişmiştir.

¹¹⁰ Bkz. Engel ve Granger 1987.

¹¹¹ Bkz. Gregory ve Hansen 1996b.

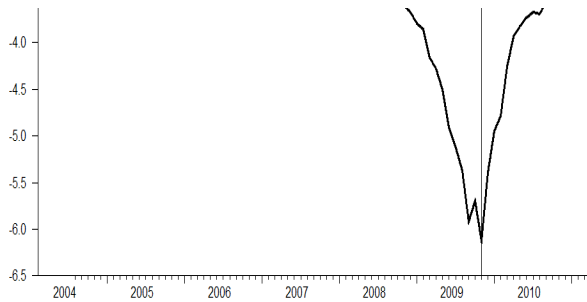
Böylece, daha önceki yıl kuraklık nedeniyle artan süt fiyatları 2009 yılının başında çok keskin bir düşüş gerçekleşmiştir. Hükümetin, 2009 yılında hayvancılık destekleme politikasında değişiklikler yaparak desteklemeleri azaltması süt üreticilerini ekonomik açıdan zorlamıştır. Ayrıca, Irak ve Orta Doğu pazarına yönelik canlı hayvan ve et ihracatının başlaması kırmızı et fiyatını artırmıştır. Et fiyatı artışları, süt ineklerinin değerini yükselterek kesime gitmesine neden olmuştur. Kesime gönderilen hayvan sayısında yaşanan artış, süt arzını düşürmüş dolayısıyla süt fiyatlarını artırmıştır. Diğer taraftan, hükümet 2009 yılında süt fiyatlarının aşırı düşmesini engellemek için ilk kez süt tozu üretimi için destek vererek piyasaya müdahale etmesinin de süt fiyatlarının yeniden yükselmesine neden olmuştur.

Tablo 5: Gregory-Hansen (1996) Eştümleşim Testi

Model	Gecikme (k)	Kırılma Tarihi	Test İstatistikleri	Kritik Değer %5
Düzye kırılması	2	2011:07	-3,581	-4,610
Düzye ve eğim kırılması	3	2012:04	-4,740	-4,990
Rejim değişimi	2	2006:09	-3,752	-4,950
Trendli rejim değişimi	3	2009:11	-6,121	-5,500

Ardışık tahmin tekniğinin uygulandığı trendli rejim değişimi modeli için *ADF* test istatistiği Şekil 2’de verilmiştir. Ardışık olarak tahmin edilen modelin *ADF* test istatistiğine göre t değerleri 2009 yılının 11’inci ayında minimize edilmektedir. Bu dönem, trendli rejim değişiminin olduğu zamanı göstermektedir.

Şekil 2: Ardışık Olarak Tahmin Edilen *ADF* İstatistiği

Şekil 2’de görüldüğü üzere, uzun dönem eştümleşim denkleminde elde edilen kalıntılar, 2009 yılının 11’inci ayındaki yapısal kırılma noktasını belirtmektedir.

Trendli rejim değişimi modeli kullanılarak, Eşitlik 9’da sunulan Gregory - Hansen (1996b) testi yapılmıştır. Gregory-Hansen (1996b) testi ile tahmin edilen eştümleşim vektörü aşağıdaki gibidir:

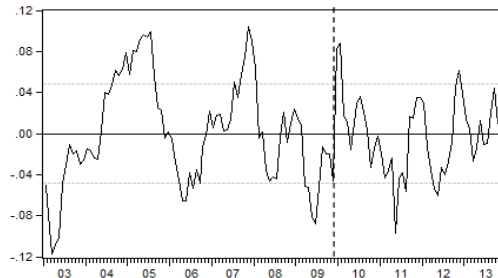
$$\ln PSF_t = 0,728 - 0,311\varphi_{tr} - 0,004t + 0,004t\varphi_{tr} + 0,472\ln USF_t + 0,160\ln USF_t\varphi_{tr} + \varepsilon_t$$

t-değeri (5,772) (-1,967) (-15,339) (4,501) (2,840) (0,565)

Parantez içindekiler, t istatistiği değerleridir. Hem kesme terimi hem de rejim değişim zamanında kesme terimi önemlidir. Perakende süt fiyatlarında yapısal kırılma öncesine göre %0,31’lik bir azalma olmuştur. Perakende süt fiyatları rejim değişiminden önce azalan bir eğilim gösterirken rejim değişim zamanında artan bir eğilim göstermektedir. Rejim değişim öncesi üretici süt fiyatı esnekliği önemli iken rejim değişim zamanında önemli değildir. Rejim değişimi öncesi üretici süt fiyatı esnekliği 0,472’dir. Üretici süt fiyatlarındaki %1 arttığında, rejim değişimi öncesi perakende süt fiyatları %0,5 artmaktadır. Rejim değişim zamanında üretici süt fiyatı esnekliğindeki değişim 0,16’dır. Denklemin eğim katsayıları, fiyat serilerinin büyümesindeki değişim olarak yorumlanabilmektedir. Rejim değişimi sonrasında üretici süt fiyatı esnekliğinin arttığı görülmektedir.

Trendli rejim değişimi modeli eştümleşim testi sonucu elde edilen kalıntılar Şekil 3’de görülmektedir. Kalıntılar, kuraklığın olduğu 2007 yılı ve inek sayısının azaldığı 2009 yılında ortalamadan uzaklaşıp, tekrar ortalama çizgisine dönmektedir. Daha sonraki dönemde kalıntılar ortalama çizgisi boyunca azalarak ortalamaya yaklaşmaktadır.

Şekil 3: Eştümleşim Kalıntıları

4.3. Asimetrik Hata Düzeltme Modeli

Eşitlik testleri ve birim kök testlerinden çıkarılan sonuçlara göre, asimetrik hata düzeltme modeli, kısa dönem fiyat geçişkenliğindeki asimetriyi test etmek için uygundur. Tablo 6, kalıntı analizleri ve model tahmininden elde edilen sonuçları sunmaktadır. Gecikme uzunluğu Akaike bilgi kriteri (AIC) kullanılarak seçilmiştir. Asimetri testi, gecikmeli pozitif ve negatif hata terimleri katsayılarının bileşik F testlerinden elde edilen F istatistiğini rapor etmektedir. Pazar marjları değiştirildiğinde düzeltmelerin olduğunu gösteren hata düzeltme terimlerinin (ECT_{t-1}^- ve ECT_{t-1}^+) (ve) katsayılarının negatif işaretli olmaları beklenir.

Tablo 6: Asimetrik Hata Düzeltme Modeli Sonuçları

Bağımlı Değişken: Perakende süt fiyatı (ΔPSF)				
Değişkenler	Katsayı	St. Hata	t-istatistiği	p
C	-0,005	0,003	-1,470	0,144
ECT_{t-1}^-	-0,328	0,089	-3,683	0,003*
ECT_{t-1}^+	-0,094	0,080	-1,174	0,243
ΔUSF	0,192	0,105	1,835	0,069**
$\Delta USF(-1)$	-0,164	0,143	-1,144	0,255
$\Delta USF(-1)*D^{***}$	0,049	0,193	0,253	0,801
$\Delta USF(-2)$	-0,284	0,140	-2,022	0,044*
$\Delta USF(-2)*D^{***}$	0,408	0,195	2,091	0,039*
$\Delta PSF(-1)$	0,171	0,089	1,901	0,054*
$\Delta PSF(-2)$	0,238	0,091	2,605	0,010*
R²	0,21	Akaike bilgi kriteri		-4,698
F-istatistiği	3,570	LM Test		0,716
Prob(F-istatistiği)	0,000	Durbin-Watson istatistiği		2,049
P (J-B)	0,813	P(Değişen Varyans ARCH)		0,924
Hipotez	Uzun dönem	Uzun dönem simetri sonucu		
Simetri	$\beta_2^+ = \beta_2^-$	F(1,119) = 3,748		
Asimetri	$\beta_2^+ \neq \beta_2^-$	P-değeri=(0,05)		

*: %5 önem düzeyi

**: %10 önem düzeyi

***: D; Yapısal kırılma zamanını gösteren yapay değişkendir.

Tahmin edilen sonuçlar, gecikmesiz üretici süt fiyat değişiminin, birden küçük ve istatistiksel olarak % 7 önem düzeyinde anlamlı ve pozitif olduğunu göstermektedir. Aylık veri sıklığı düşünüldüğünde bir ay içinde, perakende süt fiyatlarının üretici süt fiyat değişimlerine tepki verdiğini göstermektedir. Simetri

testi, Eşitlik 3'teki asimetrik hata düzeltme modelindeki $\beta_2^+ = \beta_2^-$ olduğunu belirten H_0 hipotezinin F testi yapılarak gerçekleştirilmiştir. H_0 hipotezi, % 5 önem düzeyinde ret edilmiştir. Sonuçlara göre ECT_{t-1}^- , ECT_{t-1}^+ 'ye göre perakende süt fiyatlarında daha büyük bir değişikliğe sebep olmaktadır. ECT_{t-1}^- , üretici süt fiyatının perakende süt fiyatına göre daha yüksek olduğunu göstermektedir. Fiyat marjı daha dardır. Bu durum, süt piyasasında sütün üretici fiyatının perakende fiyata geçirgenliği sürecinde pozitif asimetri olduğunu göstermektedir. Çünkü, perakende süt fiyatı üretici süt fiyatı oynak olduğu zaman marj daraldığında daha fazla tepki vermektedir.

ECT_{t-1}^- 'in katsayısının t-istatistiği, perakende süt fiyatı ve üretici süt fiyatlarının, marjdaki pozitif ve negatif şoklara güçlü bir tepki verdiğini göstermektedir. Perakende süt fiyatları, perakende ve üretici süt fiyatlarındaki uzun dönem dengesizliğini düzeltmek için ayarlama yapar. Tahmin sonuçları, üretici süt fiyatlarındaki hem gecikmeli ve hem de gecikmesiz değişimlerin kısa dönemde tüketici fiyatlarında değişimlere istatistiksel olarak anlamlı tepkilere neden olduğunu göstermektedir. $H_0: \Delta USF_t + \Delta USF_{t-1} + \Delta USF_{t-2} = 0$ hipotezinin $F_{(3,119)}$ istatistiği değeri 2,705 (p:0,04)'tir. Diğer ifadeyle, kısa dönemde, üretici fiyatlarındaki gecikmeli ve gecikmesiz değişimlerin perakende fiyatları etkilediğini göstermektedir. Kısa dönemde, üretici fiyatları, iki dönem gecikmeli perakende fiyatlarına tepki vermektedir. Benzer biçimde, üretici süt fiyatlarındaki yapısal değişimin etkisi iki dönem gecikmeli ortaya çıkmaktadır. Üretici süt fiyatı ve perakende süt fiyatı arasındaki kısa dönem ilişkiye bakıldığında rejim değişiminden önce, USF 'deki 1 birimlik değişim PSF 'yi 2 dönem sonra, -0,284, rejim değişim zamanında ise 0,408 birim anlamlı şekilde etkilerken sonraki dönemde anlamlılığın ortadan kalktığı görülmektedir.

Tablo 6'da görüldüğü üzere, asimetrik hata düzeltme modelinden elde edilen hata düzeltme terimlerinin katsayılarından ECT_{t-1}^- %1 önem düzeyinde anlamlıdır. Ancak ECT_{t-1}^- 'in katsayısının mutlak değeri (-0,328), ECT_{t-1}^+ 'nın katsayısının mutlak değerinden (-0,094) daha büyüktür. Daha önce ifade edildiği üzere, bu durum süt arz zincirinde pozitif asimetrik fiyat geçirgenliği olduğunu göstermektedir. Pozitif fiyat asimetrisi ise perakendecilerin marjları daraltan bir fiyat değişimine (üretici süt fiyat artışı) genişleten fiyat değişimine göre (üretici fiyat düşüşü) daha hızlı ve büyük oranda tepki verdiğini göstermektedir.

Asimetrik hata düzeltme modelinde kalıntıların normal dağılım, değişen varyans

ve serisel korelasyon varlığını kontrol etmek için bazı testler gerçekleştirilmiştir. Jarque-Bera testi, kalıntıların normal dağıldığını göstermektedir. LM testi, serisel otokorelasyon olmadığını belirten H_0 hipotezi ret edilememektedir. ARCH testi ise, değişen varyans olmadığını göstermektedir.

SONUÇ

Türkiye süt piyasası son dönemlerde önemli bir yapısal değişim geçirmiş, konsantrasyon oranları ciddi şekilde artmıştır. Süt piyasasında çiğ süt fiyatları ile karşılaştırıldığında paketli süt fiyatları oldukça yüksektir. Bu durum yüksek yoğunlaşma oranları ile birlikte düşünüldüğünde, tedarik zincirinin imalatçı ve perakende aşamalarında üreticilere pazar gücü uygulandığı şeklinde tartışmaları gündeme getirmiştir. Bu çalışmada Türkiye süt tedarik zincirinde üretici süt fiyatı ile perakende süt fiyatı arasındaki asimetrik fiyat geçirgenliğinin varlığı von Cramon Taubadel¹¹² tarafından sunulan Asimetrik Hata Düzeltme Modeli (AEEM) ile sorgulanmıştır. Çalışmada 2003:01-2013:12 dönemine ait üretici ve perakende süt fiyatları (132 gözlem) kullanılmış, bu fiyatlar arasındaki uzun dönemli ilişki iki aşamalı Engel-Granger¹¹³ ve Gregory-Hansen¹¹⁴ eştümleşim testleri ile sorgulanmıştır.

Trendli rejim değişim modeli, 2009 yılının 11'nci ayında bir yapısal kırılmaya işaret etmektedir. Nitekim, 2009 yılında süt sığırcılığına verilen hükümet destekleri azalmıştır. Bu nedenle süt arzı daralmış ve süt üretici fiyatlarını artmıştır. Gregory-Hansen eştümleşim testlerinden elde edilen sonuçlar, tek yapısal kırılma durumunda perakende süt fiyatı ile üretici süt fiyatı arasında uzun dönemli bir ilişki olduğunu göstermektedir.

Asimetrik hata düzeltme modelinden elde edilen hata düzeltme terimlerinin katsayılarından ECT_{t-1}^- istatistiksel olarak %1 önem düzeyinde anlamlı, ECT_{t-1}^+ ise istatistiksel olarak anlamsızdır. Perakende fiyatlar uzun dönemde negatif maliyet şoklarına (üretici süt fiyatı artışı) çok güçlü bir şekilde tepki verirken, üretici fiyat düşüşlerine tepki vermemektedir. Bunun yanı sıra ECT_{t-1}^- 'in katsayısının mutlak değerinin (-0.33), ECT_{t-1}^+ 'in katsayısının mutlak değerinden (-0.09) daha büyük olduğu tespit edilmiştir. ECT terimlerinin sayısal değerleri, üretici süt fiyatlarındaki bir artışın perakende fiyatlara çok hızlı bir şekilde yansırken, üretici fiyatındaki bir düşüşün perakende fiyatlara yansıtılmadığını göstermektedir. Başka bir ifade

¹¹² Bkz.von Cramon Taubadel 1996.

¹¹³ Bkz.Engel ve Granger 1987.

¹¹⁴ Bkz.Gregory ve Hansen 1996a, Gregory ve Hansen 1996b.

ile perakendeciler kar marjlarını daraltacak bir şoka (üretici fiyatlarında artış), söz konusu marjı genişletecek bir şoktan (üretici fiyatlarında düşüş) daha hızlı tepki vermektedirler.

Hata düzeltme katsayıları, perakende fiyatların üretici süt fiyatlarına oranla denge değerlerinin altında olduğunu, bu nedenle perakende süt fiyatlarının yukarı doğru ayarlanacağını göstermektedir. Bununla birlikte, üretici süt fiyatlarındaki artışlar 3 ay gibi kısa bir sürede perakende süt fiyatlarına yansıtılırken ($1/0,33 \cong 3$), üretici süt fiyatlarındaki düşüşler ise perakende süt fiyatlarına geçirilmemektedir.

Çalışmanın sonuçları, Türkiye süt piyasasında perakendecilerin pazar gücü uygulamalarını işaret eden pozitif fiyat asimetrisini varlığını işaret etmektedir. Bu sonuç süt tedarik zincirinde pozitif fiyat asimetrisini tespit eden diğer çalışmalarla tutarlıdır¹¹⁵. Ampirik analiz sonucu elde edilen pozitif fiyat asimetrisi, süt tedarik zincirinde pazarlık gücünün perakende satış aşamasında yoğunlaştığını ve tüketicinin fiyat artışları nedeniyle refahında bir azalma olduğunu işaret etmektedir. Bu sonuç, süt sektörünü ilgilendiren politikaların modellenmesinde göz önüne alınması gereken önemli bir bulgudur.

Sütün kolay bozulan bir ürün olması da Türkiye süt piyasasında pozitif fiyat asimetrisini açıklayan bir unsur olarak değerlendirilebilir¹¹⁶. Ancak asimetric fiyat geçirgenliğinin tespitine ilişkin yapılan birçok ampirik çalışmanın da vurguladığı üzere, fiyat asimetrisi piyasanın işlerliği hakkında bilgi vermesine rağmen, açık bir şekilde asimetric fiyat geçirgenliğinin nedeni hakkında bilgi vermez. Bu nedenle, süt piyasası gibi oligopolistik piyasa yapılarında pazar gücünün tespiti için yapısal modellere ve faktörlerin etkilerini içeren daha farklı çalışmalara ihtiyaç bulunmaktadır.

¹¹⁵ Bkz. Bor vd. 2014, s. ve UYSAL, P. (2012), Türkiye Süt ve Kırmızı Et Piyasalarında Asimetric Fiyat Davranışı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, İİBF, İktisat ABD, Antalya.

¹¹⁶ Oligopol piyasalarda asimetric fiyat geçirgenliğinin nedenlerine ilişkin daha fazla bilgi için Bkz. Ward 1982 ve Bailey ve Brorsen 1989.

KAYNAKÇA

ABDULAI, A. (2002), “Spatial Price Transmission and Asymmetry in the Ghanaian Maize Market”, *Journal of Development Economics*, No:63(2), s.327-349.

ACHARYA, R.N., H.W. KINNUCAN ve S.B. CAUDILL (2011), “Asymmetric farm–retail price transmission and market power: a new test”, *Applied Economics*, No:43, s.4759-4768.

ACQUAH, H.D.G. ve E.E. ONUMAH (2010), “A Comparison of the Different Approaches to Detecting Asymmetry in Retail-Wholesale Price Transmission”, *American-Eurasian Journal of Scientific Research*, No:5(1), s.60-66.

AGUIAR, D. ve J.A. SANTANA (2002), “Asymmetry in farm to retail price transmission and market integration: vertical and horizontal price linkages for salmon”, *Applied Economics*, No:39, s.2535-2545.

AMIKUZUNO, J. ve S. VON CRAMON-TAUBADEL (2013), “Seasonal Variation in Price Transmission between Tomato Market in Ghana”, *Journal of African Economies*, No:21(4), s.669-686.

AWOKUSE, T.O. ve X. WANG (2009), “Threshold Effects and Asymmetric Price Adjustments in U.S. Dairy Markets”, *Canadian Journal of Agricultural Economics*, No:57(2), s.269-286.

AYGIN, A.T. (2011), AB Üyelik Sürecinde Türkiye Süt Sektörü, TMMOB, I. Konya Kent Sempozyumu, 26-27 Kasım, 2011, Konya, http://www.mmo.org.tr/resimler/dosya_ekler /fd8fab990d683af_ek.pdf?tip_i=68&turu=X&sube=14, Erişim Tarihi: 01.05.2014.

BACONR, W. (1991), “Rockets and feathers: the asymmetric speed of adjustment of UK retail gasoline prices to cost changes”, *Energy Economics*, No:13(3), s.211-218.

BAILEY, D. ve B.W. BRORSEN (1989), “Price Asymmetry in Spatial Fed Cattle Market”, *Western Journal of Agricultural Economics*, No:14(2), s.246-252.

BALKE, N.S., S.P.A. BROWN ve M.K. YÜCEL (1998), “Crude Oil and Gasoline Prices: An asymmetric Relationship?”, Federal Reserve Bank of Dallas, *Economic Review*, First Quarter, s.2-11.

- BOR Ö., M. ISMIHAN ve A. BAYANER (2014), “Asymmetry in farm-retail price transmission in the Turkish fluid market”, *New Medit*, No:2, s.2-8.
- BORENSTEIN, S., A.C. CAMERON ve R. GILBERT (1997), “Do gasoline prices respond asymmetrically to crude oil price changes?”, *Quarterly Journal of Economics*, No:112, s.305-339.
- BROWN, S.P.A. ve M.K. YÜCEL (2000), “Gasoline and crude oil prices: why asymmetry?” *Federal Reserve Bank of Dallas Economic and Financial Review*, Third Quarter, s.23-29.
- BUNTE, F. ve J. PEERLINGS (2003), “Asymmetric Price Transmission Due to Market Power in Case of Supply Shocks”, *Agribusiness*, No:19(1), s.19-28.
- CUTTS M. ve J. KIRSTEN (2006), “Asymmetric Price Transmission and Market Concentration: an investigation into Four South African Agro-Food Industries”, *South African Journal of Economics*, No:74(2), s.323-333.
- DAMANIA, R.R. ve B.Z. YANG (1998), “Price Rigidity and Asymmetric Price Adjustment in a repeated Oligopoly”, *Journal of Institutional and Theoretical Economics*, No:154, s.659-679.
- DICKEY, D.A. ve W.A. FULLER (1981), “Likelihood ratio statistics for autoregressive time series with a unit root”, *Econometrica*, No:49(4), s.1057-72.
- DIGAL, L.N. ve F.Z. AHMADI-ESFAHANI (2002), “Market power analysis in the retail food industry: a survey of methods”, *The Australian Journal of Agricultural and Resource Economics*, No:46, s.559-584.
- DUTTA, S., M. BERGEN, D. LEVY ve R.VENABLE (1999), “Menu costs, posted prices, and multiproduct retailers”, *Journal of Money, Credit, and Banking*, No:31(4), s.683-703.
- ENGEL, R. ve GRANGER C. (1987), “Co-integration and Error Correction: Representation, Estimation, and Testing”, *Econometrica*, No:55(2), s.251-76.
- FREY, G. ve M. MANERA (2005), “Econometric Models of Asymmetric Price Transmission, Selected Work”, Fondazione Eni Enrico Mattei, http://works.bepress.com/matteo_manera/7, Erişim Tarihi: 10.04.2014.
- FROST, D. ve R. BROWDEN (1999), “An Asymmetry Generator for Error-Correction Mechanisms With Application to Bank Mortgage-Rate Dynamics”, *Journal of Business & Economic Statistics*, No:17(2), s.253-263.

GOODWIN, B.K. ve M.T.HOLT (1999), “Price Transmission and asymmetric adjustment in the U,S, Beef Sector”, *American Journal of Agricultural Economics*, No:81, s.630-637.

GRANGER, C. W.J. ve T.H. LEE (1989), “Investigation of production, sales and inventory relationships using multicointegration and non-symmetric error correction models”, *Journal of Applied Econometrics*, No:4(1), s.145-159.

GREGORY A.W. ve B.E. HANSEN (1996a), “Residual-Based Tests for Cointegration in Models with Regime Shifts”, *Journal of Econometrics*, No:70, s.99-126.

GREGORY, A.W. ve B.E. HANSEN (1996b), “Test for cointegration in models with the regime and trend shifts”, *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, No:58(3), s.555-560.

GÜNLÜ, A. (2011), “Çiğ Süt Pazarlamasında Süt Sanayi İşletmelerinde Firma Yoğunlaşma Oranlarının Araştırılması: Burdur İli Örneği”, *Kafkas Üniversitesi Veterinerlik Fakültesi Dergisi*, No:17(1), s.101-106.

HAHN, V.F. (1990), “Dynamic and Asymmetric Adjustment in Beef and Pork Prices”, Selected Paper for the Presentation at the Agricultural & Applied Economics Association’s 2010 AAEA, CAES&WAEA Joint Meeting, Denver, Colorado, USA, <http://ageconsearch.umn.edu/bitstream/61135/2/Dynamic%20and%20Asymmetric%20Adjustment%20in%20Beef%20and%20Pork%20Prices.pdf>, Erişim Tarihi: 03.03.2014.

HANNAN T.H. ve A.N. BERGER (1991), “The rigidity of prices: Evidence from the banking industry”, *American Economic Review*, No: 81(4), s.938-945.

HATIRLI, S.A., B. ÖZKAN, E. JONES ve A.R. AKTAŞ (2006), “Application of measuring market power and cost efficiency in the milk sub-sector in Turkey compared to other European countries”, *Trends in food Science & Technology*, No:17, s.367-372.

HOUCK, P.J. (1977), “An approach to specifying and estimating non-reversible functions”, *American Journal of Agricultural Economics*, No:59(3), s.570-572.

KAABIA, M.B. ve J.M. GIL (2007), “Asymmetric Price Transmission in the Spanish Lamb Sector”, *European Review of Agricultural Economics*, No:34(1), s.53-80.

- KINNUCAN, H.W. ve O.D. FORKER (1987), "Asymmetry in Farm-Retail Price Transmission for Major Dairy Products", *American Journal of Agricultural Economics*, No:69(2), s.285-292.
- LEVY, D., M. BERGEN, S. DUTTA ve R.VENABLE (1997), "The magnitude of menu cost: Direct evidence from large supermarket chains", *Quarterly Journal of Economics*, No:112(3), s.791-382.
- MEYER, J. ve S.VON CRAMON TAUBADEL (2004), "Asymmetric Price Transmission: A Survey", *Journal of Agricultural Economics*, No:55, s.581-611,
- MOHANTY, S., E.W.F. PETERSON ve N.C. KRUSE (1995), "Price Asymmetry in the International Wheat Market," *Canadian Journal of Agricultural Economics*, No:43(3), s.355-366.
- ORAL, N. (2009), "Türkiye'de Tarım ve Gıda Sektöründe Yabancılaşma ve Tekelleşme", *Mülkiye Derneği*, Bahar, No:23(262), s.325-345.
- PELTZMAN, S. (2000), "Prices Rise Faster than They Fall", *Journal of Political Economy*, No:108(3), s.466-502.
- PERRON, P. (1997), "Further Evidence on Breaking Trend Functions in Macroeconomic Variables", *Journal of Econometrics*, No:80(2), s.355-385.
- Rekabet Kurumu (2010), Karar İstatistikleri, Karar Sayısı:10-52/995-359, Karar Tarihi: 05.08.2010, www.rekabet.gov.tr, Erişim Tarihi:05.07.2014.
- Rekabet Kurumu (2012), *Türkiye'de HTM Perakendeciliği Sektör İncelemesi Nihai Raporu*, Mayıs 2012, Ankara.
- Rekabet Kurumu (2013), Karar İstatistikleri, Rekabet İhlali, www.rekabet.gov.tr, Erişim Tarihi: 05.07.2014.
- SANER, G. (2012), "Süt Sektöründe Temel Pazarlama Stratejileri", I. Tire Süt Sempozyumu, <http://www.tkmyo.ege.edu.tr/SutSempozyumu/PazarlamaStrateji.pdf>, Erişim Tarihi 07.04.2014.
- SERRA, T. ve B.K. GOODWIN (2003), "Price transmission and asymmetric adjustment in the Spanish dairy sector", *Applied Economics*, No:35(18), s.1889-1899.
- ŞAHİN, A. (2013), *Türk Gıda ve İçecek Sanayi 2012 Envanteri*, Elma Teknik Basım Matbaacılık, Ankara, Türkiye.

TEKGÜÇ, H. (2010), “Oligopoly and Price Transmission in Turkey’s Fluid Milk Market, 114th EAAE Seminar, Structural Change in Agriculture”, April 15-16, 2010, Berlin, Germany, <http://ageconsearch.umn.edu/bitstream/61087/2/tekguc1.pdf>, Erişim Tarihi: 08.02.2014.

TEPAV (2012), “Konya’da Tarımsal Sanayide Yapısal Özelliklerin Analizi ve Rekabet Stratejilerinin Belirlenmesi, Sonuç Raporu, Süt ve Süt Ürünleri İmalatı Sektörü”, Konya, <http://planlama.mevka.org.tr/attachments/article/128/Tarimsal%20Sanayide%20Yapısal%20Ozelliklerin%20Analizi.pdf>, Erişim Tarihi: 05.04.2014.

TÜİK (2014), “TÜFE ve ÜFE Endeksleri Madde Fiyatları”, www.tuik.gov.tr, Erişim Tarihi:06.07.2014.

Ulusal Süt Konseyi (USK) (2013), “Dünya ve Türkiye’de Süt Sektör İstatistikleri”, Ulusal Süt Konseyi (USK), http://www.ulusalsutkonseyi.org.tr/kaynaklar/arastirma_dosyalar/2014_05_22_905419.pdf, Erişim Tarihi: 10.06.2014.

UYSAL, P. (2012), *Türkiye Süt ve Kırmızı Et Piyasalarında Asimetrik Fiyat Davranışı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, İİBF, İktisat ABD, Antalya.

VAVRA, P. ve B.K. GOODWIN (2005), “Analysis of Price Transmission Along the Food Chain”, OECD Food, Agriculture and Fisheries Working Papers, No:3, <http://www.oecd.org/agriculture/agricultural-policies/40459642.pdf>, Erişim Tarihi: 10.06.2014.

VON CRAMON-TAUBADEL, S. (1996), “An Investigation of Non-Linearity in Error Correction Representations of Agricultural Price Transmission”, Contributed Paper, VIII Congress of the European Association of Agricultural Economists, Edinburgh.

WARD, R.W. (1982), “Asymmetry in Retail, Wholesale and Shipping Point Pricing for fresh Vegetables”, *American Journal of Agricultural Economics*, No:62, s.205-212.

WOLFRAM, R. (1971), “Positivistic measures of aggregate supply elasticities: some new approaches-some critical notes”, *American Journal of Agricultural Economics*, No:53(2), s.356-359.

**“REKABETİ KISITLAYICI AMAÇ”I YENİDEN DEĞERLENDİRMEK:
“GROUPEMENT DES CARTES BANCAIRES V COMMISSION”
KARARI İŞİĞİNDA YENİ BİR GÜN***

*RE-ASSESSING OBJECT RESTRICTIONS: A NEW DAY IN LIGHT OF THE
“GROUPEMENT DES CARTES BANCAIRES V COMMISSION” DECISION*

Gönenç GÜRKAYNAK
Ayşe Gizem YAŞAR*****

Öz

Rekabeti kısıtlama amacı taşıyan anlaşmalar; hem Türk rekabet hukuku hem de Avrupa Birliği (AB) rekabet hukuku mevzuatında yasaklanmaktadır. Bu türden anlaşmaların mevcudiyeti ortaya çıkarıldığında, rekabet otoritesi, ilgili anlaşmanın rekabet hukukunu ihlal ettiği sonucuna doğrudan ulaşabilmekte ve anlaşmanın rekabeti kısıtlayıcı etkilerini inceleme ve kanıtlama yükünden kurtulmaktadır. Bu doğrultuda, her ne kadar rekabeti kısıtlayıcı amaç, rekabet otoriteleri için kullanışlı bir araç olarak karşımıza çıksa da, aynı zamanda teşebbüsler açısından önemli riskler doğurmaktadır. Bu mekanizmanın kapsamının doğru tahlil edilmesinin önemi, özellikle rekabeti kısıtlayıcı amaç taşıyan anlaşmaların tarafı teşebbüsler aleyhine kesilen para cezaları düşünüldüğünde kendini göstermektedir.

Rekabeti kısıtlayıcı amaca ilişkin tartışmaların AB’de hararetle sürdüğü bir dönemde, 11 Eylül 2014 tarihinde Avrupa Birliği Adalet Divanı (ABAD), Groupement des Cartes Bancaires (CB) davasına ilişkin kararını vermiştir.

“CB v Commission” kararı (CB kararı), ABAD’ın amacı yönünden rekabeti kısıtlayıcı anlaşmalar kavramının dar yorumlanması gerektiğine dair görüşünü ilk kez açıkça ortaya koyduğu karar olma özelliğini taşımaktadır. Karar ayrıca, ABAD Hukuk Sözcüsü Nils Wahl’ın ortaya koyduğu prensipler ile de bağlantılı

* Makalenin gönderim tarihi: 26.01.2015, kabul tarihi: 04.11.2015.

** ELİG Lokmanhekim Gürkaynak Ortak Avukat Bürosu; Yönetici Ortak; Bilkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Görevlisi. E-posta: gonenc.gurkaynak@elig.com.Tel: +90 212 327 17 24

*** ELİG Lokmanhekim Gürkaynak Ortak Avukat Bürosu; Avukat. E-posta:gizem.yasar@elig.com. Tel: +90 212 327 17 24.

Yazarlar, Stj. Av. Armanç Canbeyli’ye çalışmanın araştırma aşamasında sağladığı destekten ötürü teşekkür etmektedirler.

olarak, rekabeti kısıtlayıcı amaç taşıdığı iddia edilen anlaşmaların değerlendirilmesi açısından Türk rekabet hukuku mevzuatının uygulamasında da yol gösterebilecek ve usul ekonomisinin güçlendirilmesi adına benimsenebilecek işlevsel bir formül ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Rekabeti Kısıtlayıcı Amaç, Groupement des Cartes Bancaires, Hukuk Sözcüsü Wahl, Çift Taraflı Pazarlar, Gecikme-için-Öde

Abstract

Agreements that have restriction of competition as their object are prohibited both under the European Union (EU) and Turkish competition law legislation. When the existence of such an agreement is detected, the competition authority is authorized to conclude directly that the agreement infringes competition law, relieving itself of the burden to assess and prove the anti-competitive effects of the agreement. This way, while the object restriction emerges as a handy tool for competition authorities, it also creates great risks for undertakings. The importance of correctly determining the scope of this mechanism becomes evident especially when considering the significant amount of monetary fines imposed on undertakings for taking part in agreements that have anti-competitive object.

In the midst of heated debates on restrictive object in the EU, the Court of Justice of the European Union (CJEU) delivered its judgment in the Groupement des Cartes Bancaires (CB) case on 11 September 2014.

Being the first judgment where the CJEU explicitly established its view that object restrictions should be interpreted narrowly; the “CB v Commission” decision, in connection to the principles set forth by Advocate General Nils Wahl, presents a practical formula in assessing agreements that are alleged to have an anti-competitive object, which could also be adopted as a guidance for the implementation of Turkish competition law and to strengthen procedural economy.

Keywords: Object Restriction, Groupement des Cartes Bancaires, Advocate General Wahl, Two-sided Markets, Pay-for-Delay

GİRİŞ

“Kalıp cümleler ile muhakeme yapılan durumların çoğunda olduğu üzere, hukuk üç aşamalı bir evrimden geçer: (1) Olağandışı bir vaka ortaya çıkar ve mahkeme buna bir karşılık verir. (2) Daha sonra, bu karşılık ile getirilen “lisan”, çoğu zaman mekanik bir biçimde, bazen de akıllıca, uygulamayı genişletecek şekilde hayata geçirilir. Böylece, buna direnecek kadar konusunda tecrübeli çok az sayıda yargıç bulunduğundan, doktrin, politika tercihlerini göz ardı edecek biçimde, lisanının sınırlarının elverdiği ölçüde genişler. (3) En nihayetinde, doktrindeki bu tür genişlemeler gülünç bir hâl alır ve geri adım süreci başlar.”

Phillip Areeda¹

Rekabetin kısıtlanması amacı, rekabet otoritelerinin elinde elverişli, ancak rekabet hukukunun süjesi teşebbüsler açısından da bir o kadar tehlikeli bir araçtır. AB ve Türk rekabet hukuku mevzuatında, rekabeti kısıtlayıcı amaç taşıyan anlaşmalar yasaklanmış ve rekabeti kısıtlayıcı amacın tespiti halinde rekabet otoritesi anlaşmanın pazardaki rekabeti kısıtlayıcı etkilerini inceleme ve ispatlama yükünden kurtarılmıştır.

Rekabeti kısıtlama amacının tespiti kolay değildir. Uygulamada rekabeti kısıtlama amacı taşıdığı tespit edilen anlaşmalardan ötürü teşebbüslere verilen ağır para cezalarının varlığı ve rekabet hukukunun ceza hukuku ile yakın ilişkisi de düşünüldüğünde,² rekabeti kısıtlama amacı mekanizmasının kullanım alanının belirliliğinin ve öngörülebilirliğinin önemi daha iyi anlaşılmaktadır. Oysaki ABAD içtihadında *Consten and Grundig*'den³ başlayarak günümüze kadar rekabeti kısıtlama amacı taşıyan anlaşmalar kategorisine hangi tür anlaşmaların girdiği sorunu tamamıyla çözümlenememiş ve rekabeti kısıtlayıcı etkilerin varlığı açısından çürütülmesi oldukça güç bir karine⁴ teşkil ettiği söylenebilecek amaç mekanizmasının çerçevesi, Areeda'nın ifadesiyle “sınırlarının elverdiği ölçüde genişlemiştir”⁵.

¹ AREEDA, P. J. (1989), “Essential Facilities: An Epithet in Need of Limiting Principles”, *Antitrust L.J.*, No:58(3), s. 841.

² Bu doğrultuda bkz. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin 27.09.2011 tarihli *Menarini Diagnostic Srl v. Italy* (43509/08) kararı, ayrıca Hukuk Sözcüsü Eleanor Sharpston'ın 20.01.2012 tarihli Case C-272/09 P - *KME Germany and Others v Commission* dosyasındaki görüşü, http://curia.europa.eu/juris/docum_ent/document.jsf?jsessionid=9ea7d0f130d55d71b0ea606343e9a9f7fb526ecdec01e34KaxiLc3eQc40LaxqMbN4Obh4Se0?text=&docid=79798&pageIndex=0&doclang=EN&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=27397, Erişim Tarihi: 23.11.2014.

³ ABAD'ın 13.07.1966 tarihli *Établissements Consten S.à.R.L. and Grundig-Verkaufs-GmbH v Commission of the European Economic Community* kararı (Joined cases 56 and 58-64).

⁴ Bu doğrultuda bkz., PRIETO, N. (2014), “Ententes: Restriction de Concurrence”, *Le Lamy Europe Traité* – Edition 2014 - Walters Kluwer içinde, fasikül 1410, s. 9; BOTTA, M., N. HARSDORF ve K. FREWEIN (2014), “Poena sine Culpa? Comment on Schenker”, *E.L. Rev.*, No:39(4), s. 565-566.

⁵ *supra* dipnot 1, s. 841.

ABAD'ın *CB* dosyasındaki kararı⁶ (*CB* kararı) ise, Areeda'nın tarif ettiği "geri adım" sürecinin başlangıç noktasıdır. AB Genel Mahkemesinin (Genel Mahkeme)⁷ rekabeti kısıtlayıcı amacın dar yorumlanmaması gerektiği görüşünü eleştirerek Genel Mahkeme'nin dosyaya ilişkin kararını (Genel Mahkeme Kararı)⁸ bozan ABAD, rekabeti kısıtlayıcı amaç kavramının kapsamının sınırlı tutulması mecburiyetini *CB* Kararı ile açıkça hüküm altına almıştır. Ayrıca ABAD Hukuk Sözcüsü (*Advocate General*) Nils Wahl'ın (AG Wahl) görüşü⁹ (AG Wahl'ın görüşü) ışığında, *CB* kararının ortaya koyduğu prensiplerden yola çıkıldığında, rekabeti kısıtlayıcı amaç taşıyan anlaşmaların tespit edilebilmesi için işlevsel bir formül oluşturulabilmektedir. Bu formül çerçevesinde rekabeti kısıtlayıcı amacın tespitinde uyulması gereken kurallar, (i) rekabeti kısıtlayıcı amacın kapsamının dar tutulması; (ii) dava konusu anlaşmanın içinde bulunduğu hukuki ve ekonomik koşulların dikkate alınması; (iii) amaç analizinin etki analizi ile karıştırılmaması ve (iv) yalnızca doğası gereği rekabete kâfi derecede zararlı anlaşmaların rekabeti kısıtlayıcı amaç taşıdığına karar verilebilmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışma ile rekabeti kısıtlayıcı amaç mekanizmasının uygulamasında *CB* dosyasının rekabet otoritelerine nasıl bir rehberlik görevi görebileceği konusuna açıklık getirilmesi hedeflenmektedir. Bu doğrultuda, ilk etapta *CB* kararı öncesi AB'de rekabeti kısıtlayıcı amaca ilişkin yaşanan tartışmalar, AB Komisyonu (Komisyon) ve AB mahkemelerinin içtihadı kapsamında açıklanacak ve *CB* dosyası süreci değerlendirilecektir. Çalışmamızda takiben, *CB* kararının rekabeti kısıtlayıcı amacın sınırlarına ve Avrupa Birliği'nin İşleyişine dair Antlaşma'nın (*Treaty on the Functioning of the European Union*) (ABİDA) 101(1). maddesi¹⁰ kapsamında amaç kuralının uygulanmasına ilişkin AB rekabet hukuku uygulamasında nasıl değişikliklere yol açabileceğine ve iyileşmeler sağlayabileceğine ilişkin görüşler değerlendirilmektedir. Son olarak, Türk rekabet hukukunda rekabeti kısıtlayıcı amaç kavramına ilişkin tespitler açıklanmakta ve *CB* kararından Türk rekabet hukukuna neler kazandırılabilirliği tartışılmaktadır.

⁶ ABAD'ın 11.09.2014 tarihli Case C-67/13 P - *CB v Commission* kararı, <http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=C-67/13&language=en>, Erişim Tarihi: 11.09.2014.

⁷ Lizbon Antlaşması'nın 01.12.2009 tarihinde yürürlüğe girmesinden önce Genel Mahkeme, "İlk Derece Mahkemesi" olarak adlandırılmaktaydı.

⁸ Genel Mahkeme'nin 29.11.2012 tarihli T-491/07 - *CB v Commission* kararı.

⁹ AG Wahl'ın Case C-67/13 P - *CB v Commission* dosyasına ilişkin 27.03.2014 tarihli görüşü, <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=149943&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=48136>, Erişim Tarihi: 02.11.2014.

¹⁰ ABİDA'nın 101. maddesi, Lizbon Antlaşması'nın yürürlüğe girmesinden önce Avrupa Topluluğunu Kuran Antlaşma'nın 81. maddesi idi.

1. REKABETİ KISITLAYICI AMAÇ KAVRAMINA GENEL BAKIŞ

ABİDA'nın 101(1). maddesi ve 4054 sayılı Rekabetin Korunması Hakkında Kanun'un (4054 sayılı Kanun) 4. maddesinin işleyişi paraleldir. Bir anlaşmanın rekabeti kısıtlama amacı taşıdığı ortaya konulduğu müddetçe rekabet hukuku bu anlaşmayı, kural olarak, pazardaki etkilerine bakılmaksızın yasaklamaktadır¹¹; rekabet otoritesinin ayrıca anlaşmanın pazardaki mevcut veya potansiyel etkilerini saptamasına ve incelenmesine gerek yoktur¹². Bu noktada ispat yükü yer değiştirmekte ve tarafların, anlaşmayı uygulamaya koyabilmek için, ABİDA'nın 101(3). maddesi altında (Türk rekabet hukukunda ise 4054 sayılı Kanun'un 5. maddesi kapsamında) muafiyet korumasından yararlanabileceklerini ispatlamaları gerekmektedir¹³. Şayet anlaşmanın rekabeti kısıtlayıcı amacının mevcudiyeti kanıtlanamaz ise, rekabeti kısıtlayıcı etki (veya potansiyel etki) analizi yapılması gerekecektir. Öyleyse ABİDA'nın 101(1). maddesi (ve dolayısıyla 4054 sayılı Kanun'un 4. maddesi) iki aşamalı bir test öngörmektedir. İlk aşama, anlaşmanın rekabeti kısıtlayıcı bir amacı bulunup bulunmadığının tespitinden ibarettir. Rekabeti kısıtlayıcı amaç tespit edilemiyorsa, ikinci aşamaya geçilecek ve rekabet üzerindeki kısıtlayıcı mevcut veya potansiyel etkiler değerlendirilecektir¹⁴. ABİDA'nın 101(3). maddesi ise bir istisna hükmüdür ve teşebbüslere, rekabeti kısıtlama amacına ve/veya etkisine sahip bir anlaşmanın¹⁵, yarattığı etkinlik

¹¹ ATA, Ç.D. (2009), “Rekabeti Kısıtlayıcı Anlaşmalara Olumlu Yaklaşım: Rule of Reason Işığında Roma Antlaşması 81. Madde ve Muafiyet”, Rekabet Kurumu Uzmanlık Tezleri Serisi No: 109, <http://www.rekabet.gov.tr/File/?path=ROOT/1/Documents/Uzmanlik%20Tezleri/Tez124.pdf>, Erişim Tarihi: 20.05.2015, s. 43. Ayrıca bkz. AG Wahl'ın görüşü, para. 33.

¹² Muafiyetin Genel Esaslarına ilişkin Kılavuz'da (Muafiyet Kılavuzu) açıklandığı üzere, “Anlaşmanın ‘amaç bakımından’ 4. maddeyi ihlal ettiğinin tespit edilmesi durumunda; ‘4. maddeye aykırılığın ileri sürülebilmesi için’ ayrıca anlaşmanın pazarda yarattığı ya da yaratacağı etkilerin araştırılmasına gerek yoktur.” (para.9) Bununla birlikte, rekabeti kısıtlayıcı amaç tespit edildiğinde, anlaşmanın etkilerinin tamamıyla göz ardı edildiğini söylemek doğru olmayacaktır. Anlaşmanın rekabeti sınırlamak amacıyla yapıldığının tespit edildiği hallerde ihlalin ağırlığının ortaya konulması ve idari yaptırımın belirlenmesi amacıyla anlaşmanın etkileri de araştırılabilecektir. Bkz. Muafiyet Kılavuzu, <http://www.rekabet.gov.tr/File/?path=ROOT%2f1%2fDocuments%2fKilavuz%2fmua%2ffiyet.pdf>, Erişim Tarihi: 08.06.2015, para. 9; ORTEGA GONZALEZ, A. (2013), “Restrictions by Object and the Appreciability Test: The Expedia Case, A Surprising Judgment or A Simple Clarification?”, *European Competition Law Review*, No:34(9), s. 459; JONES, A. (2010), “Left Behind by Modernisation? Restrictions by Object under Article 101(1)”, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1932309, Erişim Tarihi: 19.09.2014, s. 7; *supra* dipnot 11, s. 43-44.

¹³ Jones 2010, s. 7.

¹⁴ Ortega Gonzalez 2013, s. 458.

¹⁵ ABİDA'nın 101(3). maddesi ve paralel şekilde 4054 sayılı Kanun'un 5. maddesi, rekabeti kısıtlayıcı amaç ve etki taşıyan anlaşmalar arasında herhangi bir fark yaratmamaktadır. Diğer bir deyişle, koşullarını sağladığı müddetçe, amacı yönünden rekabeti kısıtlayan anlaşmalar da, etkisi yönünden rekabeti kısıtlayan anlaşmalar da muafiyetten yararlanabilmektedir. Öte yandan, rekabeti kısıtlayıcı amaç taşıyan anlaşmaların muafiyetin koşullarını sağlamasının nispeten daha zor olduğu ifade edilmektedir (*supra* dipnot 13, s. 6; ayrıca bkz. *supra* dipnot 11, s. 44).

kazanımları sayesinde ve maddede sayılan diğer yan koşulları¹⁶ sağladığı ölçüde ABİDA'nın 101(1). maddesi yasağından muaf tutulması gerektiğinin savunulabileceği bir mecra sağlamaktadır¹⁷.

“Amacı itibarıyla rekabeti kısıtlayıcı anlaşmalar” mekanizmasının öngörülme sebebini aslen hukuki kaygılarda değil, usul dünyasında aramak gerekir. Bailey ve Whish'in de ortaya koydukları üzere, rekabetin kısıtlanması, hukuki değil, ekonomik bir olgudur ve bu nedenle bir anlaşmanın rekabeti kısıtlayıcı etki doğurup doğurmayacağını anlamak için ekonomik analiz yapmak gerekmektedir¹⁸. “İdeal” bir rekabet hukuku dünyasında, tüm rekabet hukuku dosyalarında olay bazında bir etki analizi yapılması ve böylece, incelenen davranışın piyasada rekabete zarar verici mevcut veya potansiyel etkilerinin anlaşılabilmesi beklenebilecek ise de¹⁹, gerçek dünyada titiz bir yaklaşım benimsenerek her bir teşebbüs davranışının detaylı ekonomik analizlere tabi tutulması, bu analizlere önemli miktarda kaynak ve zaman harcanması usul ekonomisi²⁰ ile çelişebilecektir²¹. Bunu önlemek için, “amacı itibarıyla rekabeti kısıtlayıcı anlaşma” mekanizması yaratılmıştır ve böylece rekabet otoriteleri, amacı rekabeti kısıtlamak olan anlaşmalar açısından detaylı ekonomik analiz yapma yükünden kurtarılmıştır²². “Amaç” kavramı ile kastedilen, anlaşmanın taraflarının niyetleri değildir²³; “amaç” kavramı, anlaşmanın, içinde bulunduğu ekonomik ve hukuki koşullar kapsamında değerlendirildiğinde ortaya çıkan nesnel amacına tekabül etmektedir²⁴. Öte yandan, rekabet otoritesi tarafların niyetlerini de dikkate alabilecektir²⁵.

¹⁶ Bu doğrultuda bkz. *supra* dipnot 11, s. 45-46.

¹⁷ Guidelines on the Application of Article 81(3) of the Treaty (ABİDA'nın 101(3). Maddesi'nin Uygulanması Hakkında Kılavuz), [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:52004XC0427\(07\)](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:52004XC0427(07)), Erişim Tarihi: 01.11.2014, para. 1.

¹⁸ BAILEY, D. ve R. WHISH (2012), *Competition Law*, Seventh Edition, Oxford University Press, New York, US, s. 117.

¹⁹ Jones 2010, s. 6.

²⁰ Anayasa'nın 141. maddesine göre, “davaların en az giderle ve mümkün olan süratle sonuçlandırılması, yargının görevidir”. Bu hüküm, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. maddesindeki “adil yargılanma ilkesi” ile paraleldir.

²¹ AG Wahl'ın görüşü, para. 28.

²² AG Wahl'ın görüşü para. 28-29; ASLAN, E.F. (2012), “Geleceğe Yönelik Bilgi Paylaşımının Rekabet Hukuku Kapsamında Değerlendirilmesi ve Rekabet Kurumunun Bilgi Paylaşımı Konusuna Yaklaşımı”, *Rekabet Dergisi*, No:13(3), s. 11.

²³ VOGEL, L. (2015), “Une Nouvelle Venue sur la Scène du Droit de la Concurrence: La Restriction par Object”, *Contrats Concurrence Consommation (LexisNexis)*, No:2015(5), Dosya 2, para. 13.

²⁴ FRAILE, I., A. KAPOOR ve R. MORALES (2014), “Drug Test: When are Pay-for-delay Agreements Illegal?”, *Global Competition Litigation Review*, No:7(4), s. 218.

²⁵ ITALIANER, A. (2013), “Competitor Agreements under EU Competition Law”, 40th Annual Conference on International Antitrust Law and Policy, Fordham Competition Law Institute, http://ec.europa.eu/competition/speeches/text/sp2013_07_en.pdf, Erişim Tarihi: 30.10.2014, s. 4.

Usul ekonomisi sağlamak üzere meydana getirilen bu mekanizmanın odak noktasını, geçmiş deneyimlerin istikrarlı şekilde ortaya koyduğu ihlaller oluşturmaktadır²⁶. Bu nedenle rekabeti kısıtlayıcı amaç kuralını rekabeti kısıtlayıcı davranışların tespiti için basit bir kestirme yol olarak düşünmek yanlış olur²⁷. ABİDA'nın 101(3). Maddesi'nin Uygulanması Hakkında Kılavuz'da da açıklandığı üzere, rekabeti kısıtlayıcı amaç taşıyan anlaşmaların piyasadaki rekabet ve tüketiciler²⁸ üzerindeki potansiyel negatif etkilerinin oldukça yüksek olduğu deneyimlerden yola çıkılarak kabul edilmiştir²⁹. Örneğin karteller, rekabeti kısıtlayıcı amaç taşıyan anlaşmaların başında gelmektedir. Kartellerin tüketici zararına yol açtığı, yerleşik rekabet hukuku deneyimi ile sabittir.

Rekabeti kısıtlayıcı amaç mekanizması böylece teşebbüsler açısından bir “hukuki belirliliği” de beraberinde getirmektedir; teşebbüsler, rekabeti kısıtlama amacı taşıyan anlaşmalar kategorisinde yer alan bir anlaşmanın tarafı olduklarında, anlaşma piyasada hiçbir etki doğurmasa veya anlaşma hükümlerine uymasalar dahi, ceza riski bulunduğu farkında olacaklardır³⁰. Rekabeti kısıtlayıcı amaç kategorisinin yaratılmasının, teşebbüsler üzerinde bu türden anlaşmalara dahil olmak hususunda caydırıcı etkisi olduğu da belirtilmiştir.³¹

Rekabetin kısıtlayıcı amaç mekanizması ayrıca “hız limiti”ne benzetilmiştir³². Deneyim göstermiştir ki, çok hızlı araba sürmek tehlikelidir ve bu nedenle yasaklanmaktadır. Bu yasak, sürücünün, aracını hız limiti üzerinde olsa dahi güvenli şekilde kullanıp kullanmadığından veya kaza yapıp yapmadığından bağımsız olarak, hatta sürücünün hız limiti üzerinde sürmek için kabul edilebilir sebepleri olsa dahi uygulanmaktadır³³. Rekabeti kısıtlama amacı taşıyan anlaşmalar da “doğaları itibarıyla rekabete zararlı anlaşmalar” olarak tanımlanmakta³⁴ ve pazardaki etkileri değerlendirilmeden rekabeti kısıtlayıcı kabul edilmektedir. Bu çerçevede, ABİDA'nın 101(1). maddesinin rekabeti kısıtlayıcı amaç

²⁶ *supra* dipnot 23, s. 3; Prieto 2014, s. 9.

²⁷ CIMENTAROV, P. (2014), “Expanding the “Object Box” and its Perverse Effects - Does EU Competition Law Condemn Innocent Behaviour?”, <http://www.mayerbrown.com/Petar-Cimentarov-Expanding-the-Object-Box-and-its-Perverse-Effects--Does-EU-Competition-Law-Condemn-Innocent-Behaviour-06-23-2014/>, Erişim Tarihi: 19.10.2014, s. 14.

²⁸ *supra* dipnot 27, s. 13.

²⁹ *supra* dipnot 17, para. 21.

³⁰ ITALIANER, A. (2014), “The Object of Effects”, CRA Annual Brussels Conference – Economic Developments in Competition Policy, http://ec.europa.eu/competition/speeches/text/sp2014_07_en.pdf, Erişim Tarihi: 19.01.2015, s. 6.

³¹ SCHWARZ, D. (2014), “Object or Effect: Where do Competition Authorities Need to Draw the Line?”, <http://communities.lawsociety.org.uk/download?ac=8129>, Erişim Tarihi: 20.05.2015, s. 2.

³² Literatürde “*speed-limit analogy*” olarak bilinmektedir.

³³ *supra* dipnot 25, s. 5.

³⁴ *supra* dipnot 17, para. 21.

mekanizmasını Amerikan anti-tröst hukukunun *per se* ihlaller³⁵ kategorisine yakın bulan, hatta bu kategoride değerlendiren görüşler de bulunmaktadır³⁶. Rekabet Kurulunun da aşağıda daha detaylıca tartışılacağı üzere rekabeti kısıtlayıcı amaç taşıyan anlaşmaları *per se* ihlal olarak nitelendirdiği kararları mevcuttur³⁷.

Komisyon Rekabet Genel Müdürlüğü Direktörü Alexander Italianer, rekabeti kısıtlayıcı amaç taşıyan anlaşmaların *per se* ihlal olarak değerlendirilmesinin yanlış olduğunu ifade etmektedir. Italianer, AB hukukunda “bireysel muafiyet” uygulamasının varlığı nedeniyle, rekabeti kısıtlayıcı amaç taşıyan anlaşmaların, Amerikan hukukundaki *per se* ihlaller kategorisine doğrudan yerleştirilmesinin uygun olmayacağını ve amacı bakımından rekabeti kısıtlayan anlaşmalar için de ABİDA’nın 101(3). maddesinin uygulanacağını ifade etmektedir. Amerikan hukukunda *per se* ihlal kabul edilen teşebbüs davranışları mutlak olarak yasaklanmaktadır. Oysaki fiyat tespiti veya sınırlaması, pazarların kontrolü ve paylaşımı gibi ağır rekabet kısıtları, ABİDA’nın 101(3). maddesinin koşullarını büyük ihtimalle taşımayacak olmakla birlikte, amacı yönünden rekabeti kısıtlayıcı olduğu tespit edilen bir anlaşmanın, koşulları sağladığı takdirde bireysel muafiyetten yararlanabilmesinin ve böylece ABİDA’nın 101(1). maddesi hükmünün uygulanmasından muaf tutulmasının önünde teorik olarak hiçbir hukuki engel bulunmamaktadır³⁸. Bu konu AG Wahl’ın görüşünde de ele alınmış; AG Wahl, rekabeti kısıtlayıcı amaç mekanizması ile *per se* ihlallerin “karşılaştırılabilir sonuçları” bulursa dahi, bu iki mekanizmanın aynı olmadığını belirtmiştir³⁹.

³⁵ Rekabet Kurumunun Rekabet Terimleri Sözlüğü, *per se* kuralları şu şekilde tanımlamaktadır: “rekabet hukukunda *per se* kurallar, hemen hemen tüm durumlarda, doğal ve zorunlu etkileri açıkça rekabet karşıtı olan ve yasal olmadıklarını göstermek için ayrıntılı bir çalışmaya gerek duyulmayan davranışları hukuka aykırı saymak üzere benimsenmiştir. Bunlar yargısal sürecin pratik kurallarıdır. *Per se* kurallar, deneyimin ortaya çıkardığı belirli davranışların ciddi rekabet karşıtı sonuçlara neden olacağı ve iş gerekleri bakımından hemen hiç haklı çıkarılamayacağı durumlarda kabul edilmektedir. Bu itibarla, *per se* kurallar sınırlı yargısal kaynakların ekonomik kullanılması ve iş adamlarına yasalara uygun davranışlarla ilgili daha açık bir yol gösterme avantajına sahiptir. *Per se* yaklaşımı altında davacı, uygulamanın rekabet karşıtı etkilerini veya pazar etkilerini göstermek zorunda değildir. Bu çerçevede örneğin kartelin varlığının ispatlanması yeterlidir; rekabetin azalıp azalmadığının ve zarara yol açılıp açılmadığının incelenmesine gerek bulunmamaktadır.” Bkz. Rekabet Terimleri Sözlüğü, <http://www.rekabet.gov.tr/default.aspx?nsw=X4z8S9Lf9ew=-H7deC+LxB18=&nm=105>, Erişim Tarihi: 31.10.2014.

³⁶ Bu doğrultuda bkz. *supra* dipnot 25, s. 7; BAILEY, D. (2012), “Restrictions of Competition by Object under Article 101 TFEU”, *Common Market Law Review*, No:49(2), s. 559. Genel Mahkeme’nin 10.03.1992 tarihli Case T-14/89 – *Montedipe SpA v Commission* kararında da rekabeti kısıtlayıcı amaç, *per se* ihlaller ile ilişkilendirilmiştir (Bkz. para. 265).

³⁷ Örneğin bkz. Rekabet Kurulunun 30.10.2012 tarihli ve 12-52/1479-508 sayılı Çelik Çember kararı; 01.07.2010 tarihli ve 10-47/858-296 sayılı *Doğan Yayın Holding/Feza Gazetecilik* kararı.

³⁸ *supra* dipnot 25, s. 8.

³⁹ AG Wahl’ın görüşü, para. 32.

Ayrıca belirtmek gerekir ki, AB’de “ağır ihlal” (*hardcore restriction*) olarak değerlendirilen ihlallerin de rekabeti kısıtlayıcı amaç kategorisiyle eş anlamlı olmadığı kabul edilmektedir⁴⁰. Öte yandan Komisyon, ABİDA’nın 101. maddesi kapsamında ağır ihlallerin genellikle rekabeti kısıtlayıcı amaç taşıyan anlaşmalardan oluştuğunu açıklamıştır⁴¹.

Sonuç itibarıyla, bir rekabet hukuku politikası olarak her olayda detaylı ekonomik etki analizi yapılmasının önüne geçilebilmesi adına, yani usul ekonomisi saikiyle, rekabeti kısıtlayıcı amacın doğrudan yasaklanmasının hukuki gerekçesi, rekabet hukuku deneyimlerinin, rekabeti kısıtlayıcı amaç taşıyan anlaşmaların hem rekabet hem de tüketiciler üzerindeki yoğun olumsuz etkilerini ispat etmiş olmasıdır. Öte yandan, ekonomik analizin oldukça sofistike hale geldiği günümüz rekabet hukuku dünyasında, rekabeti kısıtlayıcı amaç kuralı, rekabet otoriteleri için etki analizinin meşakkatini ve masraflarını önlemesi itibarıyla da cazip bir mekanizma oluşturmaktadır⁴².

2. REKABETİ KISITLAYICI AMACIN ADALET DİVANI İÇTİHADINDA EVRİMİ

ABAD’ın, 1966 tarihli AB hukukunun yapıtaşlarından kabul edilen *Consten and Grundig* kararında⁴³, bir anlaşmanın rekabeti kısıtlama amacı taşıması halinde ABİDA’nın 101(1). maddesinin uygulanmasında anlaşmanın etkilerinin incelenmesine gerek olmadığını duyurmasından bu yana, rekabeti kısıtlayıcı amaç mekanizması, AB’de alanı genişleyerek uygulanmaya devam etmiştir⁴⁴. 2000-2011 yılları arasında Komisyon, ABİDA’nın 101. maddesi kapsamında karteller haricinde toplam 18 adet ihlal kararı vermiştir ve bu kararların 17 tanesi amacı yönünden rekabeti kısıtlayıcı anlaşmalara ilişkindir⁴⁵. ABAD nezdinde ise, ABİDA’nın 101. maddesi ihlalleri yönünden rekabeti kısıtlama amacının

⁴⁰ KING, S. (2015), “Agreements that Restrict Competition by Object under Article 101(1) TFEU: Past, Present and Future”, Doktora Tezi, http://etheses.lse.ac.uk/3068/1/King_Agreements_that_restrict_competition_by_object_under_Article_101.pdf, Erişim Tarihi: 25.05.2015, s. 137.

⁴¹ Commission Notice on Agreements of Minor Importance which do not Appreciably Restrict Competition under Article 101(1) of the Treaty on the Functioning of the European Union (De Minimis Notice veya De Minimis Bildirimi), <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2014:291:FULL&from=EN>, Erişim Tarihi: 08.06.2015, s. 3.

⁴² BOSCO, D. (2012), “Coup de Froid sur la Régulation Concurrentielle du Secteur Bancaire Français”, *Contrats Concurrence Consommation (LexisNexis)*, No:(2012)4, para. 4.

⁴³ *supra* dipnot 3.

⁴⁴ Botta vd. 2014, s. 571.

⁴⁵ GERARD, D. (2012), “The Effects-Based Approach under Article 101 TFEU and its Paradoxes: Modernisation at War with Itself?”, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2117780, Erişim Tarihi: 14.10.2014, s. 38.

tespit edilmediği karara rastlamak güçtür⁴⁶. Ayrıca aşağıda da örneklendirildiği üzere, 2000’li yılların başından bu yana hem Komisyon’un, hem de diğer rekabet otoritelerinin rekabeti kısıtlayıcı amaç taşıdığına hükmettiği anlaşma türlerinin sayısında artış gözlemlenmiştir⁴⁷.

Öte yandan, uygulamada rekabet otoritelerinin önüne hem rekabeti kısıtlayıcı yönünün tespiti güçlük ihtiva eden (örneğin teşebbüsler arası bilgi değişimi gibi)⁴⁸ teşebbüs davranışları gelmekte, hem de teknolojik gelişmelerle ve yeniliklerle de bağlantılı şekilde, (4.2. Bölümde ele alınan gecikme-için-öde (*Pay-for-Delay*) anlaşmaları gibi) geleneksel olmayan, yeni rekabet hukuku sorunları sürekli olarak ortaya çıkmaktadır. Amaç tartışmalarının merkezinde genel olarak rekabeti kısıtlayıcı amaçları açıkça ortaya konulamayan, hatta tüketici refahını pozitif yönde etkilemesi muhtemel⁴⁹ teşebbüs davranışlarının yer aldığı görülmektedir.

Rekabeti kısıtlayıcı amaç kategorisinin AB’deki genişleme süreci, aşağıda ABAD’ın *CB* kararı öncesinde son dönemde verdiği *Beef Industry Development Society (BIDS)*⁵⁰, *Pierre Fabre*⁵¹, *GlaxoSmithKline (GSK)*⁵², *T-Mobile*⁵³, *Expedia*⁵⁴ ve *Allianz Hungaria*⁵⁵ kararları kapsamında mercek altına alınmaktadır. *BIDS* kararı – *Allianz Hungaria* kararı sürecinde, rekabeti kısıtlayıcı amaç kavramının dar tutulması gerektiği görüşü bir kenara bırakılmış, rekabeti kısıtlayıcı amacın tespitinde anlaşmanın etkilerine de belirgin önem atfedilmiş, ayrıca internet satışlarını fiilen yasaklayan dikey anlaşmalar gibi anlaşma türleri rekabeti kısıtlayıcı amaç kategorisine dahil edilmiştir. *CB* kararı ise, rekabeti kısıtlayıcı

⁴⁶ *supra* dipnot 45, s. 38.

⁴⁷ GIRAUD, A. (2014) “Exégèse de l’Arrêt Groupement des Cartes Bancaires”, *Revue Lamy Droit des Affaires (Wolters Kluwer)*, No:2014(11). Giraud, amaç kutusuna son dönemde dahil edilen anlaşmalar açısından örnek olarak internet satışlarının kısıtlanmasına yönelik dikey anlaşmaları, aşağıda da tartıştığımız gecikme-için-öde anlaşmalarını, banka kartlarına ilişkin ortak takas komisyonu belirlenmesi anlaşmalarını saymaktadır.

⁴⁸ Örneğin bkz. Rekabet Kurulunun 26.06.2013 tarihli ve 13-40/522-231 sayılı *OSD* kararı; 28.01.2010 tarihli ve 10-10/94-42 sayılı *UND* kararı.

⁴⁹ *supra* dipnot 27, s. 15.

⁵⁰ ABAD’ın 20.11.2008 tarihli Case C-209/07 - *Competition Authority v Beef Industry Development Society Ltd and Barry Brothers (Carrigmore) Meats Ltd* kararı (*BIDS* kararı).

⁵¹ ABAD’ın 13.10.2011 tarihli C-439/09 P - *Pierre Fabre Dermo-Cosmétique SAS Président de l’Autorité de la Concurrence, Ministre de l’Économie, de l’Industrie et de l’Emploi* kararı (*Pierre Fabre* kararı).

⁵² ABAD’ın 06.10.2009 tarihli Joined Cases C-501/06 P, C-513/06 P, C-515/06 P and C-519/06 P - *GlaxoSmithKline Services and Others v Commission and Others* kararı (*GSK* kararı).

⁵³ ABAD’ın 04.06.2009 tarihli Case C-8/08, *T-Mobile Netherlands BV v Raad van bestuur van de Nederlandse Mededingingsautoriteit* kararı (*T-Mobile* kararı).

⁵⁴ ABAD’ın 13.12.2012 tarihli C-226/11 - *Expedia Inc v Autorite de la Concurrence* kararı (*Expedia* kararı).

⁵⁵ ABAD’ın 14.03.2013 tarihli C-32/11 - *Allianz Hungaria Biztosító Zrt v Gazdasági Versenyhivatal* kararı (*Allianz Hungaria* kararı).

amaç kavramının geniş şekilde yorumlanması sürecine noktayı koyan karar olarak değerlendirilmektedir.⁵⁶

2.1. BIDS Kararı

ABAD’ın 20 Kasım 2008 tarihli *BIDS* kararı, rekabeti kısıtlayıcı amaç değerlendirilmesinde sıklıkla başvurulmuş temel bir karar niteliği taşımaktadır⁵⁷. 1999 yılında İrlanda Tarım Bakanlığı, sığır eti sektöründe gözlenen ve önemli verim kayıplarına sebep olan fazla kapasitenin azaltılması için sığır eti işleyicilerinin sayısının azaltılması gerektiğini belirtmiş ve bunun için de bu firmaların bazılarının pazardan çekilmesi ve karşılığında pazarda kalanların çekilen firmalara uygun bir tazminat ödemesi yöntemini öngörmüştür. Bakanlığın bu tavsiyelerini uygulamaya geçirmek amacıyla 2002 yılında sığır eti işleyicileri *BIDS*’i (*Beef Industry Development Society*) (Sığır Eti Sanayii Gelişim Derneği) oluşturmuştur. Bu kapsamda yapılan anlaşmaya göre pazarda kalanların, *BIDS*’e, olağan sığır kesim hacimleri kapsamında sığır başına 2 Avro ve pazardan ayrılanların tazmin edilmesi amacıyla olağan sığır kesimini aşan her sığır başına 11 Avro mecburi bedel ödemeleri kararlaştırılmıştır. ABAD, *BIDS* tarafından hayata geçirilen ve bazı teşebbüsleri pazardan çıkmaya teşvik etmek suretiyle sektördeki fazla kapasiteyi azaltmayı hedefleyen bu anlaşmaları, rekabeti kısıtlama amacı taşıdıklarından bahisle ABİDA’nın 101(1). maddesinin ihlali⁵⁸ olarak değerlendirmiştir. Bu bağlamda, ilgili anlaşmaların pazardaki oyuncuların pazar paylarını olağan şekilde artırmalarına engel teşkil ettiği de belirtilmiştir⁵⁹.

Rekabeti kısıtlayıcı amaç değerlendirmesine ilişkin olarak mahkeme, ilk etapta, ABİDA’nın 101(1). maddesi altında amaç ve etki analizinin birbirinin alternatifi olduğunu belirtmiş, bu çerçevede bir anlaşmanın rekabeti kısıtlayıp kısıtlamadığının tespitinde öncelikle anlaşmanın rekabet üzerinde kâfi derecede zarar doğurup doğurmadığının (*reveal the effect on competition to be sufficiently deleterious*) değerlendirileceğini, şayet bu yönde bir tespit yapılamazsa anlaşmanın sonuçlarının inceleneceğini ifade etmiştir⁶⁰. *BIDS* kararı uyarınca,

⁵⁶ *supra* dipnot 47.

⁵⁷ Örneğin bkz. GRAHAM, C. (2013), “Methods for Determining Whether An Agreement Restricts Competition: Comment on Allianz Hungária”, *European Law Review*, No:2013(4), s.543. Rekabet Kurulu da 25.11.2009 tarihli ve 09-57/1393-362 sayılı ünlü *Beyaz Et* kararında, dosya konusu olayı *BIDS* kararının dinamikleri ile bağdaştırarak, beyaz et üreticisi teşebbüslerin *Besd-Bir* bünyesinde bir araya gelip piliç eti piyasasında iç pazara arz edilecek miktarın azaltılmasını amaçlayan ihracat kararları almalarını, ABAD’ın *BIDS*’deki değerlendirmesine paralel olarak amaç yönünden rekabeti sınırlayıcı bulmuştur.

⁵⁸ Karar tarihinde Avrupa Topluluğu Antlaşması’nın 81(1). maddesi idi.

⁵⁹ *BIDS* kararı, para. 37.

⁶⁰ *BIDS* kararı, para. 15.

rekabeti kısıtlayıcı amaç taşıyan anlaşmaların rekabeti kısıtlayıcı etki taşıyan anlaşmalardan farkı, bazı anlaşmaların, doğaları gereği normal rekabetin düzgün işleyişine zararlı (*injurious to the proper functioning of normal competition*) kabul edilmelerinden kaynaklanmaktadır⁶¹.

ABAD, *BIDS* kararında, yerleşik içtihadına atıf yaparak⁶², bir anlaşmanın ABİDA'nın 101(1). maddesi anlamında amaç yönünden bir ihlal teşkil edip etmediğinin değerlendirilmesi sırasında öncelikle anlaşmanın içeriğinin ve içinde bulunduğu ekonomik şartların (*economic context*) dikkate alınması gerektiğini belirtmiştir⁶³. *BIDS* kararını takiben, rekabeti kısıtlayıcı amacın tespitinde anlaşmanın içinde bulunduğu hukuki ve ekonomik şartların (*legal and economic context*) dikkate alınmasının gerekliliği, rekabeti kısıtlayıcı amacın değerlendirilmesinde yerleşik kurallardan biri haline gelmiştir⁶⁴. Bununla birlikte (*CB* kararı öncesi) literatürde, “ekonomik ve hukuki şartlar”ın kapsamının belirsiz olduğu değerlendirilmesi de yapılmıştır⁶⁵. Aşağıda da görüleceği üzere, AG Wahl, *CB* dosyasında ABAD'ın geçmiş tarihli kararlarını somut örnekler üzerinden eleştirmek suretiyle “ekonomik ve hukuki şartlar” kavramının sınırlarını detaylı şekilde ele almıştır⁶⁶. İlâveten, literatürde, “anlaşmanın içinde bulunduğu ekonomik ve hukuki şartların dikkate alınmasının”, bu kapsamda anlaşmanın negatif (rekabeti sınırlayıcı) ve pozitif (rekabetçi) yönlerinin “karşılıklı tartılması” itibarıyla “ABİDA'nın 101(1). maddesi altında bir *rule of reason*⁶⁷ analizi”ne işaret ettiği ifade edilmiştir⁶⁸.

⁶¹ *BIDS* kararı, para. 17.

⁶² ABAD'ın 28.03.1984 tarihli Joined Cases 29/83 and 30/83 - *Compagnie Royale Asturienne des Mines and Rheinzink v Commission* kararı, para. 26; ABAD'ın 06.04.2006 tarihli Case C-551/03 P - *General Motors v Commission* kararı, para. 66.

⁶³ *BIDS* kararı, para. 15-16. *BIDS* kararında hukuk sözcüsü görüşünde, anlaşmanın “hukuki ve ekonomik koşullarının” dikkate alınması gerektiği belirtilmektedir. *BIDS* kararı sonrasında verilen ABAD kararlarında da bu ifadeye başvurulduğu görülmektedir. Bu husus aşağıda tartıştığımız diğer ABAD kararları kapsamında ele alınmaktadır.

⁶⁴ *supra* dipnot 40, s. 155.

⁶⁵ MAHTANI, M.R. (2012), “Thinking outside the Object Box: An EU and UK Perspective”, *European Competition Journal*, No:8(1), s. 6.

⁶⁶ AG Wahl'ın görüşü, para. 38-62.

⁶⁷ Ata, *rule of reason* (muhakeme kuralı) analizinin basamaklarını şu şekilde sıralamaktadır: “(i) Anlaşmanın rekabeti kısıtlayıcı mevcut veya olası etkilerinin ispatlanması, (ii) Anlaşmanın rekabetçi etkilerinin ortaya konulması, (iii) Daha az kısıtlayıcı bir alternatifin varlığının sorgulanması, (iv) Olumlu ve olumsuz etkilerin dengelenmesi.” (Bkz. *supra* dipnot 11, s. 16-17).

⁶⁸ *supra* dipnot 40, s. 155; ŞAHİN, Y. (2013), “Reviving an Old Debate: The Rule of Reason under Article 101”, Yüksek Lisans Tezi, http://www.jeanmonnet.org.tr/Portals/0/scholars_database_thesis/selen_yersu_sahin_tez.pdf, Erişim Tarihi: 20.05.2015, s. 19. Öte yandan King, AB rekabet hukukunun bir *rule of reason* analizine elverişli olmadığını ve her halükarda AB mahkemelerinin bu türden bir analizi açıkça reddettiklerini belirtmektedir (Bkz. *supra* dipnot 40, s. 255). Şahin ise, amaç analizinde bir anlaşmanın içinde bulunduğu hukuki ve ekonomik şartlar kapsamında incelenmesi sayesinde, *prima facie* rekabeti kısıtlama amacı taşıdığı tespit edilen bazı anlaşmaların (Örneğin

ABAD, ekonomik şartların yanı sıra, ilgili anlaşmanın lafzının da dikkatlice tetkik edilmesi ve anlaşma ile ulaşılmaya amaçlanan sonuçların neler olduğunun analiz edilmesi gerektiğine dikkat çekmiştir⁶⁹. Bu analizde, anlaşmanın taraflarının, rekabeti kısıtlamak yönünde sübjektif bir niyet ile hareket etmekten ziyade kendi sektörlerinde devam etmekte olan bir krizin etkilerini gidermek saiki ile hareket etmiş olmalarının, ABİDA'nın 101(1). maddesinin uygulanması açısından önem taşımayacağını tespit eden ABAD, bu argümanların ancak ABİDA'nın 101(3). maddesi kapsamında yapılacak bir bireysel muafiyet değerlendirmesi esnasında dikkate alınabilir nitelikte olduğunu belirtmiştir⁷⁰. Mahkeme böylece, rekabeti kısıtlayıcı amacın nihai anlamda objektif unsurlar üzerinden tespit edilebileceğini, sübjektif bir rekabeti kısıtlama amacının aranmadığını teyit etmiştir⁷¹. Bu bağlamda *BIDS* kararı, rekabeti kısıtlayıcı amaca ilişkin, AG Wahl'ın da *CB* dosyasında gündeme getirdiği⁷² şu kuralı ortaya koymuştur: Bir anlaşma kısıtlama amacının yanı sıra hukuka uygun başka amaçlar güdüyor olsa da, tek bir rekabeti kısıtlayıcı amacın varlığı, ABİDA'nın 101(1). maddesinin ihlali için yeterli olacaktır⁷³.

Buna karşın, *BIDS* kararının bir unsurunun uygulanabilirliği aşağıda 3. ve 4. Bölümlerde ortaya koyduğumuz üzere *CB* kararı sonrasında tartışmalı hale gelebilecektir: Dosya kapsamında *BIDS*, rekabeti kısıtlayıcı amaç kavramının dar yorumlanması gerektiğini ve bu kategoriye yalnızca fiyat belirleme, arz kısıtlama gibi rekabeti kısıtlayıcı etkileri “çok belirgin”⁷⁴ olan anlaşmaların dahil edilebileceğini öne sürmüş, ABAD ise *BIDS*'in bu argümanını kabul etmemiştir. ABAD, gerekçe olarak, ABİDA'nın 101(1). maddesinde sayılan anlaşmaların yalnızca örnek mahiyeti taşıdığını ve ihlal teşkil eden bütün anlaşmaları kapsamadığını belirtmiştir⁷⁵. ABAD'ın, *BIDS*'in “rekabeti kısıtlayıcı amacın dar yorumlanması gerektiği” savını reddetmesinin, rekabeti kısıtlayıcı amacın sınırları açısından belirsizlik yarattığı söylenebilecektir⁷⁶.

ABAD'ın AG Wahl'ın görüşünde bu doğrultuda atf yapılan 28.04.1998 tarihli Case C-306/96 - *Javico International and Javico AG v Yves Saint Laurent Parfums SA* kararında görüldüğü üzere) rekabeti kısıtlama amacı kategorisinden çıkarılabildiğini ve bu bağlamda ABİDA'nın 101(1). maddesi altında amaç kısıtlamaları yönünden de bir *rule of reason* analizinin mümkün olabileceğini açıklamaktadır (Bkz. Şahin 2013, s. 34).

⁶⁹ *BIDS* kararı, para. 21.

⁷⁰ *BIDS* kararı, para. 21.

⁷¹ IBANEZ COLOMO, P. (2012), “Market Failures, Transaction Costs and Article 101(1) TFEU Case Law”, *European Law Review*, No:37(5), s. 548.

⁷² AG Wahl'ın görüşü, para. 110.

⁷³ *BIDS* kararı, para. 21.

⁷⁴ *BIDS* kararı, para. 22.

⁷⁵ *BIDS* kararı, para. 23.

⁷⁶ *supra* dipnot 40, s. 104; *supra* dipnot 47.

Son olarak *BIDS* kararında, ABAD'ın dava konusu anlaşmaların amacı değerlendirilirken, anlaşmaların potansiyel etkilerini de tartışmış olması da kayda değerdir⁷⁷. Literatürde de *BIDS* kararının, rekabeti kısıtlayıcı amacın tespiti için anlaşmanın hükümlerinin “kaçınılamaz etkilerinin” de değerlendirilmesi gerektiği sonucuna götürdüğü belirtilmiştir⁷⁸.

2.2. T-Mobile Kararı

T-Mobile kararı esasen rakip konumundaki beş cep telefonu operatörü teşebbüs arasında gerçekleştirilmiş tek bir toplantıya dayanmaktadır⁷⁹. Dosya, Hollanda Ulusal Rekabet Otoritesinin ihlal kararının⁸⁰ temyizi aşamasında, ulusal temyiz mahkemesinin bir uyumlu eylemin hangi durumlarda rekabeti kısıtlayıcı amaç taşıdığı sorusu ile ABAD'ın önüne gelmiştir. ABAD kararında, uyumlu eylemin rekabeti kısıtlayıcı amaç taşıdığına tespit edilmesi açısından, bu uygulamanın rekabet üzerinde “olumsuz bir etki yaratma potansiyeline” (*the potential to have a negative impact on competition*) sahip olmasının yeterli görüleceğini belirtmiştir⁸¹. Bu değerlendirme, literatürde “aşırı kapsayıcı” ve “endişe verecek kadar belirsiz” bulunmuştur⁸². ABAD'ın bu yaklaşımının, kısıtlayıcı amacın tespitini rekabeti kısıtlayıcı etki yaratma “olasılığı” üzerine kurması itibarıyla rekabeti kısıtlayıcı amacın kapsamını genişlettiği değerlendirilmiştir⁸³. Bu türden bir yaklaşımın ise uygulamada ABİDA'nın 101(1). maddesinin “etki” bölümü altında değerlendirme yapılmasını imkansız dahi kılabilceği, zira birçok anlaşmanın rekabet üzerinde negatif etki yaratma potansiyeline sahip olduğu ve bu nedenle bu anlaşmaların (amaç kategorisine dahil edilerek) etki analizinden mahrum kalacakları belirtilmiştir⁸⁴. Öte yandan Pişmaf, *T-Mobile* kararının 31. paragrafındaki bu değerlendirmenin, kararın diğer bölümlerinden ayrı ele alınmaması gerektiği ve bu doğrultuda, salt 31. paragrafın lafzına dayanılarak “rekabeti önleme, kısıtlama

⁷⁷ BIDS Kararı, para. 29-38. Bu doğrultuda bkz. *supra* dipnot 40, s. 103.

⁷⁸ Bkz. ODUDU, O. (2009), “Restrictions of Competition by Object: What's the Beef?”, *Competition Law Journal*, No: 9(1), <http://www.law.cam.ac.uk/faculty-resources/summary/restrictions-of-competition-by-object-whats-the-beef-91-2009-competition-law-journal-11-17/6078>, Erişim Tarihi: 02.11.2014, s. 17.

⁷⁹ Bkz. ABAD'ın 47/09 no.lu basın açıklaması, “A Single Meeting between Companies may Constitute a Concerted Practice in Breach of Community Competition Law”.

⁸⁰ Hollanda Ulusal Rekabet Otoritesinin (*Nederlandse Mededingingsautoriteit*), 2658-344 sayılı kararı.

⁸¹ *T-Mobile* kararı, para. 31.

⁸² JONES, A. ve B. SUFRIN (2014), *EU Competition Law*, Fifth Edition, Oxford University Press, New York, US, s. 57-58.

⁸³ *supra* dipnot 47. Pişmaf da literatürde *T-Mobile* kararının 31. paragrafının, rekabeti kısıtlayıcı amaç ile etki değerlendirmesi farkı açısından tartışmalara sebebiyet verdiğini, rekabeti kısıtlayıcı amaç kavramının sınırlarını aşırı genişlettiği yönünde değerlendirmeler bulunduğunu belirtmiştir. Bkz. PİŞMAF, Ş. (2012), “İktisadi ve Hukuki Açından Teşebbüsler Arası Bilgi Değişimi”, Rekabet Kurumu Uzmanlık Tezleri Serisi No: 115, <http://www.rekabet.gov.tr/File/?path=ROOT/1/Documents/Uzman%C4%B1k+Tezi/5samilpismafimiz.pdf>, Erişim Tarihi: 30.05.2015, s. 52.

⁸⁴ *supra* dipnot 27, s. 28; *supra* dipnot 31, s. 3.

veya bozma potansiyeline sahip her türlü bilgi değişiminin (veya rekabete aykırı herhangi bir eylemin) ‘amaç bakımından ihlal’ kabul edileceği gibi bir çıkarım”ın uygun olmayacağı görüşündedir. Pişmaf, bu çerçevede, kararda, (*BIDS* kararına atıf yapılarak⁸⁵) rekabeti kısıtlayıcı amaç taşıyan anlaşmaların, doğaları gereği normal rekabetin düzgün işleyişine zararlı (*injurious to the proper functioning of normal competition*) kabul edilmeleri sebebiyle rekabeti kısıtlayıcı etki taşıyan anlaşmalardan ayrıldıklarının da belirtildiğine⁸⁶ işaret etmektedir⁸⁷.

ABAD’ın *T-Mobile* kararında bilgi değişimine ilişkin çıkarımlarına göre ise, şayet rakipler arası bir bilgi değişimi, bilgi paylaşımına katılan teşebbüslerin davranışlarının zamanlaması, boyutu ve detaylarına ilişkin belirsizliği yok edebilecek nitelikte ise, bu bilgi değişiminin amacının rekabeti kısıtlamak olduğu kabul edilmelidir⁸⁸. *T-Mobile* kararı böylece rakip teşebbüsler arası bilgi değişiminin de rekabeti kısıtlayıcı amaç taşıyabileceğini teyit etmiştir.⁸⁹ Pişmaf, *T-Mobile* kararının, AB’de bilgi değişiminin ele alınmasında “küçük bir milat” olarak düşünülebileceğini belirtmiştir. Zira *T-Mobile* kararı öncesi çıkarılan oligopol piyasalarda kolaylaştırıcı eylemlere ilişkin OECD raporuna bakıldığında bilgi değişiminin yalnızca rekabeti kısıtlayıcı etki analizi altında değerlendirilebileceğini kabul eden Komisyon’un⁹⁰, karar sonrasında çıkarılan Yatay İşbirliği Kılavuzu’nda⁹¹, kararın etkisiyle, bazı tür bilgi değişimlerinin amaç kategorisine konulabileceğini kabul ettiği görülmektedir⁹². Sonuç olarak literatürde *T-Mobile* kararının rekabeti kısıtlayıcı amaç kavramının sınırlarını genişlettiği değerlendirilmiştir⁹³.

2.3. GSK Kararı

İlaç üreticisi GSK’nın 1998 yılında, bazı ilaçlar açısından nihai tüketicilerine göre farklılaştırılmış satış koşulları benimsemesi ile başlayan hukuki mesele, AB’de oldukça uzun soluklu bir dosya halini almıştır. *GSK* kararının öneminin anlaşılabilmesi için, ABAD’ın iptal ettiği Genel Mahkemenin konuyla ilgili kararına da bakılması gerekecektir. Genel Mahkeme, ilaç sektöründe paralel ticareti engellemeye yönelik anlaşmaların amacı itibarıyla rekabeti kısıtlamayacağı

⁸⁵ *BIDS* kararı, para. 17.

⁸⁶ *T-Mobile* kararı, para. 29.

⁸⁷ Pişmaf 2012, s. 52.

⁸⁸ *T-Mobile* kararı, para. 41.

⁸⁹ *supra* dipnot 87, s. 52.

⁹⁰ OECD (2007), *Facilitating Practices in Oligopolies*, OECD, Paris, s. 128.

⁹¹ Guidelines on the Applicability of Article 101 of the Treaty on the Functioning of the European Union to Horizontal Co-operation Agreements, [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52011XC0114\(04\)&from=EN](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52011XC0114(04)&from=EN), Erişim Tarihi: 07.06.2015.

⁹² *supra* dipnot 87, s. 52.

⁹³ Örneğin bkz. *supra* dipnot 31, s. 3; *supra* dipnot 47; *supra* dipnot 27, s. 28-29.

sonucuna ulaşmıştır⁹⁴. ABAD nezdinde temyiz edilmemiş olsaydı, belki de bir “modernizasyon” göstergesi kabul edilebilecek⁹⁵ ve her halükarda paralel ticareti engelleyen anlaşmaların doğrudan amaç kategorisinde değerlendirilmesinin önüne geçebilecek Genel Mahkemenin bu kararının ABAD tarafından iptal edilmesi ile, amacı yönünden rekabeti kısıtlayıcı anlaşmalar kategorisine paralel ticareti sınırlayan anlaşmalar da dahil edilmiştir⁹⁶.

Kararda, *BIDS* kararına atıf yapılarak, rekabeti kısıtlayıcı amacın tespitinde anlaşmanın içinde bulunduğu hukuki ve ekonomik şartların dikkate alınmasının gerekliliği de vurgulanmıştır⁹⁷. King, *GSK* kararının rekabeti kısıtlayıcı amacın tespitinde anahtar rolü ilgili anlaşmanın içinde bulunduğu hukuki ve ekonomik koşullara vermesinden ötürü önem taşıdığını belirtmektedir⁹⁸.

2.4. Pierre Fabre Kararı

Fransa’da kozmetik ve kişisel bakım ürünlerinin üretimi ve pazarlaması faaliyetleri gösteren Pierre Fabre Dermo-Cosmétique SAS (Pierre Fabre) firmasının ürünlerine ait seçici dağıtım sözleşmelerinin, internet üzerinden her tür satışı *de facto* yasaklaması, bu kararın temelindeki uyumsuzluk olarak ortaya çıkmaktadır⁹⁹.

Fransız Rekabet Otoritesi, söz konusu dağıtım anlaşmalarının gerek Fransız hukuku gerekse AB hukuku açısından rekabeti kısıtlayıcı nitelik taşıdığına hükmetmiştir¹⁰⁰. Pierre Fabre’nin kararı temyiz etmesini takiben Paris Temyiz Mahkemesi “yetkili dağıtıcıların bir seçici dağıtım sistemi kapsamında ürünlerini internet üzerinden satmalarına getirilen genel ve mutlak bir yasak, rekabeti ‘esaslı’ şekilde kısıtlayıcı amaç teşkil eder mi ve böyle bir anlaşma, grup muafiyetinden veya bireysel muafiyetten yararlanabilir mi?” sorularını ABAD’a yöneltmiştir¹⁰¹.

ABAD ise internet satışlarına getirilecek fiili bir yasağın varlığının, yetkili bir distribütörün sözleşme ile belirlenen alanının veya faaliyet bölgesinin dışında

⁹⁴ *supra* dipnot 40, s. 94; ODUDU, O. (2010), “The Last Vestiges of Overambitious EU Competition Law”, *Cambridge Law Journal*, No:69(2), s. 249.

⁹⁵ Odudu 2010, s. 249.

⁹⁶ *supra* dipnot 27, s. 18.

⁹⁷ *GSK* kararı, para. 58.

⁹⁸ *supra* dipnot 40, s. 110.

⁹⁹ SVETLICIINI, A. (2011), “‘Objective Justifications’ of ‘Restrictions by Object’ in Pierre Fabre: A More Economic Approach to Article 101(1) TFEU?”, *European Law Reporter*, No:11, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1991330, Erişim Tarihi: 01.11.2014, s. 348.

¹⁰⁰ Fransız Rekabet Otoritesi kararı için bkz. Décision n° 08-D-25 du 29 Octobre 2008 relative à des Pratiques mises en œuvre dans le Secteur de la Distribution de Produits Cosmétiques et d’Hygiène Corporelle Vendus sur Conseils Pharmaceutiques.

¹⁰¹ *Pierre Fabre* kararı, para. 9-31.

kalan müşterilere satış yapabilme kabiliyetini önemli ölçüde kısıtlayacağı argümanından yola çıkarak, internet satışlarının engellenmesine yönelik anlaşmanın, ürünün özelliklerinden kaynaklanan bir “nesnel gerekçe” (“*objective justification*”) bulunmadığı müddetçe¹⁰² amaç yönünden rekabeti kısıtlayacağı sonucuna ulaşmıştır. Böylece ABAD, amacı yönünden rekabete aykırı anlaşmalar kategorisine, internet satışlarını yasaklayan dikey anlaşmaları da dahil etmiştir¹⁰³. *Pierre Fabre* kararı, dikey anlaşmaların salt amaçları dolayısıyla ABİDA’nın 101. maddesinin ihlalini teşkil etmelerinin uygun olmayacağı görüşü kapsamında eleştirilmiştir¹⁰⁴.

Pierre Fabre kararı literatürde ayrıca rekabeti kısıtlama amacı değerlendirmesinde “nesnel gerekçe”lere atfettiği önem açısından incelenmiştir. ABİDA’nın 101(1). maddesinin amaç unsuru altında (ekonomik ve hukuki şartların tahlili kapsamında) nesnel gerekçelerin de değerlendirmeye alınması, yukarıda *BIDS* kararı kapsamında da değindiğimiz “ABİDA’nın 101(1). maddesi altında *rule of reason* analizi”ni çağırıştırabilecektir¹⁰⁵; zira bu türden bir analizin, anlaşmanın rekabeti kısıtlayıcı yönlerinin nesnel gerekçeleri ile karşılıklı ölçülmesini gerektireceği ifade edilmektedir¹⁰⁶. Bu bağlamda rekabeti kısıtlayıcı amaç taşıdığı *prima facie* tespit edilen bir anlaşma, amaç kutusundan çıkarılabilmektedir¹⁰⁷. Öte yandan, “nesnel gerekçe” kavramının kapsamının, belirsizliğini koruduğu belirtilmiştir¹⁰⁸. Ayrıca ABİDA’nın 101(1). maddesinin amaç değerlendirmesi kapsamında nesnel bir gerekçenin kabul edilmesi ihtimalinin oldukça düşük olduğu görüşü de mevcuttur¹⁰⁹.

2.5. Expedia Kararı

Expedia kararı, rekabeti kısıtlayıcı amaç taşıyan anlaşmaların *de minimis* kuralından¹¹⁰ faydalanamayacağını ortaya koyması sebebiyle AB’de yankı

¹⁰² *Pierre Fabre* kararı, para. 39; *supra* dipnot 23, para. 21.

¹⁰³ *supra* dipnot 23, para. 21.

¹⁰⁴ *supra* dipnot 23, para. 21.

¹⁰⁵ *supra* dipnot 99, s. 351.

¹⁰⁶ *supra* dipnot 40, s. 159.

¹⁰⁷ *supra* dipnot 65, s. 18. Whish, rekabeti kısıtlayıcı amaç kategorisini bir “kutu” olarak değerlendirmektedir (*supra* dipnot 18, s. 124). Rekabeti kısıtlayıcı amaç kavramının kapsamı genişletildikçe, amaç “kutusuna” koyulan anlaşmaların çoğaldığı değerlendirilmiştir (örneğin bkz. *supra* dipnot 27).

¹⁰⁸ KWAN, J. (2015), “Object or Effect: Where do Competition Authorities Need to Draw the Line?”, <http://communities.lawsociety.org.uk/download?ac=8128>, Erişim Tarihi: 20.05.2015, s. 6.

¹⁰⁹ CHAGNY, M. (2012), “Après la Cour de Justice, Retour à la Cour d’Appel de Paris! En Attendant...”, *Communication Commerce électronique (LexisNexis)*, No:2012(1), s. 4.

¹¹⁰ Toplam pazar payı belirli bir eşğin altında kalan teşebbüslerin davranışlarının rekabet üzerindeki etkilerinin göz ardı edilebilecek kadar önemsiz olduğu kabul edilmekte, bu durumda söz konusu teşebbüs davranışları rekabeti kısıtlayıcı nitelikte olsalar dahi cezalandırılmamaktadır.

uyandırmıştır. Fransız Rekabet Otoritesi'nin rekabetin kısıtlanması amacı itibarıyla rekabet hukuku ihlali tespit ettiği dosyada¹¹¹ taraflar, toplam pazar paylarının %10'un altında olduğu gerekçesiyle *de minimis* kuralından faydalanmak istemişlerdir. ABAD ise neticede, rekabeti kısıtlayıcı amacın bulunması durumunda *de minimis* kuralının uygulanamayacağını hüküm altına almıştır.¹¹²

Expedia kararının, amacı yönünden rekabeti kısıtlayıcı anlaşmaların her şartta rekabeti hatırı sayılır ölçüde etkileyeceğini ve bu nedenle *de minimis* kuralı dışında kalacaklarını karara bağlaması açısından *de minimis* kuralı ile rekabeti kısıtlayıcı amaç ilişkisini açıklığa kavuşturduğu değerlendirilmiştir¹¹³. *Expedia* kararını takiben, kararın mevzuata yansıtılması adına rekabeti kısıtlayıcı amaç taşıyan anlaşmaların *de minimis* kuralından faydalanamayacağı hususu De Minimis Bildirimi ile hüküm altına alınmıştır¹¹⁴. 2014 yılında yürürlüğe giren yeni De Minimis Bildirimi, hangi tür anlaşmaların amaç yönünden rekabeti kısıtladığına ilişkin sınırlı bir liste içermemektedir. Hangi anlaşmaların *de minimis* kuralından yararlanabileceğinin tespiti adına rekabeti kısıtlayıcı amaç taşıyan anlaşmalara ilişkin De Minimis Bildirimi'nin beraberinde çıkarılan kılavuzda (De Minimis Kılavuzu)¹¹⁵, amaç yönünden ihlallere ilişkin yakın tarihli kararlara dayanan "gösterge" mahiyetinde bir liste sunulmaktadır¹¹⁶.

Expedia kararının ve bu karara dayanılarak rekabeti kısıtlayıcı amaç taşıyan anlaşmaların De Minimis Bildirimi kapsamından çıkarılmasının ekonomik teori ile bağdaşmadığını savunan görüşler mevcuttur¹¹⁷. Örneğin Monti'ye göre, her

¹¹¹ Bkz. Fransız Rekabet Otoritesi, Décision n° 09-D-06 du 5 Février 2009 relative à des Pratiques mises en œuvre par la SNCF et Expedia Inc. dans le Secteur de la Vente de Voyages en Ligne.

¹¹² *Expedia* kararı, para. 36-37.

¹¹³ *supra* dipnot 14, s. 465.

¹¹⁴ De Minimis Bildirimi, para. 2. Bu doğrultuda bkz. SCORDAMAGLIA-TOUSIS, A. (2014), "New De Minimis Communication: 'De Minimis' and 'By Object' Restrictions of Competition Law", *Journal of Competition Law & Practice Current Intelligence*, <http://jeclap.oxfordjournals.org/content/early/2014/10/10/jeclap.lpu092>, Erişim Tarihi: 05.05.2015, s. 2.

¹¹⁵ Guidance on Restrictions of Competition "By Object" for the Purpose of Defining which Agreements may Benefit from the De Minimis Notice, http://ec.europa.eu/competition/antitrust/legislation/de_minimis_notice_annex.pdf, Erişim Tarihi: 08.06.2015.

¹¹⁶ Scordamaglia-Tousis 2014, s. 2.

¹¹⁷ AKMAN, P. (2013), "The Court of Justice's Expedia Ruling Undermines the Economic Approach by Eliminating the 'De Minimis' Defence in Object Agreements", <https://competitionpolicy.wordpress.com/2013/06/04/the-court-of-justices-expedia-ruling-undermines-the-economic-approach-by-eliminating-the-de-mimimis-defence-in-object-agreements/>, Erişim Tarihi: 20.05.2015; MONTI, G. (2013), "Response to the Consultation on the Draft Notice on Agreements of Minor Importance", http://ec.europa.eu/competition/consultations/2013_de_minimis_notice/giorgio_monti_en.pdf, Erişim Tarihi: 25.05.2015, s. 2. Benzer bir görüş için bkz. KING, S. (2013), "An Individual Response to the European Commission's Consultation on the Revision of the De Minimis Notice", http://ec.europa.eu/competition/consultations/2013_de_minimis_notice/saskia_king_en.pdf, Erişim Tarihi: 25.05.2015.

ne kadar pazar gücü %1 olan iki şirket fiyatlarını birlikte belirlediklerinde teorik olarak ABİDA'nın 101. maddesi ihlal edilebilecekse de, bu şirketler birlikte fiyat artırmalarının ertesinde müşterileri tarafından terk edileceklerdir; bu nedenle ekonomik bir zarar oluşacaksa da yalnızca ihlali gerçekleştiren teşebbüsler açısından oluşacaktır. Monti, “hiçbir aklı başında rekabet otoritesinin bu iddiayı sorgulamayacağını” belirtmektedir¹¹⁸. Ayrıca *Expedia* kararının rekabeti kısıtlayıcı amaca hiçbir şekilde *de minimis* kuralı uygulanamayacağını hüküm altına alması, aşağıda da tartışılan gecikme-için-öde gibi aslında “iyi huylu” olabilecek anlaşmaların da amaç kutusuna dahil edilmesi sebebiyle, pratikte düşük pazar gücüne sahip teşebbüsler arasında rekabet üzerinde olumlu etkiler yaratacak anlaşmaların da rekabeti kısıtladığı sonucuna ulaşılmasına sebep olduğu gerekçesiyle eleştirilmiştir¹¹⁹.

2.6. Allianz Hungaria Kararı

ABAD'ın amaç tartışması zincirinin *CB* kararı öncesi son halkası, *Allianz Hungaria* kararıdır. *Allianz Hungaria* kararında somut olayın değerlendirmesinden bağımsız olarak¹²⁰, ABAD'ın rekabeti kısıtlayıcı amacın varlığının tespitinde izlenecek yöntemle ilişkin açıklamaları oldukça ilginçtir¹²¹. Mahkeme, öncelikle *BIDS* kararına atıf yaparak¹²² rekabeti kısıtlayıcı amaç taşıyan anlaşmaların, kısıtlayıcı etki taşıyan anlaşmalardan farkının, “doğaları gereği normal rekabetin düzgün işleyişine zararlı kabul edilmeleri” olduğunu teyit etmiştir¹²³. Ayrıca, rekabeti kısıtlayıcı amacın tespitinde “ilgili pazarın işleyişinin gerçek koşulları”, “ilgili pazarın yapısı” ve “etkilenen mal veya hizmetlerin yapısı” faktörlerinin inceleneceği belirtilmiştir¹²⁴. Ancak ABAD sayılan faktörlere bir de şu önermeyi eklemiştir: “İlaveten, soruyu yöneltten mahkeme, ekonomik şartlar dikkate alındığında söz konusu anlaşmaların yürürlüğe konulmasını takiben pazarda rekabetin ortadan kalkacağı veya ciddi ölçüde zayıflayacağı sonucuna varıyorsa, bu durumda da ilgili anlaşmalar amaç yönünden rekabeti kısıtlayıcıdır.”¹²⁵

ABAD'ın bu yaklaşımı, amaç mekanizmasının en “çekici”¹²⁶ özelliklerinden

¹¹⁸ Monti 2013, s. 2.

¹¹⁹ *supra* dipnot 27, s. 33.

¹²⁰ ABAD, dava konusu dikey anlaşmaların rekabeti kısıtlayıcı amaç taşıyıp taşımadığının nihai değerlendirmesini üye ülke yerel mahkemesine bırakmıştır.

¹²¹ *supra* dipnot 57, s. 546.

¹²² *BIDS* kararı, para. 17.

¹²³ *Allianz Hungaria* kararı, para. 35.

¹²⁴ *Allianz Hungaria* kararı, para. 36.

¹²⁵ *Allianz Hungaria* kararı, para. 48.

¹²⁶ *supra* dipnot 57, s. 547.

biri olan “rekabeti kısıtlayıcı amacın tespitinde derin, detaylı bir olgusal araştırmaya gerek duyulmaması” noktasında kafa karışıklığı yaratmıştır¹²⁷. Bu açıklamalardan yola çıkılarak, rekabeti kısıtlayıcı amacın belirlenmesinde bir tür etki analizine girişilmesi gerektiği sonucuna dahi varılabileceği belirtilmiştir¹²⁸. Nagy, ABAD’ın yukarıda alıntılıdığımız¹²⁹ önermesini “korkunç” (“*disastrous*”) olarak nitelendirmektedir¹³⁰. AG Wahl, *Allianz Hungaria* kararının rekabeti kısıtlayıcı amaç ile etki analizi arasındaki farkı “bulanıklaştırdığını” ifade etmiştir¹³¹. Karar ayrıca, rekabet otoritelerine rekabet üzerindeki etkisi belirsiz ancak cezalandırmak istedikleri anlaşmalar açısından detaylı bir etki analizinden kaçınarak rekabeti kısıtlayıcı amaç tespiti yapabilmelerine imkân tanıyacağı gerekçesiyle eleştirilmiştir¹³².

ABAD’ın yukarıda açıklanan kararlarına son bir kez toplu halde göz atmak gerekirse, bu kararların her birinin rekabeti kısıtlayıcı amaç kavramının sınırlarını genişleten unsurlar içerdiği görülebilmektedir. *BIDS* kararı, rekabeti kısıtlayıcı amaç kavramının dar yorumlanması gerektiği argümanını reddetmiştir. *T-Mobile* kararı rekabeti kısıtlayıcı amaç değerlendirmesinde “olumsuz etki yaratma potansiyeli” üzerinde durarak amaç-etki analizi farkını belirsizleştirmiş, *Allianz Hungaria* kararının ise rekabeti kısıtlayıcı amacın değerlendirilmesinde etki analizine yaklaştığı değerlendirilmiştir. *GSK ve Pierre Fabre* kararları ise, paralel ticareti ve internet satışları engelleyen dikey anlaşmaların (her ne kadar dikey anlaşmaların rekabet üzerindeki kısıtlayıcı etkisi rakipler arası anlaşmalara nazaran daha sınırlı kabul edilse de¹³³) rekabeti kısıtlayıcı amaç taşıdığını hüküm altına almıştır.

ABAD’ın bu kararlar zincirinin de gösterdiği üzere, AB’de zamanla rekabeti kısıtlayıcı amaç kategorisinin kapsamı genişlemiş ve belirsizliği artmıştır¹³⁴. Özellikle amaç analizi ile etki analizi arasındaki farkın gittikçe belirsizleştiği

¹²⁷ *supra* dipnot 57, s. 547.

¹²⁸ Schwartz 2014, s. 3.

¹²⁹ *Allianz Hungaria* kararı, para. 48.

¹³⁰ NAGY, C. I. (2013), “The Distinction between Anti-competitive Object and Effect after Allianz: The End of Coherence in Competition Analysis?”, *World Competition*, No :36(4), http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2447630, Erişim Tarihi: 24.11.2014, s. 561.

¹³¹ AG Wahl’ın görüşü, para. 52.

¹³² HARRISON, P. (2013), “The Court of Justice’s Judgment in Allianz Hungaria is Wrong and Needs Correcting”, *CPI Antitrust Chronicle*, No: May 2013(1), http://www.sidley.com/~media/Files/Publications/2013/05/The%20Court%20of%20Justices%20Judgment%20in%20Allianz%20Hungri_/Files/View%20Article/FileAttachment/HarrisonMay13%281%29, Erişim Tarihi: 01.06.2015, s. 8.

¹³³ Bkz. Guidelines on Vertical Restraints, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:130:0001:0046:EN:PDF>, Erişim Tarihi: 19.01.2015, para. 6.

¹³⁴ *supra* dipnot 45, s. 26; *supra* dipnot 47.

ve rekabeti kısıtlayıcı amaç kategorisinin kapsamının genişlediği¹³⁵ süreçte, AG Wahl’ın görüşü ile birlikte CB kararı, şimdiden AB rekabet hukuku çevrelerinde amacı yönünden rekabeti kısıtlayıcı anlaşmalar açmazına sonunda açıklık getiren içtihat olarak kabul edilmektedir¹³⁶.

3. CB DOSYASI

3.1. Komisyon Kararı¹³⁷

CB, 1984 yılında en büyük Fransız bankaları tarafından Fransa’da kurulmuş bir ekonomik menfaat grubudur ve “CB” kartları ile ödeme sistemini yönetmektedir¹³⁸. CB’nin ve üyelerinin faaliyet gösterdiği ödeme kartları pazarı, “çift taraflı pazar”¹³⁹ niteliği taşımaktadır¹⁴⁰. Çift taraflı pazarlar açısından ilgili ürün pazarının tanımı, genelde karmaşık bir pazar yapısının detaylı analizini gerektirmektedir¹⁴¹. Bu çalışmanın konusunu oluşturmasa da, ödeme kartları pazarının çift taraflı yapısının, somut olayın rekabetçi analizini ve rekabeti ısıtlayıcı amacın tespitini karmaşıklaştırdığını¹⁴² belirtmekte fayda görüyoruz.

ABAD’ın CB kararına konu olaylar zinciri, 10 Aralık 2002 tarihinde CB’nin ABİDA’nın 101(3). maddesi uyarınca bireysel muafiyet başvurusunda bulunması ile başlamıştır. CB’nin bireysel muafiyet başvurusu, CB kartları sisteminde kabul edilmesi planlanan yeni bazı kuralları içermekte idi:

¹³⁵ *supra* dipnot 27, s. 37; *supra* dipnot 47.

¹³⁶ Global Competition Review (2014), “ECJ Condemns Liberal Interpretation of Object Infringement”, <http://globalcompetitionreview.com/news/article/36840/ecj-condemns-liberal-interpretation-object-infringement>, Erişim Tarihi: 16.09.2014, s. 3.

¹³⁷ Komisyon’un 17.10.2007 tarihli Case COMP/D1/38606 – CB kararı (Komisyon Kararı).

¹³⁸ CB Kartları sistemi, CB’nin bir üyesi tarafından ihraç edilen bir banka kartı ile sistemin diğer üyeleri üzerinden bağlı işyerlerinde ödeme yapılabilmesini ve/veya diğer tüm üyelere işletilen ATM’lerden para çekilebilmesini sağlamaktadır.

¹³⁹ İngilizce’de “two sided markets”, Fransızca’da “les marchés bifaces” olarak adlandırılmaktadır. Rekabet Kurulu, çift taraflı pazarları “bir ya da birden çok platformun son kullanıcılar arasında etkileşimi sağladığı ve iki (ya da daha çok) tarafa da uygun ücretler yüklenerek bu tarafların bir araya getirildiği pazarlar” olarak tanımlamaktadır (Bkz. Rekabet Kurulu’nun 24.04.2007 tarihli ve 07-34/347-127 sayılı ABC Türkiye Tiraj Denetleme Kurulu kararı). Literatürde “çift taraflı pazarlar” terminolojisi yerine, “çok taraflı pazarlar” veya “platform pazarlar” terminolojisi de kullanılabilir.

¹⁴⁰ AG Wahl’ın görüşü, para. 3.

¹⁴¹ SHUTOVA, N. (2013), “Monopole Naturel, Marchés Bifaces, Différenciation Tarifaire: Trois Essais sur la Régulation de Télécommunications”, Université Panthéon – Assas, Ecole Doctorale de Sciences Économiques et de Gestion, Thèse de Doctorat en Sciences Économiques soutenue le 24 Septembre 2013, <http://www.teraconsultants.fr/medias/uploads/pdf/Publications/2013/2013-Sep-these-Natalia-Shutova-vf.pdf>, Erişim Tarihi: 11.11.2014, s. 107.

¹⁴² Bu doğrultuda Fransız Rekabet Otoritesinin örnek bir kararı için bkz. Décision n°13-D-17 du 20 Septembre 2013 relative à des Pratiques de MasterCard relevées dans le Secteur des Cartes de Paiement; ayrıca bkz. Séminaires Nasse (2012), La Direction Générale du Trésor (Fransız Hazinesi Genel Müdürlüğü), *Compte-rendu du Séminaire Philippe Nasse du Jeudi 13 Décembre 2012: Les Marchés «Biface»*, Décembre 2012, <http://www.tresor.economie.gouv.fr/File/395781>, Erişim Tarihi: 08.11.2014.

- i. İlk düzenleme olan “MERFA” (*Mécanisme de régulation de la fonction acquéreur*) (Kabulcülük faaliyetinin düzenlenmesi mekanizması) kapsamında; ihraççılık faaliyetleri kabulcülük¹⁴³ faaliyetinin önüne çıkan CB üyeleri, ilgili bankanın ihraççılık ve kabulcülük faaliyetlerini karşılıklı ölçen bir formül çerçevesinde¹⁴⁴ CB’ye ödeme yapacak ve bu ödemeler, CB’nin diğer üyeleri arasında paylaşılacaktır. CB, MERFA düzenlemesi ile ihraççılık faaliyeti kabulcülük faaliyetine göre ağır basan CB üyelerinin kabulcülük faaliyetlerinin geliştirilmesini ve bu yolla, ihraç kabul dengesi tesisini kolaylaştırmayı amaçladığını belirtmiştir.¹⁴⁵
- ii. İkinci düzenleme, mevcut üyelik aidatının artırılmasıdır.
- iii. Üçüncü düzenleme, “faal olmayan” veya “uykuda olan” üyeler (*dormant members*) için getirilen parasal bir yükümlülüktür. CB bu düzenlemeyi, yeni düzenlemelerin yürürlüğe girmesinden önce CB’ye katılmış ancak kayda değer bir faaliyet göstermemiş üyeler ile yeni üyeler arasında herhangi bir ayrımcılığa sebep olmamak amacıyla, yeni üyelerden kart başına alınan bedelin, faal olmayan üyelerden de alınması şeklinde ifade etmiştir¹⁴⁶.
- iv. Dördüncü düzenleme, ücretlendirmeye ilişkin olmayıp, bu hüküm ile üyelerin oy haklarında yeni bir dağılım sistemi oluşturulmuştur.

Komisyon, CB üyesi kuruluşlardan elde edilen dokümanlara da dayanarak, bu düzenlemelerin hem rekabeti kısıtlama amacına hem de rekabeti kısıtlama etkisine sahip olduğu kanaatine ulaşmıştır¹⁴⁷.

¹⁴³ Kartlı ödeme sistemleri pazarının işleyişine bakılacak olursa, bu sistem, bir mal veya hizmet karşılığı yapılacak ödemenin, kart ihraç eden bir banka tarafından sunulan kredi kartları veya banka kartları vasıtasıyla gerçekleştirilmesini sağlamaktadır. Bir bankanın, kartlı ödeme sisteminde üstlenebileceği iki işlev bulunmaktadır: Kabulcülük ve ihraççılık. Bir banka aynı anda hem kabulcü hem ihraççı olabileceği gibi, sadece ihraççı durumunda da olabilir. Kart ihraç eden bankalar kredi kartları basarak bunları müşterilerine dağıtmakta, kabulcü bankalar ise üye işyerleri ile belirli bir komisyon ücreti karşılığında anlaşarak bu işyerlerine satış noktası terminaleri (POS-Point of Sale Terminal) tedarik etmektedir. Böylece bu kartlar kullanılarak bir ödeme yapıldığında kabulcü banka ile ihraççı banka arasında bir takas – mutabakat ilişkisi ortaya çıkmaktadır. Kartlı sistem kuruluşları ise, kartlı ödeme sistemin işlemini ve kabulcü banka ile ihraççı banka arasındaki takas-mutabakat ilişkisinin sürdürülmesini sağlamak amacıyla faaliyet gösteren kuruluşlardır. Dünyada en tanınmış kartlı sistem kuruluşları Master Card ve Visa’dır. Ülkemizde benzer bir işlev Bankalararası Kart Merkezi tarafından görülmekte ve kartlı ödeme sistemlerine ilişkin veriler bu kurum tarafından toplanmaktadır. Daha fazla bilgi için bkz. Rekabet Kurumu (2009), “Tüm Kartları Kabul Kuralına İlişkin Sektör Araştırması Raporu”, Rekabet Kurumu, Ankara, <http://www.rekabet.gov.tr/File/?p=ROOT%2f1%2fDocuments%2fSekt%25c3%25b6r%2bRaporu%2fsektorrapor3.pdf>, Erişim Tarihi: 08.06.2015.

¹⁴⁴ Formül için bkz. Komisyon Kararı, para. 142.

¹⁴⁵ Komisyon Kararı, para. 139 – 144.

¹⁴⁶ Komisyon Kararı, para. 147.

¹⁴⁷ Komisyon Kararı, para. 1.

Komisyon’un rekabeti kısıtlama amacı tespitine esas oluşturan en önemli unsurlardan biri, CB’nin ana üyelerinin¹⁴⁸ “yeni gelenlerin pazara girişinin ertelenmesi ve/veya bunların cezalandırılması” benzeri ifadelerini içeren belgelerdir¹⁴⁹. İlâveten, CB’nin, yeni düzenlemelerin, özellikle kart bedelleri açısından muhtemel etkileri üzerine bir çalışma yaptırdığı anlaşılmıştır¹⁵⁰. Çalışmanın sonucunda, yeni düzenlemelerin varlığının CB’nin hâlihazırdaki üyeleri lehine finansal sonuçlar doğuracağı, bu düzenlemelerin uygulanmaması halinde ise üyelerin yakın gelecekte finansal kayba uğrayabileceği görülmüştür. Komisyon, bu çalışmaların amacının, “yeni gelenlerin etkili biçimde cezalandırılması ve ana üyelerin uygulamada zarar görmemesinin garanti altına alınması için yeni düzenlemeler üzerinde ince ayarlamalar yapmak”¹⁵¹ olduğu sonucuna ulaşmış ve çalışmayı, rekabeti kısıtlayıcı amacın varlığı kanaatini kuvvetlendiren bir unsur olarak değerlendirmiştir.

Sonuç olarak Komisyon, yeni düzenlemelerin, doğaları ve formüle edilmiş biçimleri gereği Fransız banka kartı ihraççılığı pazarına yeni giren teşebbüslerin yaratacağı rekabeti engelleme, bu teşebbüsleri cezalandırma, banka kartı bedellerindeki düşüşü kısıtlama ve düzenlemeleri kaleme alan ana üyelerin gelirlerini ve pazar paylarını koruma amacını taşıdıkları sonucuna varmıştır. CB’nin ve üye teşebbüslerin MERFA’nın asıl amacının yalnızca “bedavacılığın önlenmesi” olduğu yönündeki argümanları ise amaç analizi kapsamında değil, ABİDA’nın 101(3). maddesi, yani bireysel muafiyet analizi çerçevesinde değerlendirilmiş; ancak, Komisyon neticede her halükarda bedavacılık problemi bulunmadığı sonucuna ulaşmıştır¹⁵².

Komisyon, ABİDA’nın 101(1). maddesi incelemesini, rekabete aykırı amaç tespitinden sonra durdurmamış ve her ne kadar bir anlaşmanın rekabeti kısıtlayıcı amacının tespiti halinde etkilerini dikkate alması gerekirse dahi¹⁵³, rekabeti

¹⁴⁸ CB’nin ana üyeleri, 2007 yılı itibarıyla, aralarında BNP Paribas ve Société Générale’in de bulunduğu Fransa’nın en büyük bankaları arasında yer alan on bir bankadan oluşmakta idi.

¹⁴⁹ Komisyon Kararı, para. 94 vd. Kararda Komisyon’un, pazara yeni girenlerden kaynaklanan rekabetin engellenmesi amacını değerlendirirken, Elektronik Bankacılık İdare Komitesi (COM) toplantıları sırasında hazır bulunanların, e-posta mesajları ve diğer sair belgelerde tespit edilen beyanlarına gönderme yapmıştır. Bu toplantılar, CB tarafından 1999 yılının Şubat ayından beri bankacılığa, özellikle de elektronik ödeme araçları gibi konulara ilişkin yapıldığı belirtilen toplantılarından oluşmaktadır. COM toplantılarının katılımcılarını, büyük çoğunlukla CB’nin ana üyeleri oluşturmaktadır. Komisyon’un değerlendirmesine esas olan beyan ise, toplantıya katılanların (yani CB’nin ana üyelerinin) “yeni gelenlerin pazara girişinin ertelenmesi ve/veya bunların cezalandırılması” şeklinde ifadelerden oluşmaktadır.

¹⁵⁰ Komisyon Kararı, para. 70 vd.

¹⁵¹ Komisyon Kararı, para. 94 vd.

¹⁵² Komisyon Kararı, para. 469 vd.

¹⁵³ Komisyon Kararı, para. 252.

kısıtlayıcı etkinin varlığı açısından da oldukça detaylı bir tahlil yapmış ve ilgili düzenlemelerin en azından potansiyel olarak rekabeti kısıtlayıcı etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır¹⁵⁴.

Komisyon, kararda nihai olarak MERFA'yı, ilave üyelik aidatlarını ve uykuda olan üyeleri uyandırma mekanizmasını ABİDA'nın 101. maddesine aykırı bulmuş ve CB'nin amacı veya etkisi aynı veya benzer olabilecek her türlü düzenlemesini ve davranışını yasaklamıştır.

3.2. Genel Mahkeme Kararı

Genel Mahkeme Kararı'nın ve ardından ABAD kararının kilit noktasında, davacıların, dava konusu kuralları (MERFA'yı ve üyelere getirilen diğer finansal yükümlülükleri) tamamen hukuka uygun bir amaç ile düzenledikleri argümanı bulunmaktadır. Komisyon nezdindeki süreçten başlayarak davacılar (CB ve CB'nin üç büyük üyesi olan BNP Paribas, BPCE ve Société Générale), dava konusu düzenlemelerin amacının, bedavacılığın önlenmesi olduğunu ve bu amacın meşruiyetini vurgulamaya ve savunmaya devam etmişler; ancak, Komisyon amaca dair ileri sürülen bu argümanı, rekabeti kısıtlayıcı amacın incelendiği mecrada, yani ABİDA'nın 101(1). maddesi analizinde dikkate almamış, bireysel muafiyet analizinde ise bedavacılık argümanını, pazarda bedavacılık sorununun bulunmadığı tespitine dayanarak bertaraf etmiştir.

Davacılar, Genel Mahkeme önünde de bu pozisyonlarını korumuş ve Komisyon nezdinde öne sürdükleri “bedavacılık ile savaşmanın meşru bir amaç olduğu”¹⁵⁵ (“*l’objectif légitime de lutter contre le parasitisme*”) savunmasının, ABİDA'nın 101(1). maddesi kapsamında incelenerek uygulamaların amaç yönünden rekabeti kısıtlayıcı olmadığı kanısına varılabilecek iken, Komisyon'un bedavacılığın önlenmesi meselesini ABİDA'nın 101(1). maddesi değerlendirmesinde dikkate almayarak bireysel muafiyet analizinde gündeme getirmesinin, uygulamaların amacı konusunda hataya düşmesine sebebiyet verdiğini iddia etmişlerdir¹⁵⁶.

¹⁵⁴ Komisyon ilaveten ABİDA'nın 101(3). maddesi kapsamında bireysel muafiyet değerlendirmesi de yapmıştır. Bu çalışmanın konusu ile ilişkisi bulunmadığından Komisyon'un bireysel muafiyet analizi çalışmamız kapsamında detaylı olarak açıklanmamıştır.

¹⁵⁵ Genel Mahkeme Kararı, para. 77.

¹⁵⁶ Genel Mahkeme Kararı'nın 72. paragrafından, Komisyon'un rekabeti kısıtlayıcı amaç değerlendirmesinde CB'nin “bedavacılığın önlenmesi” argümanından yola çıkarak dosya konusu düzenlemelerin CB Sistemi'nin işleyişi açısından yan sınırlamalar (*ancillary restraints*) doktrini kapsamında incelenebileceğini belirttiği anlaşılmaktadır. Öte yandan, aynı paragrafta, davacıların Genel Mahkeme nezdinde yan sınırlamalar doktrinini açıkça öne sürmediği belirtilmiştir. Ayrıca Komisyon'un CB dosyasında rekabeti kısıtlayıcı etkileri değerlendirirken yan sınırlamalar doktrininin dosyada uygulanmasının mümkün olmadığını, zira dosya konusu düzenlemelerin CB Sistemi'nin işleyişi açısından “ulaşılacak istenen hedeflere ulaşılabilmesi için gerekli ve bu hedeflerle doğrudan ilgili” olmadıkları gerekçesiyle yan sınırlama kabul edilemeyeceklerini karara

Kararda en çok dikkat çeken ifadelerden bir tanesi, Genel Mahkeme'nin “rekabetin amaç yönünden kısıtlanmasına dar bir yorum atfetmemek gerektiği”¹⁵⁷ yönündeki beyanıdır¹⁵⁸. Genel Mahkeme bu argümanını *BIDS* kararına dayandırmıştır. Oysaki *BIDS* kararının ilgili bölümü¹⁵⁹, yukarıda da açıkladığımız üzere, aslen rekabeti kısıtlama amacının dar yorumlanmaması gerektiğini açıkça belirtmemekte; yalnızca *BIDS*'in “rekabeti kısıtlayıcı amacın dar yorumlanması gerektiği” argümanına karşı, ABİDA'nın 101(1). maddesinde sayılan anlaşmaların sınırlı sayıda olmadığını ifade etmektedir. Genel Mahkeme, ABAD'ın *BIDS* kararındaki bu yaklaşımından gerçekten de rekabeti kısıtlayıcı amaç kavramının dar yorumlanmaması gerektiği sonucuna ulaşmış olacak ki, kararında *BIDS* kararının açıklanan bölümüne atıf ile “rekabetin amaç yönünden kısıtlanmasına dar bir yorum atfetmemek gerektiği” hususunu açıkça dile getirmiştir.

Kararın devamında ise Genel Mahkeme, rekabeti kısıtlayıcı amacın tespitinde değerlendirilmesi gereken faktörleri sıralamaktadır¹⁶⁰. Bu çerçevede her ne kadar ABAD'ın yukarıda da açıklanan kararlarında ortaya konulan faktörlerin bir bölümü¹⁶¹ ele alınmış ise de, rekabeti kısıtlayıcı amaç taşıyan anlaşmaların “rekabet üzerinde kâfi derecede zarar ortaya koydukları” hususu belirtilmemiştir.

Genel Mahkeme ayrıca dava konusu kuralları, “pazara yeni girenlerin pazar paylarını artırmalarına engel” oldukları gerekçesiyle, *BIDS* kararına konu ve bu bağlamda rekabeti kısıtlayıcı amaç taşıdığına hükmedilmiş düzenlemelere benzer

bağladığı görülmektedir (Komisyon Kararı, para. 365 vd.). Yukarıda 2. Bölüm altında sunulan “ABİDA'nın 101(1). maddesi kapsamında *rule of reason*” açıklamalarımız doğrultusunda, yan sınırlamalar doktrininin de ABİDA'nın 101(1). maddesi kapsamında bir *rule of reason* analizi olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceğine ilişkin tartışmaların varlığına değinmekte fayda görüyoruz. Şahin, yan sınırlamalar değerlendirmesinin “tabiatında” bir “dengelemenin” var olduğunu ve bu itibarla yan sınırlamalar doktrininin ABİDA'nın 101(1). maddesi kapsamında *rule of reason* analizi olarak yorumlanabildiğini açıklamaktadır (Şahin 2013, s. 24).

¹⁵⁷ Genel Mahkeme Kararı, para. 124.

¹⁵⁸ Ör. bkz. CCI Paris Ile-de-France, Creda-Concurrence (2014), “L’Avocat Général Wahl Invite la Cour à Adopter une Conception Restrictive de la Notion de “Restriction par Objet” et d’Annuler en Conséquence l’Arrêt du Tribunal confirmant que les Mesures en cause dans l’Affaire du Groupement des Cartes Bancaires “CB” avaient pour “Objet” de Restreindre la Concurrence”, <http://www.cci-paris-idf.fr/etudes/competitivite/commerce-concurrence-consommation/jurisprudence-ue-cour-justice-union-appelle-commission-etre-plus-precise-redaction-communications-griefs-creda>, Erişim Tarihi: 19.10.2014; Shearman and Sterling Antitrust Client Publication (2014), “The EU General Court Gets a Rap on its Knuckles”, <http://www.shearman.com/~media/Files/NewsInsights/Publications/2014/09/The-EU-General-Court-Gets-a-Rap-on-Its-Knuckles-AT-091114.pdf>, Erişim Tarihi: 08.11.2014, s.2; *supra* dipnot 47.

¹⁵⁹ *BIDS* kararı, para. 22-23.

¹⁶⁰ Genel Mahkeme Kararı, para. 125.

¹⁶¹ Bu faktörler hususi olarak şöyledir: Anlaşmanın içinde bulunduğu hukuki ve ekonomik koşullar kapsamında incelenmesi gerekliliği, Komisyon'un rekabeti kısıtlayıcı amacın değerlendirilmesinde zorunlu değilse de tarafların niyetlerini dikkate alabileceği, anlaşmanın rekabeti kısıtlama “potansiyeline” sahip olmasının rekabeti kısıtlayıcı amaç tespiti açısından yeterli olacağı ve rekabetin gerçek anlamda kısıtlanmasının aranmaması.

bulmuştur¹⁶². Yukarıda *BIDS* kararının açıklandığı bölümde ele alındığı üzere, *BIDS* kararına konu düzenlemeler, sektördeki fazla kapasitenin azaltılmasını hedeflemektedir ve ilgili anlaşmaların bu nedenle oyuncuların pazar paylarını artırmalarına engel teşkil ettiği kabul edilmiştir. Öte yandan, Genel Mahkeme Kararı'nda, *CB* dosyasına konu anlaşmaların üyelerin ihraççılık faaliyetlerinde azalmayı teşvik ettikleri tespit edilmiş, öte yandan bu teşvik ile herhangi bir kapasite fazlalığının azaltılmasının değil, ihraççılık ve kabülcülük faaliyetlerinin dengelenmesinin hedeflendiği de kabul edilmiştir¹⁶³.

Sonuç olarak Genel Mahkeme, Komisyon'un amaç analizini hatalı bulmamıştır; üstelik rekabeti kısıtlayıcı amacı elindeki bilgi ve bulgulara dayanarak tespit eden Komisyon'un, davacıların bu düzenlemelerin amacına ilişkin argümanlarını (somut olay özelinde bedavacılığın önlenmesi argümanını) dinlemesi gerekmediğini dahi belirtmiştir¹⁶⁴.

3.3. AG Wahl'ın Görüşü ve ABAD Kararı

3.3.1. AG Wahl'ın Görüşü

AG Wahl'ın 27 Mart 2014 tarihinde ABAD'a sunduğu görüşü, "rekabeti kısıtlayıcı amaç" tartışmasında kanımızca bir dönüm noktasıdır. AG Wahl, rekabeti kısıtlayıcı amacı açıklarken, öncelikle bu mekanizmanın *per se* kurallar ile benzeşen sonuçları bulursa dahi iki kuralın aynı olmadığını¹⁶⁵, rekabeti kısıtlayıcı amaç taşıyan anlaşmaların da bireysel muafiyet kapsamında değerlendirilebileceğini belirtmiştir¹⁶⁶. Rekabeti kısıtlayıcı amaç kuralının usul ekonomisi ve hukuki belirlilik başta olmak üzere avantajlarına da dikkat çeken AG Wahl, bu avantajların ancak rekabeti kısıtlayıcı amaç kavramının sınırlarının belirgin şekilde çizilmesi sonucu elde edilebileceğini vurgulamıştır.¹⁶⁷ AG Wahl, amaç kutusunun sınırlarını çizebilmek adına, *BIDS* kararı da dahil olmak üzere geçmiş tarihli ABAD kararlarından yola çıkarak ilk olarak rekabeti kısıtlayıcı amacın tespiti halinde ilgili anlaşmanın, etkilerine bakılmaksızın ABİDA'nın 101(1). maddesi tarafından yasaklanacağı hususunu, ikinci olarak ise, amaç kutusuna giren anlaşmaların "doğaları gereği" rekabetin normal işleyişine zararlı kabul edilmeleri dolayısıyla rekabeti kısıtlayıcı etki taşıyan anlaşmalardan ayrıldıklarını açıklamıştır.

¹⁶² Genel Mahkeme Kararı, para. 197-198.

¹⁶³ Genel Mahkeme Kararı, para. 245, para. 247 ve para. 327.

¹⁶⁴ Genel Mahkeme Kararı, para.155-158.

¹⁶⁵ AG Wahl'ın görüşü, para. 32.

¹⁶⁶ AG Wahl'ın görüşü, para. 34.

¹⁶⁷ AG Wahl'ın görüşü, para 35 ve 36.

AG Wahl, rekabeti sınırlayıcı amacın tespit edilebilmesi için ilgili anlaşmanın amacının, anlaşmanın yapıldığı “hukuki ve ekonomik koşullar” çerçevesinde incelenmesi gerektiğini vurgulamıştır¹⁶⁸. AG Wahl’a göre; ekonomik ve hukuki koşullardan tamamıyla soyutlanmış çıkarımları savunmak zordur ve bu çıkarımlar, teşebbüslerin aleyhine sonuçlar doğurabilir. Buna karşılık, AG Wahl, amacın belirlenmesinde bir anlaşmanın içinde bulunduğu koşulların dikkate alınması ile aynı anlaşmanın rekabeti kısıtlayıcı etkilerinin incelenmesinin birbiri ile kesinlikle karıştırılmaması gereken tahliller olduğunun altını çizmiş, bu doğrultuda *Allianz Hungaria* kararının¹⁶⁹ yukarıda 2.6. Bölümde belirttiğimiz amaç-etki karışıklığına da değinmekten kaçınmamıştır. AG Wahl, hukuki ve ekonomik koşulların dikkate alınması gerektiğini savunurken, bu egzersizin yalnızca anlaşmanın hükümlerinin analizini güçlendirmeye veya nötrleştirmeye yarayabileceğini eklemiştir. AG Wahl’a göre; hukuki ve ekonomik koşulların incelenmesi, anlaşma hükümlerinin “rekabet üzerindeki potansiyel olumsuz etkilerinin ortaya konulması suretiyle rekabeti kısıtlayıcı amacın tespit edilmesi yönünde bir hatayı” kesinlikle telafi etmeyecektir¹⁷⁰. Diğer bir deyişle, anlaşma hükümleri rekabeti kısıtlayıcı amacın tespitine elvermiyorsa, anlaşmanın içinde bulunduğu koşullara bakılarak anlaşmayı rekabeti kısıtlayıcı amaç kutusuna koymak mümkün olmamalıdır¹⁷¹. Ancak bir anlaşmanın hükümleri rekabeti kısıtlayıcı amaca işaret etse de, anlaşmanın içinde bulunduğu koşullar (örneğin pazarın çift taraflı yapısı), rekabeti kısıtlayıcı amaç tespitinden uzaklaşılmasını sağlayabilecektir¹⁷².

AG Wahl, bugüne kadar yapılmış rekabeti kısıtlayıcı amaç tartışmalarına şu formül ile bir nokta koymaktadır: “Öyleyse, yalnız, doğası gereği zarar verici olduğu deneyimler ve iktisadi ilkeler ışığında kanıtlanmış olan ve kolaylıkla tespit edilebilen davranışlar, *amacı yönünden rekabeti kısıtlayıcı olarak değerlendirilmeli; içinde buldukları koşullar göz önüne alındığında pazarda değişken etkiler doğuran veya esasen rekabeti kısıtlayıcı olmayan bir amaca*

¹⁶⁸ AG Wahl’ın görüşü, para. 38 ve para. 41 vd.

¹⁶⁹ Bkz. 2.6. Bölüm.

¹⁷⁰ AG Wahl’ın görüşü, para. 44.

¹⁷¹ HAUTBOURG, S. ve A. CHOFFEL (2014), “La Notion de ‘Restriction de Concurrence par Object’ après l’Arrêt Cartes Bancaires”, Séminaire Droit et Economie de la Concurrence, Paris France, http://www.concurrences.com/spip.php?action=acceder_document&arg=24946&cle=cea5f793fee76fe83529783b4804c1b8e11171a5&file=pdf%2Fslidesconfconcurrences14oct2014-2.pdf, Erişim Tarihi: 05.05.2015, s.6.

¹⁷² KILLICK, J. ve J. JOURDAN (2014), “Cartes Bancaires: A Revolution or A Reminder of Old Principles We Should Never Have Forgotten?”, *Competition Policy International*, <https://www.competitionpolicyinternational.com/cartes-bancaires-a-revolution-or-a-reminder-of-old-principles-we-should-never-have-forgotten>, Erişim Tarihi: 11.12.2014, s. 5.

ulaşılabilmesi için gerekli olan yan sınırlama etkileri taşıyan anlaşmalar, amacı yönünden rekabeti kısıtlayıcı olarak değerlendirilmemelidir¹⁷³. Bu nitelendirme, rekabet otoritesini, ilgili anlaşmanın veya davranışın rekabete aykırı etkilerini kanıtlama sorumluluğundan kurtaracaktır¹⁷⁴. [...] Bu sebeplerden ötürü, amaç yönünden rekabeti kısıtlayıcı anlaşma sınıflandırmasının çerçevesi sınırlanmalıdır ve nihai olarak yalnızca, doğası gereği belirli bir derecede zarar ortaya çıkaran anlaşmalara uygulanmalıdır¹⁷⁵.”

ABAD’ın yukarıda tartıştığımız geçmiş kararlarından damıtılarak dikkatlice kaleme alınmış bu formülün bileşenleri şöyle sıralanabilir: (i) Rekabeti kısıtlayıcı amaç kavramının sınırları **dar** tutulmalıdır; (ii) Rekabeti kısıtlama amacı değerlendirmesinde, anlaşmaların içinde buldukları **ekonomik ve hukuki koşullar** dikkate alınacaktır; (iii) Anlaşmanın ilgili pazardaki **etkileri** veya **potansiyel etkileri**, rekabete aykırı amacın tespitinde **kullanılmayacaktır**; (iv) Kısıtlayıcı amaç kategorisine yalnızca, **rekabete zarar verici doğası deneyimler** ve **ekonomi** ışığında açıkça görülebilen anlaşmalar girecektir.

AG Wahl, bu formülü somut olaya uyguladığında, CB’nin karara konu uygulamalarının Komisyon ve Genel Mahkeme’nin tespitlerinin aksine rekabeti kısıtlayıcı amaç taşımadığı sonucuna ulaşmıştır.

3.3.2. CB Kararı

ABAD, AG Wahl’ın görüşü paralelinde ortaya çıkan CB kararında öncelikle yerleşik içtihadından yola çıkarak, rekabeti kısıtlayıcı amacın saptanmasında kullanılacak temel hukuki kriterin, anlaşmanın “özünde rekabete kâfi derecede zarar ortaya koyup koymadığının” tespiti olduğunu, Genel Mahkeme’nin ise rekabeti kısıtlayıcı amacın tanımında ve değerlendirilmesinde başvurulacak faktörler kapsamında¹⁷⁶ bu kriteri yer vermeyerek hataya düştüğünü belirtmiştir¹⁷⁷. ABAD ayrıca (AG Wahl’ın ortaya koyduğu kadar belirgin olmasa da) rekabeti kısıtlayıcı amacın tespitinde deneyimlerin rolüne işaret etmiştir¹⁷⁸. Bu bağlamda ABAD’ın rekabeti kısıtlayıcı amacın tespitinde, “deneyim” unsuruna ilk kez önem atfettiği belirtilmektedir¹⁷⁹.

¹⁷³ AG Wahl’ın görüşü, para. 56.

¹⁷⁴ AG Wahl’ın görüşü, para. 57.

¹⁷⁵ AG Wahl’ın görüşü, para. 58.

¹⁷⁶ Genel Mahkeme Kararı, para. 125.

¹⁷⁷ CB kararı, para. 57.

¹⁷⁸ CB kararı, para. 51. Bu doğrultuda bkz. *supra* dipnot 172, s. 6.

¹⁷⁹ *supra* dipnot 172, s. 8; RUIZ CALZADO, J. ve A. SCORDAMAGLIA-TOUSIS (2015), “Groupement des Cartes Bancaires v Commission: Shedding Light on What is not a ‘By Object’ Restriction of Competition”, *Journal of Competition Law & Practice Current Intelligence*, <http://jeclap.oxfordjournals.org/content/early/2015/03/18/jeclap.lpv022.abstract>, Erişim Tarihi: 17.05.2015, s. 2.

ABAD, Genel Mahkeme’nin *BIDS* kararına¹⁸⁰ atıf yapmak suretiyle ulaştığı “rekabetin amaç yönünden kısıtlanmasına dar bir yorum atfetmemek gerekir”¹⁸¹ şeklindeki yargısını ise hatalı bulmuştur. Bu çerçevede, rekabeti kısıtlayıcı amaç kuralının yalnızca rekabet üzerinde kâfi derecede zarar ortaya koyan belirli koordinasyon türlerine uygulanabileceğini vurgulayan ABAD, aksinin kabulü halinde Komisyon’un, rekabet üzerinde “doğası gereği” zarar ortaya koymayan anlaşmaların rekabet üzerindeki etkilerini analiz etmeden dahi ABİDA’nın 101(1). maddesini ihlal ettikleri sonucuna varabileceğini açıklamıştır¹⁸². ABAD bu bağlamda ABİDA’nın 101(1). maddesinde sayılan ihlal türlerinin sınırlı bir ihlal listesi oluşturmadığı hususunu, yani Genel Mahkeme’nin amaç kategorisinin dar yorumlanmaması gerektiği argümanına esas aldığı *BIDS* kararı hükmünü¹⁸³ ise konu dışı bulmuştur¹⁸⁴.

CB kararının dikkatimizi çeken bir özelliği, kararda ABAD’ın geçmiş kararlarından¹⁸⁵, rekabeti kısıtlayıcı amaç ve etki analizlerine ilişkin olarak özellikle (rekabeti kısıtlayıcı amaç tespit edildiğinde anlaşmanın etkilerinin incelenmesinin gerekmemesi, amaç tespitinde anlaşmanın içinde bulunduğu ekonomik ve hukuki koşulların dikkate alınmasının gerekliliği gibi) yerleşik prensipleri seçerek bu kurallara dayanması¹⁸⁶, bununla birlikte rekabeti kısıtlayıcı amaca ilişkin etki analizine kaydığı düşünülebilecek ifadeler¹⁸⁷ atıf yapmamış olmasıdır¹⁸⁸. Kanımızca, ABAD’ın böylelikle, rekabeti kısıtlayıcı amacın tespitinde belirsizliğe sebebiyet veren geçmiş hükümlerinin, amaç analizinde esas alınmayacağını kabul ettiği söylenebilecektir¹⁸⁹.

CB kararında göze çarpan bir diğer değerlendirme de, ABAD’ın geçmiş içtihadıyla da bağlantılı olarak¹⁹⁰ bir anlaşmanın rekabete uygun amaçlar gütmesine rağmen, aynı zamanda rekabete aykırı bir amacı bulunabileceği, yani ihlal teşkil edebileceği değerlendirmesidir¹⁹¹. Bununla birlikte kanımızca

¹⁸⁰ *BIDS* kararı, para. 22-23.

¹⁸¹ Genel Mahkeme Kararı, para. 124.

¹⁸² *CB* kararı, para. 58.

¹⁸³ *BIDS* kararı, para 22-23.

¹⁸⁴ *CB* kararı, para. 58.

¹⁸⁵ Örneğin *BIDS* kararı ve *Allianz Hungaria* kararı.

¹⁸⁶ Örneğin bkz. *CB* kararı, para. 49-51.

¹⁸⁷ Örneğin *Allianz Hungaria* kararının yukarıda açıkladığımız ve amaç-etki analizi karmaşasına sebebiyet verdiği düşünülen bölümleri.

¹⁸⁸ *supra* dipnot 31, s. 4.

¹⁸⁹ Benzer bir görüş için bkz. *supra* dipnot 172, s. 6.

¹⁹⁰ Örneğin bkz. *BIDS* kararı, para.21.

¹⁹¹ *CB* kararı, para.70.

ABAD, anlaşma taraflarının sübjektif amacını da tamamen bertaraf etmemiştir. ABAD, her ne kadar tarafların (somut olay açısından bedavacılığın önlenmesi) niyetinin ilgili anlaşmanın rekabeti kısıtlayıcı amaç taşıyıp taşımadığının belirlenmesinde esaslı unsur olmadığını belirtmiş ise de, rekabet otoritelerinin ve mahkemelerin bu unsuru dikkate almalarının önünde herhangi bir engel bulunmadığını da açıklamıştır. ABAD, Genel Mahkeme'nin, pazarın çift taraflı yapısını tespit etmesine ve ödeme kartları sisteminde ihraç ve kabul faaliyetleri arasındaki etkileşimi kabul etmesine rağmen, bu etkileşimi, ilgili ürün pazarını ihraççılık faaliyetleri ile sınırlandırmak suretiyle, analizinin dışında tutarak¹⁹² dava konusu anlaşmaların rekabeti kısıtlayıcı amaç taşıdığına hükmetmesini ise hatalı bulmuştur¹⁹³.

Bu doğrultuda ABAD, Genel Mahkeme'nin, dava konusu düzenlemelerin üyelerin ihraç ve kabul faaliyetleri arasında bir orantı sağlama amacı güttüklerini kabul etmiş olduğunu vurgulamıştır. Bu çerçevede ise, Genel Mahkeme'nin, rekabeti kısıtlama amacı bulunduğu değil, “en fazla, ilgili düzenlemelerin sistemin kabul faaliyetlerini geliştirmek adına, diğer üyelerden fayda sağlayan CB üyelerine bir finansal katkı sağlama yükü getirme amacı taşıdığı” sonucuna ulaşabileceğini belirtmiştir. ABAD, bu türden bir amacın “doğası gereği rekabetin işleyişine zararlı” olamayacağını ifade etmiştir. CB kararında, ABAD, Genel Mahkeme'nin de CB'nin ısrarla vurguladığı “bedavacılığın önlenmesi” amacının meşru bir amaç olduğunu kabul ettiğinin ayrıca altını çizmiştir¹⁹⁴.

CB kararında ayrıca, Genel Mahkeme'nin dava konusu düzenlemelerin “sisteme yeni girenlerin oluşturacağı rekabeti engellemeleri” dolayısıyla rekabeti kısıtlayıcı amaç taşıdıkları değerlendirmesine istinaden, Genel Mahkeme'nin bu analizinin (her ne kadar düzenlemelerin, sisteme yeni girenlerin rekabet etmelerini zorlaştırması ihtimali dışlanamasa da) amaca yönelik bir analize değil, bir etki analizi kapsamına girdiği belirtilmektedir¹⁹⁵. Bu doğrultuda, Genel Mahkeme'nin dava konusu düzenlemeleri, BIDS'in bazı teşebbüsleri sektördeki kapasite fazlalığı sebebiyle pazar dışına çıkmaya teşvik eden düzenlemelerine benzetmesini de hatalı bulan ABAD, Genel Mahkeme'nin BIDS dosyasında

¹⁹² CB kararı, para. 76; ROSATI, F. (2014), “Le Rôle de l'Analyse Économique dans l'Évaluation des Infractions par Object”, Séminaire Droit et Economie de la Concurrence, Paris France, http://www.concurrences.com/spip.php?action=accéder_document&arg=24946&cle=cea5f793fec76fe83529783b4804c1b8e11171a5&file=pdf/%2Fslidesconfconcurrences14oct2014-2.pdf, Erişim Tarihi: 05.05.2015, s. 10.

¹⁹³ CB kararı, para. 74.

¹⁹⁴ CB kararı, para. 75.

¹⁹⁵ CB kararı, para. 80-81. AG Wahl da, sisteme yeni girenlerin oluşturacağı rekabetin engellenip engellenmediğinin bir (potansiyel) etki analizi altında irdelenmesi gerektiği görüşünü dile getirmiştir (AG Wahl'ın görüşü, para. 131).

olduğu gibi “pazarın yapısını önemli ölçüde değiştirmeyi hedefleyen” ve bu çerçevede rekabete kâfi derecede zarar ortaya koyan bir düzenlemenin varlığını tespit etmediğini açıklamıştır¹⁹⁶. ABAD bu noktada, Genel Mahkeme’nin CB’nin dava konusu düzenlemeleriyle herhangi bir kapasite fazlalığının azaltılmasının değil, ihraççılık ve kabülcülük faaliyetlerinin dengelenmesinin hedeflendiğini de kabul ettiğine dikkat çekmektedir¹⁹⁷.

Neticede ABAD, Genel Mahkeme’nin somut olayda (i) rekabeti kısıtlayıcı amacın değerlendirilmesinde esas alınacak hukuki kriterler, (ii) temyiz edilen kararın gerekçeleri, (iii) ABİDA’nın 101(1). maddesi altında dava konusu düzenlemelerin nitelendirilmesinde hataya düştüğünü¹⁹⁸ ve CB’nin düzenlemeleri açısından, rekabet üzerinde kâfi derecede zarar ortaya koyan bir anlaşmayı tespit etmekten uzak olduğunu¹⁹⁹ belirterek, rekabeti kısıtlayıcı amaç yargısını hukuka aykırı bulmuş²⁰⁰ ve Genel Mahkeme Kararı’nı iptal etmiştir.

4. CB KARARININ AB REKABET HUKUKUNDAKİ POTANSİYEL ETKİLERİ

4.1. Genel Değerlendirmeler

CB kararı AB’de rekabet hukuku çevrelerinde büyük yankı uyandırmıştır²⁰¹. Aslında, rekabeti kısıtlayıcı amacın tespitinde esas alınması gereken temel kriterin, yani ancak rekabete “kâfi derecede zarar ortaya koyan” anlaşmaların rekabeti kısıtlayıcı amaç taşıdığı kabul edilebileceği kriterinin, geçmiş ABAD kararlarında da tekrarlandığı ve CB kararı ile herhangi bir değişikliğe uğramadığı görülmektedir²⁰². ABAD, CB kararında, Genel Mahkeme’nin kararında yer vermediği bu temel kriteri bir kez daha vurgulamıştır. Öte yandan rekabeti kısıtlayıcı amacın dar yorumlanması gerektiğini hüküm altına alması açısından CB kararını, Areeda’nın sözleriyle²⁰³ AB’de rekabeti kısıtlayıcı amacın genişletilmiş sınırları

¹⁹⁶ CB kararı, para. 83-85.

¹⁹⁷ CB kararı, para. 86.

¹⁹⁸ CB kararı, para. 89.

¹⁹⁹ CB kararı, para. 90.

²⁰⁰ CB kararı, para. 92.

²⁰¹ Örneğin bkz. *supra* dipnot 136; Latham & Watkins Client Alert (2014), “‘By Object’ Restrictions of Competition Revisited: European Court of Justice Endorses Narrow Interpretation”, <http://www.lw.com/thoughtLeadership/LW-European-Justice-Court-Groupement-Cartes-Bancaires>, Erişim Tarihi: 20.09.2014, s.1; AUER, D. ve N. PETIT (2015), “Two-Sided Markets and the Challenge of Turning Economic Theory into Competition Policy”, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2552337, Erişim Tarihi: 25.05.2015, s. 23 (Mayıs 2015 itibarıyla Auer ve Petit’nin makale üzerindeki çalışmaları halen sürmektedir. Bu makalenin çalışmamızda kaynak olarak kullanılabilmesi için yazarların onayı alınmıştır); *supra* dipnot 31, s. 6; *supra* dipnot 171.

²⁰² IDOT, L. (2014), “La Cour Rappelle les Principes Applicables pour l’Identification d’un Restriction de Concurrence par Objet en revenant à une Approche plus Restrictive?”, *Europe (LexisNexis)*, No:2014(11).

²⁰³ Bkz. Giriş bölümü.

açısından atılan bir geri adım olarak değerlendirmek mümkündür²⁰⁴. Kararın, “rekabeti kısıtlayıcı amacın kural değil, istisna hükmü olduğunu” hatırlattığı belirtilmiştir²⁰⁵. Bu çerçevede, *CB* kararı esas alındığında, bir anlaşmanın salt rekabete zarar verme etkisi doğurma ihtimali bulunmasının²⁰⁶, rekabeti kısıtlayıcı amacın tespiti için yeterli olmadığı belirtilmektedir²⁰⁷. Ayrıca *CB* Sistemi gibi kompleks yapılar içeren anlaşmaların artık rekabeti kısıtlayıcı amaç analizine tabi tutulamayacağı, zira amaç mekanizmasının bu türden yapıların ihlal teşkil edip etmeyeceğinin tespiti için elverişli olmadığı değerlendirilmektedir²⁰⁸.

CB kararında “deneyim” unsuru, rekabeti kısıtlayıcı amacın tespitinde “önemli bir rol oynamıştır”²⁰⁹. Kararın, bizim de katıldığımız üzere, geçmiş deneyimlerden bağımsız olarak rekabeti kısıtlayıcı amaç tespiti yapılmasının mümkün olmadığına dair bir örnek teşkil ettiği de kaydedilmiştir²¹⁰. Bu bağlamda, yalnızca yeterli deneyim ve sınavlardan sonra bir ihlal türünün rekabeti kısıtlayıcı amaç kategorisine dahil edilmesi gerektiği; Komisyon’un yeni tür anlaşmalar açısından doğrudan rekabeti kısıtlayıcı amaç tespiti yapmasının, bu tür anlaşmaların etkilerinin hiçbir zaman değerlendirilememesi riski doğurduğu belirtilmiştir²¹¹. Calzado ve Scordamaglia-Tousis, *CB* kararının “rekabeti kısıtlayıcı amacın dar yorumlanması” ilkesi gereği, rekabet otoritelerinin önlerine ilk defa çıkan durumlarda rekabeti kısıtlayıcı amaç tespiti yapmalarının mümkün olmayacağını belirtmektedirler²¹². Öte yandan, bu türden bir yöntemin gerçekte

²⁰⁴ Örneğin Hautbourg ve Choffel, *CB* kararını son yıllarda rekabeti kısıtlayıcı amacın kapsamının genişletilmesi yaklaşımı üzerine “kapıyı kapatan” bir emsal karar olarak nitelendirmektedirler (Hautbourg ve Choffel 2014, s. 10.) Ayrıca bkz. FALKENBERG, B. (2015), “Trimming the Scope of Objective Restrictions in European Antitrust Enforcement”, *International Trade Law & Regulation*, No:21(1), s. 23.

²⁰⁵ HARPER, P. (2014), “EU Antitrust: Rolling back on the Expansion of ‘By Object’ Infringements”, <http://www.allenoverly.com/publications/en-gb/Pages/EU-antitrust--rolling-back-on-the-expansion-of-by-object-infringements.aspx>, Erişim Tarihi: 28.05.2015.

²⁰⁶ *T-Mobile* kararında ise, bir uyumlu eylemin rekabeti kısıtlayıcı amaç taşıdığı tespit edilmesi açısından, bu uygulamanın rekabet üzerinde “olumsuz bir etki yaratma potansiyeline” sahip olmasının yeterli görüleceği belirtilmişti (*T-Mobile* Kararı, para. 31) (bkz. 2.2. Bölüm).

²⁰⁷ PRADELLES, F. ve A. SCORDAMAGLIA-TOUSIS (2014), “Two Sides of the Cartes Bancaires Ruling: Assessment of the Two-Sided Nature of Card Payment Systems Under Article 101(1) TFEU and Full Judicial Scrutiny of Underlying Economic Analysis”, *Competition Policy International*, No:10(2), s. 144; Rosati 2014, s. 7.

²⁰⁸ Latham&Watkins 2014, s. 3; Pradelles ve Scordamaglia-Tousis 2014, s. 144; Ruiz Calzado ve Scordamaglia-Tousis 2015, s. 2.

²⁰⁹ IBANEZ COLOMO, P. (2014), “Intel and Article 102 TFEU Case Law: Making Sense of a Perpetual Controversy”, LSE Law, Society and Economy Working Papers 29/2014, <http://ssrn.com/abstract=2530878> Erişim Tarihi: 18.12.2014, s. 22-23. Ayrıca bkz. 3.6.1 ve 3.6.2. Bölümler.

²¹⁰ *supra* dipnot 23, para. 19. Benzer şekilde, Killick ve Jourdan, kararın, rekabeti kısıtlayıcı amaç tespiti için bir “geçmiş uygulama veya deneyimin” gerekli olduğuna işaret ettiğini dile getirmişlerdir (*supra* dipnot 172, s. 8).

²¹¹ MURRAY, G. (2015), “In Search of the Obvious: Groupement des Cartes Bancaires and ‘By Object’ Infringements under EU Competition Law”, *European Competition Law Review*, No:36(2), s. 50.

²¹² Ruiz Calzado ve Scordamaglia-Tousis 2015, s. 3. Botteman ve Patsa da, *CB* kararından, rekabeti

Komisyon açısından uygulanabilir olamayabileceği, zira tartışmalı dosyaların genellikle var olan içtihadın varyasyonlarından oluştuğu da değerlendirilmiştir (örneğin *CB* kararına konu *MERFA* da, esasında, fiyatlara ilişkin rakipler arası anlaşma özelliği taşımaktadır)²¹³. *CB* kararının, rekabeti kısıtlayıcı amacın ortaya konulmasında ispat standartlarının yüksek olduğunu hatırlattığını belirten ve kararın, sürmekte olan ve gelecek soruşturmalarda Komisyon’un rekabeti kısıtlayıcı amaç mekanizmasına başvurmasını zorlaştıracacağı görüşünü taşıyan Harper dahi, *CB* kararının yeni tür kısıtlamalarda amaç mekanizmasına başvuruyu engellemeyeceğini dile getirmektedir²¹⁴. *CB* kararının deneyime affettiği önem doğrultusunda, yeni bir anlaşma türü gündeme geldiğinde, rekabet otoritesinin en azından ilk incelemesinde, anlaşmanın rekabeti kısıtlayıcı etkilerini ortaya koymasının “temkinli” bir yöntem olacağı belirtilmektedir²¹⁵.

CB kararı çift taraflı pazar niteliği taşıyan ödeme kartları pazarının *ABAD* tarafından ilk defa mercek altına alındığı karar niteliğine sahiptir²¹⁶. Bu nedenle *CB* kararı rekabeti kısıtlayıcı amacın çift taraflı pazarlarda değerlendirilmesi yönünden de önemlidir. *Idot*, pazarın çift taraflı yapısını vurgulayarak, *CB* dosyasında rekabeti kısıtlayıcı amacın tespit edilebilmesi için yeterli deneyimin bulunmadığını belirtmiştir²¹⁷. *CB* kararı bu itibarla, çok taraflı pazarların meşakkatli bir rekabet hukuku analizi gerektirdiğini; pazarın çok taraflı yapısının göz önünde bulundurulmamasının, Genel Mahkeme Kararı’nda görüldüğü gibi önemli hukuki hatalara sebebiyet verebileceğini göstermektedir²¹⁸. Literatürde *CB* kararı ile birlikte çift taraflı pazarlara ilişkin ekonomik teorinin sonunda *ABAD* tarafından resmen dikkate alındığı değerlendirilmiştir²¹⁹. Ayrıca *CB* kararının, rekabet otoritelerine (otel rezervasyonu, arama reklamcılığı vb. online pazarlar gibi) çift taraflı pazarların incelemesinde, pazarın bütün taraflarının dikkate alınması gerektiğine dair bir “hatırlatma” mahiyeti taşıdığı belirtilmiştir²²⁰.

kısıtlayıcı amaç mekanizmasının, “test edilmemiş zarar teorileri veya kompleks olay örgülerinin” ele alındığı soruşturmalarda kullanılmaması gerektiği sonucuna varılabileceğini belirtmektedirler. Bkz. BOTTEMAN, Y. ve A. PATSA (2014), “The Boundaries of ‘Restriction by Object’ Under EU Competition Law: At Last, the EU Court of Justice Puts the House in Order”, <http://www.steptoe.com/resources-detail-9860.html>, Erişim Tarihi: 20.05.2015.

²¹³ *supra* dipnot 211, s. 52.

²¹⁴ *supra* dipnot 205.

²¹⁵ *supra* dipnot 47.

²¹⁶ AG Wahl’ın görüşü, para. 3.

²¹⁷ *supra* dipnot 202.

²¹⁸ Pradelles ve Scordamaglia-Tousis 2014, s. 152.

²¹⁹ Auer ve Petit 2015, s. 29. Ayrıca bkz. LAMADRID, A. (2015), “The Double Duality of Two-Sided Markets”, *Competition Law Journal*, No:1(2015), https://antitrustlair.files.wordpress.com/2015/05/the-double-duality-of-two-sided-markets_clj_lamadrid.pdf, Erişim Tarihi: 08.05.2015, s. 13. Ibanez Colomo, *CB* kararının, *ABAD*’ın, muhakemesinde açıkça ekonomik teoriye başvurduğu kararlara “değerli bir örnek” teşkil ettiğini belirtmiştir (*supra* dipnot 209, s. 8).

²²⁰ *supra* dipnot 205. Ayrıca bkz. Lamadrid 2015, s. 13.

Rekabeti kısıtlayıcı amaç ve *de minimis* kuralı ilişkisi açısından ise, *CB* kararının yine olumlu karşılandığını söylemek mümkündür. Literatürde, *CB* kararının dar yorum esasının *de minimis* kuralı ile uyumlu olduğu değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmenin temelinde, rekabeti kısıtlayıcı amaç taşıyan anlaşmaların *de minimis* kuralından yararlanamaması sebebiyle, amaç kutusunun genişletilmesinin *de minimis* kuralından yararlanamayan anlaşmalarda artışa yol açması itibarıyla *de minimis* kuralının (rekabet üzerinde kayda değer etkisi bulunmayan anlaşmaların rekabet hukukunu ihlal etmediği) esasıyla bağdaşmadığı olgusu bulunmaktadır²²¹. Ayrıca, hangi anlaşmaların *de minimis* kuralından yararlanabileceğinin tahlilinde, *CB* kararının dikkate alınması gerekeceği dile getirilmiştir²²². Scordamaglia-Tousis bu bağlamda, son dönemde rekabeti kısıtlayıcı amaç kavramının kapsamının genişletilmesi trendinin Komisyon tarafından devam ettirilmesi halinde De Minimis Bildirimi'nin uygulaması açısından belirsizlik doğabileceğini, ancak bu türden bir genişlemenin *CB* kararı sonrası dönemde beklenmediğini ifade etmektedir²²³. Bu çerçevede, *CB* kararı prensiplerinin uygulanması halinde kısıtlayıcı amacın dar yorumlanması beklendiğinden, paralel şekilde, De Minimis Bildirimi'nden yararlanmadığı değerlendirilen anlaşma türlerinin sayısında da azalma olabilecektir.

Öte yandan, *CB* kararının belirsizlikler ihtiva ettiği görüşünü taşıyan yazarlar da mevcuttur. Giraud, rekabeti kısıtlayıcı amacın sınırlarının 2000'li yıllarda uygulamada gittikçe genişletilmesine karşı bir tepki olarak değerlendirdiği *CB* kararının, rekabeti kısıtlayıcı amacın dar yorumlanması gerektiği hususunu çok berrak bir şekilde ortaya koyduğunu belirtmiş; öte yandan kararı, rekabeti kısıtlayıcı amacın saptanmasında kullanılacak temel hukuki kriterin, anlaşmanın “özünde rekabete kâfi ölçüde zarar ortaya koyup koymadığının” tespiti olduğunu geçmiş kararlara dayanarak tekrarlaması yönünden eleştirmiştir. Giraud, her ne kadar içtihat ile yerleşik bir kriter ise de, “kâfi derecede zarar” nosyonunun halen açık olmadığı görüşünü taşımaktadır²²⁴. Nagy ise *CB* kararının, bir canavara benzettiği *Allianz Hungaria* kararının yarattığı belirsizlikleri giderememiş olduğunu dile getirmektedir²²⁵. Bu bağlamda, *CB* kararında özellikle “kâfi derecede zarar” nosyonunun açıklanmasında *Allianz Hungaria* kararına yapılan atıfların bu belirsizliği artırdığı değerlendirilmiştir²²⁶.

²²¹ *supra* dipnot 31, s. 5.

²²² Ruiz Calzado ve Scordamaglia-Tousis 2015, s. 3.

²²³ *supra* dipnot 116, s. 3.

²²⁴ *supra* dipnot 47.

²²⁵ NAGY, C. I. (2015), “The New Concept of Anti-Competitive Object: A Loose Cannon in EU Competition Law”, *E.C.L.R.*, No:36(4), s. 157.

²²⁶ *supra* dipnot 225, s. 157; MONAGHAN, A. (2014), “Object or Effect: Where do Competition

4.2. CB Kararının Etkileyebileceği Bazı Anlaşma Türleri

Yukarıda *CB* kararına ilişkin genel değerlendirmeler ve *AB* rekabet hukukunda beklenen sonuçlar açıklanmıştır. *CB* kararının yakın gelecekte etki gösterebileceği rekabet hukuku davaları ise bu bölümde irdelenmektedir. Yukarıda da belirttiğimiz üzere, rekabet otoritelerinin önüne sürekli olarak yeni ve daha önce karşılaşılmamış veya nadiren karşılaşılmış ilgili ürün pazarları (mesela *CB* kararında da olduğu gibi çift taraflı pazarlar²²⁷) ve rekabet hukuku problemleri gelmektedir. Bu dosyalar kapsamında iki kategori özellikle gözümüze çarpmaktadır: (i) Gecikme-için-öde dosyaları²²⁸ ve (ii) Hava taşımacılığı sektöründe kod paylaşımı anlaşmaları. Gecikme-için-öde dosyaları, son yıllarda hem *AB* hem *ABD* rekabet hukukunda yoğunlukla soruşturulan ve gündemden düşmeyen bir anlaşma türü olarak ortaya çıkmaktadır. *AB* uygulamasına bakıldığında, Komisyon’un gecikme-için-öde anlaşmalarını, örneğin aşağıda açıklanan *Citalopram*²²⁹ dosyasında görüldüğü üzere rekabeti kısıtlayıcı amaç gerekçesiyle cezalandırabildiği anlaşılmaktadır. Öte yandan literatürde, gecikme-için-öde anlaşmalarının rekabeti kısıtlayıcı amaç kategorisinde değerlendirilmemesi ve bu tür anlaşmaların etki analizine tabi tutulması gerektiği de savunulmuştur²³⁰. Bu doğrultuda, gecikme-için-öde anlaşmalarının *CB* kararı sonrası nasıl bir tutuma tabi olacağı merak uyandırmaktadır. Kod paylaşımı anlaşmaları açısından ise, bu tür anlaşmaların rakipler arası bilgi değişimi sebebiyle rekabet hukuku endişeleri doğurabileceği savunulmuştur. Bununla birlikte, kod paylaşımı anlaşmalarının da rekabet üzerindeki pozitif etkileri geçmişte ortaya konulmuştur ve bu anlaşmaların amaç kategorisine dahil edilmesinin *CB* kararına ters düşebileceği değerlendirilmektedir.

4.2.1. Gecikme-İçin-Öde Anlaşmaları

Türk rekabet hukukuna ve fikri mülkiyet hukukuna henüz yabancı bir mevzu olan “Gecikme-için-Öde” anlaşmaları, *AB*’de ve *ABD*’de son on yılda rekabet hukuku ve fikri mülkiyet hukukunun kesişme noktasında yoğun tartışmalara ve rekabet hukuku soruşturmalarına sebebiyet vermiştir²³¹. Gecikme-için-öde anlaşması,

Authorities Need to Draw the Line?”, <http://communities.lawsociety.org.uk/download?ac=8127>, Erişim Tarihi: 09.05.2015, s. 2.

²²⁷ *CB* kararı yalnızca amaç yönünden rekabeti kısıtlayıcı anlaşmalar açısından değil, aynı zamanda çift taraflı pazar niteliği taşıyan ödeme kartları pazarının *ABAD* tarafından ilk defa merceek altına alındığı karar olması yönünden de önem taşımaktadır. Bkz. *AG Wahl*’ın görüşü, para. 3.

²²⁸ Bu doğrultuda bkz. *supra* dipnot 172, s. 10.

²²⁹ Komisyon’un 19.07.2013 tarihli Case COMP/39226 – *Citalopram* kararı, http://ec.europa.eu/competition/antitrust/cases/dec_docs/39226/39226_8310_11.pdf, Erişim Tarihi: 17.02.2015.

²³⁰ *supra* dipnot 27, s. 26.

²³¹ Gecikme-İçin-Öde anlaşmaları hakkında daha fazla bilgi için bkz. GÜRKAYNAK, G., A. GÜNER ve J. FILSON (2014), “Global Reach of *FTC v. Actavis*” *International Review of Intellectual Property and Competition Law*, No:45(2).

orijinal ilaç üreticisi firmalar ile jenerik ilaç üreticileri arasında genellikle patent ihlali davaları çerçevesinde başvurulmuş bir uzlaşma türüdür²³². Öte yandan, “çıplak gecikme-için-öde anlaşmaları”, yani hiçbir patent uyumsuzluğuna bağlı olmadan gerçekleşen gecikme-için-öde anlaşmaları da mevcuttur²³³. Rekabet hukuku açısından özellikle problemlili kabul edilen uzlaşmalar, orijinal ilaç üreticisi firmaların (özellikle de orijinal ilacı koruyan patentin süresinin dolmasına yakın) pazara giriş yapmalarını engelleyebilmek, yani jenerik rekabetini geciktirebilmek adına jenerik üreticilere ödeme yaptıkları veya mali kaynak aktardıkları uzlaşmalardan oluşmaktadır²³⁴.

Gecikme-için-öde anlaşmaları ve “tersine ödeme uzlaşmaları” (“*reverse payment settlement*”) esasen aynı tür anlaşmalardır ve bu terimler birbirinin yerine kullanılabilir. “Tersine” yani “*reverse*” kelimesinin gecikme-için-öde anlaşmaları çerçevesinde kullanılıyor olmasının sebebi şudur: Özel hukuk ilişkilerinden kaynaklanan davalarda, dava sürerken uzlaşma yöntemi ile uyumsuzluğun çözümlenmesine gidilmesi halinde, esas olan davalı tarafın davacı tarafa ödeme yapmasıdır. Bu ödeme sonucunda taraflar dava sürecini sürdürmekten vazgeçmiş olur ve dava sona erer. İlaç sektöründe ise orijinal ilaç üreticileri, genellikle orijinal ilacın patent koruması sona ermek üzereken veya sona ermişken²³⁵, ilaç üzerinde “minimal” yenilikler yaparak bu yeni ürünler için yeniden patent korumasına sahip olabilmekte, ardından yeni patente dayanarak, pazara giriş yapmaya hazırlanan jenerik ilaç üreticilerine karşı patent davası açabilmektedir²³⁶. Bu patent davaları çerçevesinde karşılaşılan tersine uzlaşmalar, yani gecikme-için-öde anlaşmaları sonucunda ise, dava süreci yine sona ermektedir; fakat bu anlaşmalarda ödemeyi yapan taraf, davalı taraf değil davacı taraftır. Yani, patent sahibi orijinal ilaç üreticisi şirket (davacı), davalı taraf olan jenerik ilaç üreticisine ödeme yapar ve tarafların uzlaşması bu şekilde gerçekleşir²³⁷. Tekdemir’in açıkladığı üzere, bu sayede jenerik üreticiler

²³² Federal Trade Commission (ABD Federal Ticaret Komisyonu), *Pay-for-Delay: When Drug Companies Agree not to Compete*, <http://www.ftc.gov/news-events/media-resources/mergers-and-competition/pay-delay>, Erişim Tarihi: 03.11.2014.

²³³ *supra* dipnot 24, s. 214.

²³⁴ *supra* dipnot 24, s. 218; ZAFAR, O. (2014), “Lundbeck, and Johnson & Johnson and Novartis: The European Commission’s 2013 ‘Pay-for-delay’ Decisions”, *Journal of Competition Law & Practice Current Intelligence*, <http://www.bristows.com/assets/documents/IECLP%20Lundbeck%20and%20Johnson%20and%20Novartis.pdf>, Erişim Tarihi: 03.11.2014, s. 1;

²³⁵ *supra* dipnot 24, s. 214.

²³⁶ TEKDEMİR, Y. (2012), “İlaç Sektöründe Uzlaşma Anlaşmaları ve Jenerik Rekabetin Gecikmesi”, Rekabet Yazıları, <http://www.rekabet.gov.tr/TR/Rekabet-Yazisi/Ilaç-Sektorunde-Uzlaşma-Anlaşmaları-ve-Jenerik-Rekabetin-Gecikmesi>, Erişim Tarihi: 01.06.2015.

²³⁷ CLANCY, M., D. GERADIN ve A. LAZEROW (2013), “Reverse-payment Patent Settlements in the Pharmaceutical Industry: An Analysis of US Antitrust Law and EU Competition Law”, <http://ssrn.com/abstract=2345851>, Erişim Tarihi: 19.10.2014, s. 1.

tazminat ödeme riskinden kurtulmakta, orijinal ilaç üreticisi açısından ise patent korumasına benzer bir koruma devam etmekte, böylece orijinal üretici kazancının bir bölümünü jenerik üreticiyle paylaşarak, jenerik rekabetinin başlaması ile uğrayacağı kâr kaybının önüne geçebilmektedir²³⁸.

Rekabetten sorumlu eski Komiser Almunia, gecikme-için-öde anlaşmaları için, “Bir şirketin rakiplerine kendi pazarının dışında kalmaları ve daha ucuz ilaçların pazara geç girmesini sağlamak için ödeme yapması kabul edilemez. [...] Komisyon, bu türden rekabeti kısıtlayıcı uygulamalara müsamaha göstermeyecektir”²³⁹ değerlendirmesini yapmıştır. AB’de 2009 yılından itibaren başlayan gecikme-için-öde soruşturmalarında, Komisyon’un gecikme-için-öde anlaşmalarını cezalandırdığı dosya sayısı her geçen gün artmaktadır.

Komisyon’un gecikme-için-öde kararları, bu tür anlaşmaların rekabeti kısıtlayıcı amaç kategorisine dahil edilebildiğini göstermektedir. *Citalopram* dosyasında Komisyon, *Citalopram* isimli ilacın jenerik üretimlerinin pazara girişini geciktirmeleri sebebiyle; Lundbeck ve diğer birçok jenerik ilaç üreticisi aleyhine toplamda yaklaşık 146 milyon Avro tutarında para cezasına hükmetmiştir²⁴⁰. Bu karar, gecikme-için-öde anlaşmalarını yasaklayan ilk Komisyon kararıdır. Komisyon, *Citalopram* dosyasında gecikme-için-öde anlaşmalarını rekabeti kısıtlayıcı amaç kategorisine yerleştirmiş ve bu çerçevede dosya konusu anlaşmaların rekabet üzerindeki etkileri değerlendirilmemiştir²⁴¹. Aynı şekilde, *Fentanyl* dosyasında Komisyon, *Fentanyl* isimli ağrı kesicinin jenerik versiyonunun Hollanda’da pazara girişini geciktirdikleri gerekçesiyle Johnson&Johnson aleyhine 10,7 milyon Avro tutarında, Novartis aleyhine ise 5,4 milyon Avro tutarında para cezasına hükmetmiştir²⁴². Komisyon’un 10 Aralık 2013 tarihli kararının henüz halka açık bir versiyonu bulunmamakta ise de, Komisyon’un özet kararında²⁴³ *Fentanyl* dosyasında ilgili anlaşmanın rekabeti kısıtlayıcı amaç taşıması sebebiyle ABİDA’nın 101. maddesini ihlal ettiği belirtilmektedir. Komisyon’un en son “gecikme-için-öde” kararı ise 9 Temmuz 2014 tarihinde gelmiştir. Komisyon, *Perindopril* dosyasında, Fransız ilaç şirketi Servier ve beş adet jenerik ilaç üreticisi aleyhine toplam 427,7 milyon Avro

²³⁸ *Supra* dipnot 236.

²³⁹ Bkz. Komisyon’un basın açıklaması, “Antitrust: Commission Fines Lundbeck and other Pharma Companies for Delaying Market Entry of Generic Medicines”, (IP/13/563).

²⁴⁰ Komisyon’un 19.07.2013 tarihli Case COMP/39226 – *Citalopram* kararı.

²⁴¹ Bkz. *supra* dipnot 27, s. 22; *supra* dipnot 25, s. 8.

²⁴² Komisyon’un 10.12.2013 tarihli Case COMP/ AT. 39685 - *Fentanyl* kararı. Bu çalışmanın hazırlandığı dönemde karar metni henüz yayımlanmamıştır.

²⁴³ Komisyon, *Fentanyl* kararı – Özet, [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=C ELEX:52015XC0429\(03\)&from=EN](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=C ELEX:52015XC0429(03)&from=EN), Erişim Tarihi: 01.05.2015, para. 15.

tutarında cezaya hükmetmiştir²⁴⁴. Bu dosyada, Komisyon'un gecikme-için-öde anlaşmalarında amaç ve etki kategorilerinden hangisini (veya ikisini birden mi) kullandığı henüz belirsizdir.

Zafar, gecikme-için-öde anlaşmalarının amaç kategorisinde değerlendirilmesinin, fikri mülkiyet hukukunun teknik ve "kompleks" sorunları göz önünde bulundurulduğunda "şaşırtıcı" olduğu görüşünü dile getirmiştir²⁴⁵.

Rekabet otoritelerinin gecikme-için-öde anlaşmalarını yalnızca ilgili ürün pazarlarındaki jenerik girişler ve fiyatlar (yani rekabet parametreleri) açısından değerlendirmelerinin, patent uzlaşmalarının inovasyon üzerindeki olumlu etkilerinin görmezden gelinmesine ve uzun dönemde tüketici zararına yol açmasına sebebiyet verebileceği de öne sürülmektedir²⁴⁶. Ayrıca, gecikme-için-öde anlaşmalarının orijinal ilaç üreticisinin halen patent korumasından yararlandığı sırada gerçekleştirildiği durumlarda rekabeti kısıtlayıcı amaç tespiti yapılmasının güçleşeceği değerlendirilmiştir²⁴⁷. *Lundbeck* gibi dosyalarda rekabetin kısıtlandığının ancak detaylı bir etki analizi ile ortaya konulabileceği belirtilmiştir²⁴⁸.

Bu doğrultuda *CB* kararı, AB'de gecikme-için-öde dosyaları açısından farklı bir pozisyon alınmasının yolunu açabilecektir²⁴⁹. Gecikme-için-öde anlaşmalarına ilişkin Komisyon kararları yenidir. Bu noktada, deneyimlerin gecikme-için-öde anlaşmalarının rekabete zarar verici doğasını ortaya koyduğu söylenebilecek midir²⁵⁰? Komisyon nezdinde *Modafinil* soruşturması halen sürmektedir²⁵¹. Önümüzdeki günlerde yeni gecikme-için-öde soruşturmaları açılması olasılığının yanı sıra, yukarıda sayılan dosyalarda hakkında ceza kararı verilen teşebbüslerin bu kararları temyiz etmeleri kaçınılmazdır. Örneğin *Citalopram* dosyası hâlihazırda

²⁴⁴ Komisyon'un 09.07.2014 tarihli Case COMP/AT.39612 – *Perindopril (Servier)* kararı; Bkz. Komisyon'un basın açıklaması, "Antitrust: Commission Fines Servier and Five Generic Companies for Curbing Entry of Cheaper Versions of Cardiovascular Medicine", (IP/14/799).

²⁴⁵ Zafar 2014, s. 2.

²⁴⁶ Oxera Economics (2013), "Bad Medicine? An Effects-based Approach to 'Pay-for-delay' Agreements", Ekim 2013, <http://www.oxera.com/Latest-Thinking/Agenda/2013/Bad-medicine-An-effects-based-approach-to-pay.aspx>, Erişim Tarihi: 20.10.2014.

²⁴⁷ *supra* dipnot 231, s. 25.

²⁴⁸ Monaghan 2014, s. 4.

²⁴⁹ *supra* dipnot 136; *supra* dipnot 47.

²⁵⁰ Giraud da rekabeti kısıtlayıcı amacın tespitinde ABAD'ın deneyimlere atfettiği öneme işaret ederek, hâlihazırda gecikme-için-öde anlaşmalarının doğası gereği rekabeti kısıtlayıcı olduğunu sonucuna varılabilmesi için yeterli deneyim bulunmadığını belirtmektedir (bkz. *supra* dipnot 47).

²⁵¹ Bkz. Komisyon'un basın açıklaması, "Antitrust: Commission Opens Investigation against Pharmaceutical Companies Cephalon and Teva", (IP/11/511).

temyiz aşamasındadır²⁵². Bu durumda, özellikle rekabeti kısıtlayıcı amaç tespiti yapılmış *Citalopram* ve *Fentanyl* dosyalarında Komisyon kararlarının temyiz süreçlerinin nasıl sonuçlandırılacağı hususu merak uyandırmaktadır. Gecikme-için-öde anlaşmalarının her durumda rekabeti kısıtlayıcı kabul edilmediği de göz önünde bulundurulursa²⁵³, *CB* kararını takiben gecikme-için-öde anlaşmalarına ilişkin AB’de mahkemelerin ve rekabet otoritelerinin amaç analizine değil etki analizine ağırlık vermeleri kanımızca olasıdır²⁵⁴. Her hâlükarda, *CB* kararının gecikme-için-öde davalarında tartışmaya yol açması beklenen bir sonuçtur²⁵⁵.

4.2.2. Hava Taşımacılığı Sektöründe Kod Paylaşımı Anlaşmaları ve Bilgi Değişimi ile Rekabeti Kısıtlayıcı Amaç İlişkisi

Kod paylaşımı anlaşmaları (*code share agreements*), bir hava yolunun diğer bir hava yoluna, uçuşlarda kendi kodunu kullanmasına izin vermesini içeren ve birden fazla hava yolunun ulaşım hizmetlerinin, tek bir hava yolu tarafından gerçekleştiriliyormuş gibi sunulmasına imkân tanıyan anlaşmalar olarak tanımlanmaktadır²⁵⁶. Genel olarak, tek bir hava yolunun hizmet sunamayacağı kadar geniş bir alanda birden fazla hava yolu arasında bağlantı kuran ve böylece önemli etkinlikler sağlayarak diğer hava yolları ile olan rekabette avantajlar sunan anlaşmaların, rekabet açısından sorun teşkil etmeyeceği düşünülmektedir²⁵⁷. Bununla birlikte, kod paylaşımı anlaşmalarının rekabeti teşvik edebileceği görüşünün yanında, özellikle anlaşmaya taraf teşebbüsler arasında rekabetçi davranışların koordinasyonu sonucunda rekabet üzerinde olumsuz etkilere sebep olabileceği görüşü de mevcuttur²⁵⁸.

Kod paylaşımı anlaşmalarının rekabet üzerindeki etkileri konusu, Komisyon tarafından da dikkate alınmış ve bu itibarla 2011 yılında soruşturmalar başlatılmıştır²⁵⁹. Hiç şüphesiz bunların içinde Türk rekabet hukuku açısından en

²⁵² *supra* dipnot 248, s. 4.

²⁵³ Bu çerçevede, ABD’de *Actavis* kararında (*Federal Trade Comm’n v. Actavis, Inc.*, 570 U.S. (2013)) ABD Yüksek Mahkemesinin gecikme-için-öde anlaşmaları açısından *per se* değil *rule of reason* analizinin benimsenmesi gerektiğini hüküm altına aldığı göz önünde bulundurulmaktadır.

²⁵⁴ Fraile, Kapoor ve Morales de *CB* kararından yola çıkarak Komisyon’un gecikme-için-öde dosyalarında etki analizine yönelebileceğini değerlendirmektedir (*supra* dipnot 24, s. 219-220).

²⁵⁵ *supra* dipnot 136.

²⁵⁶ GÜNDOĞDU, M. (2009), “Rekabet Hukuku Perspektifinden Hava Yolu Taşımacılığı Sektöründe Stratejik İttifaklar”, Rekabet Kurumu Uzmanlık Tezleri Serisi No: 98, <http://www.rekabet.gov.tr/File/?path=ROOT/1/Documents/Uzmanl%c4%b1k+Tezi/tez119.pdf>, Erişim Tarihi: 02.11.2014, s. 19.

²⁵⁷ *supra* dipnot 256, s. 16.

²⁵⁸ Bkz. Komisyon (2007), “Competition Impact of Airline Code-share Agreements”, <http://ec.europa.eu/competition/sectors/transport/reports/airlinecodeshare.pdf>, Erişim Tarihi: 10.11.2014, s. 21 ve s. 69.

²⁵⁹ Bkz. Komisyon’un basın açıklaması, “Antitrust: Commission Probes Certain Co-operation

çok dikkat çeken soruşturma, Türk Hava Yolları (THY) ile Lufthansa arasında gerçekleştirilen kod paylaşma anlaşmalarına ilişkin olarak, 11 Şubat 2011 tarihinde Komisyon tarafından re'sen başlatılan soruşturmadır²⁶⁰. Komisyon, THY ve Lufthansa'nın, kendilerinin de aktif oldukları rotalar üzerinde birbirlerinin biletlerini satmaları şeklinde ortaya çıkan ve kod paylaşımının özel bir türünü teşkil eden "bir aktarma merkezinden ötekine paralel kod paylaşımı" anlaşmalarının, Almanya-Türkiye arasındaki rotalarda fiyatların yükselmesine ve hizmet kalitesinin düşmesine sebep olmak suretiyle rekabeti bozabileceğini belirtmiştir²⁶¹. THY/Lufthansa soruşturmasının halen sürdüğü anlaşılmaktadır²⁶².

CB kararının kod paylaşımı soruşturmalarında herhangi bir etki doğurup doğurmayacağı hususunda, bilgi paylaşımı konusuna göz atmakta da fayda olacaktır. Geçmişte Komisyon'un kod paylaşımı anlaşmalarını özellikle rakipler arası bilgi değişimi çerçevesinde rekabeti engelleyici bulduğu anlaşılmaktadır²⁶³. THY/Lufthansa soruşturması özelinde ortaya çıkan ve klasik anlamda kod paylaşımı anlaşmalarından ayrılan uygulamada, her iki teşebbüsün de anlaşma konusu rotalarda faaliyet göstermesi nedeniyle, bu rotalardaki uçuşlarına ilişkin olarak (yolcu, satılan bilet sayısı vb. hususlarda) bilgi paylaşımının rakipler arası bilgi paylaşımına örnek oluşturduğu görülmektedir.

Literatürde rakipler arası geleceğe yönelik bilgi paylaşımının kısıtlayıcı amaç kapsamında değerlendirilip değerlendirilemeyeceğine ilişkin çeşitli görüşler mevcuttur²⁶⁴. OECD'nin rakipler arası geleceğe yönelik bilgi paylaşımının incelendiği raporu uyarınca²⁶⁵, literatürde bazı yazarların ve rekabet otoritelerinin, geleceğe yönelik yatay bilgi paylaşımının rekabeti kısıtlayıcı amaç taşıyabileceği (ve hatta *per se* ihlal olarak dahi değerlendirilebileceği) görüşünü taşıdıkları, diğer bazı yazarların ve rekabet otoritelerinin ise bilgi paylaşımın mutlaka etki analizine tabi tutulması gerektiğini belirttikleri anlaşılmaktadır.

Şayet yukarıda açıklanan *T-Mobile* kararının "kapsayıcı"²⁶⁶ yorumu benimsenirse, THY-Lufthansa arası kod paylaşımı anlaşmalarının amacını rekabete aykırı olarak değerlendirmek kolaylaşabilecektir. Keza Pişmaf'ın

Agreements between Lufthansa and Turkish Airlines and between Brussels Airlines and TAP Air Portugal", (IP/11/147).

²⁶⁰ Komisyon'un Case 39.794 – *Lufthansa/Turkish Airlines* dosyası.

²⁶¹ *supra* dipnot 259.

²⁶² Komisyon (DG Competition), "Management Plan 2014", http://ec.europa.eu/competition/publications/annual_management_plan/amp_2014_en.pdf, Erişim Tarihi: 03.11.2014, s. 28-29.

²⁶³ Bu doğrultuda genel olarak bkz. *supra* dipnot 258.

²⁶⁴ Bu hususta kapsamlı bir değerlendirme için bkz. Aslan 2012.

²⁶⁵ OECD (2010), *Information Exchanges between Competitors under Competition Law*, OECD, Paris.

²⁶⁶ *supra* dipnot 82, s. 57-58.

da açıkladığı üzere, *T-Mobile* kararına göre rakipler arasındaki “stratejik belirsizliği giderebilecek nitelikte tek bir bilgi değişimi dahi”, rekabetin amaç yönünden kısıtlandığı yargısına temel oluşturabilecektir²⁶⁷. Öte yandan, *CB* kararı sonrası tabloda, kod paylaşımı anlaşmalarının tüketicilere her halükarda daha fazla uçuştan faydalanma imkânı sunduğu göz önünde bulundurulduğunda, bu anlaşmaların “rekabeti bozucu doğasının belirgin” olduğu değerlendirmesi yapılması düşünülemeyecek ve Komisyon’un *CB* kararını dikkate alması halinde, *THY/Lufthansa* soruşturmasında incelenen türden kod paylaşımı anlaşmalarında da kısıtlayıcı amaç tespiti yapmadan etki analizine yönelmesi söz konusu olabilecektir.

5. TÜRK REKABET KURULU KARARLARINDA REKABETİ KISITLAYICI AMAÇ

4054 sayılı Kanun’un 4. maddesinde, ABİDA’nın 101. maddesinin birinci fıkrasına paralel bir hüküm benimsenmesi, amacı yönünden rekabeti kısıtlayıcı anlaşmaların, etkilerine bakılmaksızın Türk hukukunda da (muafiyet rejiminden yararlanamadıkları müddetçe) ihlal teşkil etmesi sonucunu beraberinde getirmiştir. Bununla birlikte, Türk rekabet hukuku doktrininde rekabeti kısıtlayıcı amacın çerçevesinin genişletilmesi konusunda AB’de süregelen ve yukarıda *BIDS* kararı-*Allianz Hungaria* kararı sürecinde ve *CB* kararı kapsamında açıkladığımız tartışmalara rastlanmadığı anlaşılmaktadır. Öte yandan, Rekabet Kurulunun rekabeti kısıtlayıcı amaca ilişkin kararlarında, kanımızca içtihatla belirsizlik yarattığı düşünülebilir başka bir tür yaklaşımı bulunduğu anlaşılmıştır. Şöyle ki, Rekabet Kurulu kararlarında, amacı yönünden rekabeti kısıtlayıcı anlaşmalara dair *per se* ihlal değerlendirmesi tespit edilebilmektedir. Öte yandan, *AG Wahl*’ın belirttiği üzere, rekabeti kısıtlayıcı amaç kategorisi ile *per se* kuralların (*per se* ihlal kabul edilen bir davranışın tespiti halinde etkilerinin incelenmesinin gerekmemesi gibi) mukayese edilebilir sonuçları bulunsa dahi, bu iki kategori birbirinden farklıdır²⁶⁸. Rekabet Kurulu kararlarında görülen *per se* ihlal yaklaşımına ilişkin bulgu ve değerlendirmelerimiz aşağıda sunulmaktadır.

Rekabet Kurulunun, rekabeti kısıtlayıcı amacın açık olduğu anlaşmalara yönelik *per se* ihlal yaklaşımı, birçok kararında görülebilmektedir. Bu yaklaşım, *Ege Bölgesi Çimento Soruşturması* kararında, “bir anlaşmada rekabeti sınırlama amacı açıkça, anlaşmanın kendisi veya en azından rekabeti bozucu hükümleri, ‘*per se*’ bir rekabet ihlali oluşturur” ifadesi ile netlik kazanmıştır²⁶⁹. Bununla

²⁶⁷ *supra* dipnot 87, s. 52.

²⁶⁸ *AG Wahl*’ın görüşü, para. 31.

²⁶⁹ Rekabet Kurulunun 17.06.1999 tarihli ve 99-30/276-166 (a) sayılı *Ege Bölgesi Çimento*

birlikte, *Ege Bölgesi Çimento Soruşturması* kararı, usule ilişkin sebeplerle²⁷⁰ Danıştay 10. Dairesi tarafından iptal edildikten sonra, Rekabet Kurulu yeniden aldığı kararında *per se* ifadesini değiştirmiş; “*Bir anlaşmada, rekabeti sınırlama amacı açıkça, anlaşmanın kendisi veya en azından rekabeti bozucu hükümleri, açık bir rekabet ihlali oluşturur*” ifadesine yer vermiştir²⁷¹.

Her ne kadar, *Ege Bölgesi Çimento Soruşturması* özelinde Rekabet Kurulunun *per se* yaklaşımından ayrıldığı düşünülebilecekse de, Rekabet Kurulunun rekabeti kısıtlama amacı taşıyan anlaşmalar açısından *per se* ihlal görüşünden uzaklaşmadığı değerlendirilmektedir. 1998 yılından beri süregelen bu yaklaşımın güncel örneklerinden bir tanesi, Rekabet Kurulunun ünlü Çelik Çember kararıdır²⁷². Çelik Çember dosyasında, Rekabet Kurulu, aslen çelik ambalaj pazarında faaliyet gösteren MPS ve Bekap’ın çelik çember alım ihalelerinde danışıklı hareket etmek, fiyat ve satış koşullarını birlikte belirlemek ve bu doğrultuda görüşmeler yaparak bilgi paylaşımında bulunmak suretiyle oluşturdukları karteli soruşturmuştur. Kartellerin rekabet hukukunda en ağır ihlal türü olduğu ve bu nedenle *per se* ihlal kategorisinde yer alacağı kanımızca şüphesiz ise de, Rekabet Kurulunun karardaki “(...) *rekabeti ortadan kaldırmayı veya sınırlamayı amaçlayan tüm anlaşmaların kendiliğinden (per se) yasak olduğu ve ihlal teşkil edeceği aşikârdır*” değerlendirmesi yalnızca kartellere yönelik olmayıp, amacı itibarıyla rekabeti kısıtlayıcı tüm anlaşmaları kapsamaktadır.

Her halükarda, Rekabet Kurulunun *per se* yaklaşımı, ağır rekabet hukuku ihlali olarak kategorize edilemeyecek teşebbüs davranışlarının incelendiği kararlarda da dile getirilmiştir. Örneğin, yazılı medya pazarında faaliyet gösteren Doğan Yayın Holding ve Feza Gazetecilik’in, çıkarmış oldukları yayınların dijital formatlarını alt pazara (medya takibi, analizi, araştırması pazarına) sadece münhasırlık anlaşmaları çerçevesinde sağladığı yönündeki şikayetin değerlendirildiği *Doğan Yayın Holding/Feza Gazetecilik*²⁷³ kararında Rekabet Kurulu, “*Öğretide anlaşmalara yönelik yaklaşım ile bir paralellik kurulduğunda amaç bakımından yasaklanan anlaşmaları doğrudan (per se) yasaklananlar kategorisi dahilinde*

Soruşturması kararı; ayrıca bkz. Rekabet Kurulunun 26.11.1998 tarihli ve 93/750-159 sayılı *LPG* kararı, 24.11.1999 tarihli ve 99-53/575-365 sayılı *Dayanısız Tüketim Maddeleri* kararı, 08.02.2002 tarihli ve 02-07/57-26 sayılı *Gübre* kararı.

²⁷⁰ Anılan Rekabet Kurulu kararı, hakkında soruşturma yürütülen teşebbüsler tarafından iptal istemli açılan davalar sonucunda, Danıştay 10. Dairesinin 15.01.2000 tarihli ve 2000/1432 E.-2001/54 K.; 2000/1220 E.-2001/55 K.; 2000/1657 E.-2001/56 K.; 2000/1392 E.-2001/57 K.; 2000/1393 E.-2001/58 K. sayılı kararlarıyla, karşı oy yazılarının bulunmaması nedeniyle iptal edilmiştir.

²⁷¹ Bkz. Rekabet Kurulunun 26.07.2007 tarihli ve 07-62/740-268 sayılı, 13.09.2005 tarihli ve 05-57/850-230 sayılı kararları.

²⁷² Rekabet Kurulunun 30.10.2012 tarihli ve 12-52/1479-508 sayılı Çelik Çember kararı.

²⁷³ Rekabet Kurulunun 01.07.2010 tarihli ve 10-47/858-296 sayılı *Doğan Yayın Holding/Feza Gazetecilik* kararı.

ele alınan, etki bakımından yasaklanan anlaşmaları ise muhakeme kuralı (rule of reason) incelemesine tabi tutulan anlaşmalar olarak ayırtırmak mümkündür” tespitine yer vermiştir. Bu çerçevede, Rekabet Kurulunun *Doğan Yayın Holding/Feza Gazetecilik* kararında, amaç bakımından rekabete aykırı anlaşmaları *per se* yasak olarak kabul ettiği düşünülebilecektir.

Rekabeti kısıtlayıcı amaç taşıyan anlaşmaların *per se* ihlal teşkil ettiği değerlendirmesi yerinde olmayacaktır²⁷⁴. Zira *per se* ihlal niteliğindeki anlaşmalara rekabet hukukunda hiçbir şekilde izin verilemeyeceği kabul edilmektedir; oysa rekabeti kısıtlayıcı amaç taşıyan bir anlaşmanın, koşullarını sağlayabildiği müddetçe 4054 sayılı Kanun’un 5. maddesi altında muafiyet rejiminden yararlanmasının önünde teorik olarak hiçbir engel bulunmamaktadır²⁷⁵. Rekabet Kurulu, bu hususu, *Anadolu Elektronik* kararında²⁷⁶, “(...) amacı rekabeti kısıtlayıcı olsa bile, teorik olarak her türlü anlaşmanın teşebbüs tarafından ispatlanacak olumlu etkilerinin olumsuz etkilerini bertaraf etmesi halinde [4054 sayılı] Kanun’un 5. maddesinde düzenlenen muafiyet korumasından faydalanması mümkündür” açıklaması ile teyit etmiştir.

Yukarıda 1. Bölüm altında açıkladığımız ve Rekabet Kurulunun *Hyundai Bayileri* kararında²⁷⁷ dile getirildiği üzere, *per se* ihlaller açısından bireysel muafiyet imkânı bulunmadığından, rekabeti kısıtlayıcı amaç taşıyan anlaşmaların *per se* ihlal kabul edilmesi halinde doğrudan yasaklanması sonucu doğacaktır. Bu endişeyi somutlaştırmak adına, yeniden satış fiyatının belirlenmesi uygulamalarına göz atmak yerinde olabilecektir. Yeniden satış fiyatının belirlenmesi anlaşmalarının (azami yeniden satış fiyatı veya tavsiye niteliğinde satış fiyatı haricinde) genel olarak rekabeti kısıtlayıcı amaç taşıdığı kabul edilmektedir²⁷⁸. Örneğin Rekabet Kurulu, *Anadolu Elektronik* kararında²⁷⁹ yeniden satış fiyatının tespitine ilişkin şu değerlendirmeyi yapmıştır: “Daha önce de belirtildiği üzere amacının rekabeti kısıtlamak olduğu kabul edilen YSFB [Yeniden Satış Fiyatının Belirlenmesi] uygulamalarının 4054 sayılı Kanun’un 4. maddesi kapsamında yer aldığına şüphe bulunmamaktadır.” Bununla birlikte Rekabet Kurulu, yeniden satış fiyatının sağlayıcı tarafından tespit edilmesinin etkinlik kazanımları

²⁷⁴ Bu husustaki açıklamalarımız çalışmamızın 1. Bölümünde sunulmaktadır. Tekrardan kaçınmak adına detaylı açıklamalara bu bölümde bir kez daha yer verilmemektedir.

²⁷⁵ *supra* dipnot 87, s. 75.

²⁷⁶ Rekabet Kurulunun 23.06.2011 tarihli ve 11-39/838-262 sayılı *Anadolu Elektronik* kararı.

²⁷⁷ Rekabet Kurulunun 16.12.2013 tarihli ve 13-70/952-403 sayılı *Hyundai Bayileri* kararı. Ayrıca bkz. Rekabet Kurulunun 16.04.2014 tarihli ve 14-15/277-119 sayılı *Aktif-İriyil Otomotiv* kararı.

²⁷⁸ Bkz. De Minimis Kılavuzu, s. 16.

²⁷⁹ *supra* dipnot 276.

sağlayabileceğini de belirtmiştir²⁸⁰. Komisyon da açıkça yeniden satış fiyatının belirlenmesinin ABİDA'nın 101(3). maddesinden, yani bireysel muafiyetten yararlanabileceğini açıklamaktadır²⁸¹. Ayrıca yakın tarihli *Dogati* kararında²⁸², fast food sektöründe faaliyet gösteren sağlayıcının, bir franchise sözleşmesi çerçevesinde bayilerinin yeniden satış fiyatlarını belirlemesi uygulamasının “rekabet açısından kayda değer bir rekabetçi endişe” yaratmadığı sonucuna varan Rekabet Kurulu, dosya özelinde yeniden satış fiyatı belirlemesi uygulamasını rekabeti kısıtlayıcı bulmamıştır. Bu çerçevede, yeniden satış fiyatı belirlemesi uygulamalarının tüketiciler nezdinde etkinlik sağladığı ve/veya rekabet hukuku açısından problem teşkil etmediği durumların mevcut olduğu görülmektedir. Rekabet Kurulunun açıkladığımız *per se* ihlal yaklaşımı, yeniden satış fiyatı belirlemesi uygulamalarının, genelde rekabeti kısıtlayıcı amaç taşıdığı kabul edilmesi dolayısıyla *per se* ihlal teşkil ettikleri doğrultusunda bir çıkarıma yol açabilecektir. Oysaki Rekabet Kurulu içtihadında, yeniden satış fiyatı belirlemesi uygulamalarının rekabeti kısıtlamadığı veya tüketiciler nezdinde etkinlik sağlayabildiği durumların da mevcut olduğu anlaşılmaktadır.

Yukarıda açıkladığımız üzere, Rekabet Kurulu kararlarında genel olarak rekabeti kısıtlayıcı amaç taşıyan anlaşmalar bakımından *per se* ihlal yaklaşımı benimsendiği anlaşılmakta ve Rekabet Kurulu içtihadında *per se* ihlallerin bireysel muafiyetten yararlanamayacağı belirtilmektedir. Öte yandan Rekabet Kurulunun bazı kararlarında, *per se* ihlal kabul edilen anlaşmaların bireysel muafiyetten yararlanabileceği yönünde ifadeler de rastlanmaktadır. Örneğin, *Gelibolu* kararında²⁸³, “(...) uluslararası deniz taşımacılığında çeşitli konferansların oluşturulması suretiyle, rakiplerin tarife, fiyat, gelir paylaşımı gibi konularda ortak hareket etmeleri söz konusu olmakta, rekabet hukuku kapsamında “*per se*” yasak olan bu uygulamalara, rekabet hukuku sistemlerinde istisna ve/veya muafiyet tanınmaktadır (...) AB Komisyonu da 1986 yılında çıkarmış olduğu 4056/86 sayılı Tüzük’le aynı yolu takip etmiştir” açıklaması yapılmıştır. Öte yandan, Rekabet Kurulu, daha yakın tarihli *Peugeot Bayileri* kararında²⁸⁴, bahsi geçen 4056/86 sayılı Tüzük ile sağlanan muafiyetin sektöre özel bir düzenleme oluşturduğunu, ayrıca bu tüzüğün sonradan yürürlükten kaldırıldığını belirtmiştir. Bu çerçevede, Rekabet Kurulu tarafından “(...) sadece düzenli hat taşımacılığına

²⁸⁰ Örneğin bkz. Rekabet Kurulunun 13.06.2013 tarihli ve 13-36/468-204 sayılı *Reckitt Benckiser* kararı.

²⁸¹ Guidelines on Vertical Restraints, para. 225.

²⁸² Rekabet Kurulunun 22.10.2014 tarihli ve 14-42/764-340 sayılı *Dogati* kararı.

²⁸³ Rekabet Kurulunun 02.11.2006 tarihli ve 06- 79/1032-298 sayılı *Gelibolu* kararı.

²⁸⁴ Rekabet Kurulunun 06.08.2010 tarihli ve 10-53/1057-391 sayılı *Peugeot Bayileri* kararı.

yönelik olan bu durumun bu sektörün özelliklerine sahip olmayan diğer sektörlerle uygulanması gerek AB gerekse Türk Rekabet hukuku çerçevesinde söz konusu dahi değildir” açıklaması getirilmiştir.

Yakın tarihli Reklamcılar Derneği kararında ise “(...) fiyata yönelik bir anlaşmanın per-se ihlal niteliğinde olduğu dikkate alınarak, Reklamcılar Derneği'nin tavsiye edilen fiyat listesi yayımlamasına bireysel muafiyet tanınamayacağı sonucuna ulaşılmış”; ancak Rekabet Kurulu bu sonuca ulaşmadan önce, Reklamcılar Derneği'nin bireysel muafiyet argümanlarını her halükarda değerlendirmeye almıştır. Aslında bu türden bir uygulamanın, Rekabet Kurulunun per se yani “mutlak yasak” kabul ettiği davranışlar açısından dahi teşebbüslerin etkinlik kazanımlarına ilişkin argümanlarını dinlediğine bir örnek teşkil ettiği söylenebilecek ve teşebbüsler açısından olumlu değerlendirilebilecekse de, per se ihlallerin bireysel muafiyetten yararlanamayacağının ifade edildiği kararlar göz önünde bulundurulduğunda, Rekabet Kurulu kararlarında rastlanan farklı ifade ve yaklaşımların içtihatla belirsizlik yarattığı düşünülebilir.

Son olarak, Rekabet Kurulunun son dönemde verdiği bir kararında, per se ihlal yaklaşımından vazgeçildiğine işaret eden ifadeler bulunduğu düşünülebilir. 9 Aralık 2014 tarihli Sakarya İli Sürücü Kursları kararında²⁸⁵, “4054 sayılı Kanun'un 4. maddesinde düzenlenen ihlalin tespiti açısından, rakip teşebbüsler arasında yapılan anlaşmada rekabeti bozucu amacın bulunması yeterli olup söz konusu amacın tespit edilmesi halinde ayrıca rekabeti bozucu etkinin ve dolayısıyla zararın ortaya konulmasına gerek yoktur. Ayrıca rekabet hukukunda fiyat ve satış koşullarının belirlenmesine yönelik anlaşmalar per se ihlal olarak kabul edilmekte, bu tür ihlallerin uygulanıp uygulanmadığının mutlak tespiti gerekli görülmemektedir” ifadesine yer verilmiştir. Rekabet Kurulunun bu karar ile, rekabeti kısıtlayıcı amaç taşıyan anlaşmaların tamamının değil, yalnızca bir bölümünün per se (yani kendiliğinden) ihlal sayıldığına işaret ettiği değerlendirilebilir. Bununla birlikte, kanımızca, rekabeti kısıtlayıcı amaç taşıyan anlaşmaların per se ihlal teşkil ettiği yönündeki Rekabet Kurulu içtihadındaki genel izlenimin hâlâ sürdüğü söylenebilir.

6. TÜRK REKABET HUKUKUNDA CB KARARININ POTANSİYEL ETKİLERİ

Gerek CB kararı gerekse AG Wahl'ın görüşü, Türk rekabet hukuku uygulamasına taşınması faydalı olabilecek prensipler içermektedir. CB kararının Türk rekabet hukuku açısından etki gösterebileceği durumları, üç ana başlık altında toplamak

²⁸⁵ Rekabet Kurulunun 09.12.2014 tarihli ve 14-49/877-397 sayılı Sakarya İli Sürücü Kursları kararı.

mümkündür: (i) Türk rekabet hukukunda rekabeti kısıtlayıcı amacın tespiti, (ii) Kanun Tasarısı'nda öngörülen *de minimis* kuralının uygulaması, (iii) Rekabet Kurulunun *per se* ihlal değerlendirmesi.

6.1. Türk Rekabet Hukukunda Rekabeti Kısıtlayıcı Amacın Tespiti

Öncelikle, her ne kadar yukarıda ortaya koyduğumuz üzere AB'de son yıllarda süregelen rekabeti kısıtlayıcı amaç tartışmalarına Türk rekabet hukuku doktrininde rastlayamasak da, *CB* kararı ve AG Wahl tarafından ortaya konulan ve rekabeti kısıtlayıcı amacın tespitine açıklık kazandıran formülün Türk rekabet hukukunda da benimsenmesi yoluyla *BIDS* kararı, *T-Mobile* kararı, *Allianz Hungaria* kararı ve son olarak (*CB* kararı öncesi) *CB* dosyasındaki gibi belirsizlikler Rekabet Kurulu içtihadında önlenebilecektir.

Burehberliğin işlevi, özellikle yeni tür ihlaller açısından kendini göstermektedir. AB'de, gecikme-için-öde anlaşmaları²⁸⁶, arama reklamcılığı pazarı²⁸⁷, mobil işletim sistemleri²⁸⁸, online otel rezervasyonu²⁸⁹, e-kitap yayıncıları arası anlaşmalar²⁹⁰, en çok kayırılan müşteri şartı içeren anlaşmalar²⁹¹ gibi karmaşık yapıların rekabet hukuku soruşturmalarına konu olduğu gözlemlenmektedir. Bu örneklerin çoğuna Rekabet Kurulu kararlarında henüz rastlanmamaktadır. Öte yandan, yakın gelecekte, benzer anlaşmaların ve pazarların Rekabet Kurulu önüne gelmesi mümkün ve hatta muhtemeldir. Örneğin Rekabet Kurulu, kısa süre önce Yemek Sepeti Elektronik İletişim Tanıtım Pazarlama Gıda San. ve Tic. A.Ş. (Yemek Sepeti) hakkında, Yemek Sepeti'nin en çok kayırılan müşteri şartı ve fiili münhasırlık uygulamaları yoluyla 4054 sayılı Kanun'un 4. ve 6. maddelerini ihlal edip etmediğinin tespitine yönelik bir soruşturma başlatmıştır²⁹². Yemek Sepeti, *CB* gibi çift taraflı bir pazarda, "online paket servisi hizmetleri" pazarında,

²⁸⁶ Bkz. 4.2.1. Bölüm.

²⁸⁷ Bkz. Komisyon'un basın açıklaması, "Antitrust: Commission Probes Allegations of Antitrust Violations by Google", (IP/10/1624).

²⁸⁸ Bkz. Komisyon'un basın açıklaması, "Antitrust: Commission Sends Statement of Objections to Google on Comparison Shopping Service; Opens Separate Formal Investigation on Android", (IP/15/4780).

²⁸⁹ Bkz. Komisyon basın açıklaması, "Antitrust: Commission Announces the Launch of Market Tests in Investigations in the Online Hotel Booking Sector by the French, Swedish and Italian Competition Authorities", (IP/14/2661).

²⁹⁰ Bkz. Komisyon'un basın açıklaması, "Antitrust: Commission Opens Formal Proceedings to Investigate Sales of E-books", (IP/11/1509).

²⁹¹ Bkz. Komisyon'un basın açıklaması, "Antitrust: Commission Accepts Legally Binding Commitments from Simon & Schuster, Harper Collins, Hachette, Holtzbrinck and Apple for Sale of E-books", (IP/12/1367).

²⁹² Bkz. Rekabet Kurumunun 10.04.2015 tarihli açıklaması, "Yemek Sepeti Elektronik İletişim Tanıtım Pazarlama Gıda San. ve Tic. A.Ş. Hakkında Soruşturma Açıldı", <http://www.rekabet.gov.tr/tr-TR/Guncel/Yemek-Sepeti-Elektronik-iletisim-Tanitim-Pazarlama-Gida-San-ve-Tic-AS-Hakkinda-Sorusturma-Acildi>, Erişim Tarihi: 02.06.2015.

faaliyet göstermektedir. Çift taraflı pazarlarda rekabet hukuku incelemelerinin hassasiyeti, *CB* kararı kapsamında kendini göstermiştir²⁹³. İlaveten, çift taraflı pazarlar görece sıklıkla Rekabet Kurulu incelemesine konu olsa da²⁹⁴, en çok kayırlan müşteri şartlarına ilişkin sınırlı sayıda Rekabet Kurulu kararı tespit edilebilmiştir²⁹⁵. Bu çerçevede, sürmekte olan Yemek Sepeti soruşturmasının çift taraflı online bir pazarda en çok kayırlan müşteri şartından oluşan yapısının alışılmadık bir anlaşma yapısı olduğu değerlendirilebilecektir. Yemek Sepeti Soruşturması’nda ve/veya gelecekte karşılaşılabilecek diğer alışılmadık, kompleks düzenlemeler açısından, Rekabet Kurulu, amacın tespiti konusunda, *CB* kararının formülünden²⁹⁶ yararlanabilecek ve *CB* kararı, hangi durumlarda rekabeti kısıtlayıcı amacın var olduğunun ve hangi durumlarda etki analizine yönelmenin gerekeceğinin tespitinde yol gösterici olabilecektir. Bu doğrultuda, *CB* kararının “dar yorum” ilkesi esas alındığında, özellikle yeni durumlar açısından AB’de Komisyon ve rekabet otoriteleri için literatürde öngörüldüğü gibi²⁹⁷ Rekabet Kurulunun rekabeti kısıtlayıcı etki analizine yönelmesi dahi söz konusu olabilecektir. Ayrıca bu şekilde AB’de *BIDS* kararı-*Allianz Hungaria* kararı sürecinde rekabeti kısıtlayıcı amaç kavramının kapsamı açısından doğmuş belirsizliklerin önüne geçilmesi sağlanabilecektir.

6.2. De Minimis Kuralı

CB kararının Türk rekabet hukukunda izlenmesi, *de minimis* kuralına ilişkin fayda sağlayabilecektir. *De minimis* kuralı, hâlihazırda mevzuatımızda bulunmamakla birlikte, Rekabetin Korunması Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair

²⁹³ Bu doğrultudaki değerlendirmeler çalışmamızın 4.1. Bölümünde sunulmaktadır.

²⁹⁴ Bkz. OECD (2009), *Two-Sided Markets*, OECD, Paris, s. 131 vd.

²⁹⁵ Rekabet Kurulu kararları kapsamında, doğrudan çok kayırlan müşteri şartının incelendiği yalnızca bir karar tespit edilebilmiştir (Bkz. Rekabet Kurulunun 08.12.2010 tarihli ve 10-76/1572-605 sayılı *Sony Europe/Arçelik* kararı). Öte yandan, Rekabet Kurulu kararlarında, en çok kayırlan müşteri kayıtlarına benzetilen “İngiliz Şartı” (veya “İngiliz Hükmü”) adı verilen uygulamadan bahsedilen kararlar tespit edilmiştir (Örneğin bkz. Rekabet Kurulunun 20.01.2009 tarihli ve 09-03/45-14 sayılı *Carrefour SA* kararı; Rekabet Kurulunun 01.12.2005 tarihli ve 05-80/1106-317 sayılı *Karboğaz* kararı).

²⁹⁶ Bkz. 3.6.1 ve 3.6.2 numaralı Bölümler. Bu formül, kanımızca, dört unsurdan oluşmaktadır: (i) Rekabeti kısıtlayıcı amaç kavramının sınırları **dar** tutulmalıdır, (ii) Rekabeti kısıtlama amacı değerlendirmesinde, anlaşmaların içinde buldukları **ekonomik ve hukuki koşullar** dikkate alınacaktır, (iii) Anlaşmanın ilgili pazardaki **etkileri** veya **potansiyel etkileri**, rekabete aykırı amacın tespitinde **kullanılmayacaktır**, (iv) Kısıtlayıcı amaç kategorisine yalnızca, **rekabete zarar verici doğası deneyimler** ve **ekonomi** ışığında açıkça görülebilen anlaşmalar girecektir.

²⁹⁷ Bkz. 4. Bölüm.

Kanun Tasarısı'nın (Kanun Tasarısı)²⁹⁸ 1. maddesinde yer bulmuştur²⁹⁹. *De minimis* kuralının Türk rekabet hukukunda kabul edilmesi halinde, Rekabet Kurulu, kriterlerini önceden belirlemek kaydıyla bazı anlaşma, uyumlu eylem ve teşebbüs birliği karar ve eylemlerini soruşturma konusu yapmayabilecektir. Kuralın uygulanmasına ilişkin usul ve esaslar ise, ikincil mevzuat ile belirlenecektir.

Türk rekabet hukukunda AB uyum sürecinin de etkisi ile AB uygulamalarının dikkate alındığı göz önünde bulundurulursa³⁰⁰, *de minimis* kuralı açısından Türk rekabet hukukunda AB ikincil mevzuatına paralel hükümlerin benimsenmesi mümkündür³⁰¹. Yukarıda da açıkladığımız üzere, AB'de rekabeti kısıtlama amacı taşıyan anlaşmalar *de minimis* kuralından faydalanamamaktadır³⁰². Şayet Türkiye'de *de minimis* açısından paralel bir uygulamaya başlanırsa, rekabeti kısıtlayıcı amaç kavramının önemi de aynı ölçüde artacaktır. Ayrıca, yukarıda da açıklandığı üzere³⁰³, rekabeti kısıtlayıcı amaç taşıyan anlaşmalara *de minimis* kuralının uygulanamamasından ötürü, AB'de *de minimis* kuralının (yani De Minimis Bildirimi'nin) uygulamasında CB kararının etki doğurması beklenmektedir. Bu doğrultuda, CB kararı prensipleri Türkiye'de de hangi anlaşmaların *de minimis* kuralından faydalanabileceği hususunda, hem ikincil mevzuatın hazırlanmasında hem de uygulamada yol gösterici olabilecektir.

6.3. Rekabet Kurulu Kararlarında *Per Se* İhlal Değerlendirmesi

Son olarak, Türk rekabet hukuku açısından CB kararından çıkarılabilecek dolaylı bir sonuca da değinmekte fayda görüyoruz. Rekabet Kurulu kararlarında rekabeti

²⁹⁸ Kanun Tasarısı, 02.01.2014 tarihinde Bakanlar Kurulunca verilen karar doğrultusunda 23.01.2014 tarihinde gerekçesi ile birlikte Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına sunulmuş idi. Öte yandan, Kanun Tasarısı, 24. Yasama Döneminde sonuçlandırılmamış ve hükümsüz kalmıştır. 31.07.2015 tarihi itibarıyla Kanun Tasarısı'na ilişkin herhangi yeni bir gelişme yaşanmamıştır.

²⁹⁹ Bu madde uyarınca, "*Kurul, pazar payı ve ciro gibi ölçütleri önceden belirlemek kaydıyla bazı anlaşma, uyumlu eylem ve teşebbüs birliği karar ve eylemlerini soruşturma konusu yapmayabilir. Bu fıkranın uygulanmasına ilişkin usul ve esaslar Kurul tarafından çıkarılacak tebliğ ile belirlenir.*" Ayrıca bkz. TEKİNALP, Ü., "Rekabetin Korunması hakkında Kanunda Güncel Gelişmeler", <http://www.rekabet.gov.tr/File/?path=ROOT%2F1%2FDocuments%2FPer%25c5%259fembe%2BKonferans%25c4%25b1%2BYay%25c4%25b1n%2Fperskonfyyn108.pdf>, Erişim Tarihi: 08.06.2015, para. 10-14. Kanun Tasarısı kapsamında *de minimis* kuralına ilişkin değerlendirmeler için bkz. İstanbul Barosu (2014), "Rekabet Hukuku Dünyası Tartışıyor: Rekabet Kanunu Tasarısı ve Ceza Yönetmeliği Taslağının Getirdiği Yenilik ve Tartışmalar", İstanbul, 2014, <http://www.istanbulbarosu.org.tr/Yayinlar/eyayin/REKABETHUKUK.pdf>, Erişim Tarihi: 08.06.2015.

³⁰⁰ Bu doğrultuda bkz. Rekabet Kurumu (2015), "16. Yıllık Rapor", Rekabet Kurumu, Ankara, http://www.rekabet.gov.tr/File/?path=ROOT%2f1%2fDocuments%2fFaaliyet+Raporlar%2fC4%B1%2fRK_16.pdf, Erişim Tarihi: 07.06.2015, "Sunuş" Bölümü ve ayrıca s. 110.

³⁰¹ Bu doğrultuda bkz. TÜSİAD (2014), "Rekabetin Korunması hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına dair Kanun Tasarısı'na ilişkin TÜSİAD Görüşü", TÜSİAD, İstanbul, http://www.tusiad.org.tr/_rsc/shared/file/RekabetinKorunmasi-TUSIADGorus.pdf, Erişim Tarihi: 07.06.2014, s. 2.

³⁰² De Minimis Bildirimi, para. 2.

³⁰³ Bkz. 4.1. Bölüm.

kısıtlayıcı amaca ilişkin *per se* ihlal yaklaşımı gözleendiği, çalışmamızın 5. Bölümü altında irdelenmektedir. Çalışmamızın 1. Bölümünde açıklandığı üzere, rekabeti kısıtlayıcı amaç taşıyan anlaşmaların *per se* ihlal olarak değerlendirilmesi doğru olmayacaktır; zira rekabeti kısıtlayıcı amaç taşıyan anlaşmalar, teorik olarak, koşullarını sağladıkları müddetçe muafiyet rejiminden yararlanabilmektedir. *Per se* ihlal bulunması durumunda ise, teşebbüslere bireysel muafiyet kapısı kapanmakta ve anlaşmanın, etkinlik kazanımları yaratsa dahi yasaklanması sonucu doğmaktadır.

Rekabet otoritelerinin önüne, *CB* dosyasındaki *MERFA* düzenlemeleri gibi, daha önce karşılaşılmamış türden rekabet hukuku problemlerinin gelebildiği göz önünde bulundurulduğunda, rekabeti kısıtlayıcı amaç taşıyan anlaşmaların *per se* ihlal kabul edilmemesinin gerekliliği kanımızca daha açık görülebilmektedir. Rekabet hukuku soruşturmalarında, rekabet otoritelerinin (*CB* dosyası özelinde Komisyon’un ve sonradan Genel Mahkeme’nin), daha önceden değerlendirilmemiş anlaşma türleri açısından da rekabeti kısıtlayıcı amaç tespiti yapabildikleri (her ne kadar *CB* kararı sonrasında bu yaklaşımından vazgeçilmesi gerekeceğine dair görüşler mevcutsa da³⁰⁴), *CB* dosyası kapsamında Komisyon’un ve Genel Mahkeme’nin, *MERFA* ve *CB*’nin diğer düzenlemelerinin rekabeti kısıtlayıcı amaç taşıdığı değerlendirilmeleri ile gözler önüne serilmiştir. *Per se* ihlal yaklaşımının yeni bir anlaşma türüne uygulandığı varsayılırsa, rekabet otoritesi hem anlaşmanın etkilerini değerlendirmekle yükümlü olmayacak, hem de teşebbüslerin anlaşmanın rekabetçi yönlerine ilişkin muafiyet rejimi kapsamındaki savunmaları da dinlenmeyebilecektir. Bu doğrultuda, ilgili anlaşmanın, rekabet üzerindeki etkileri hiç değerlendirilmeden yasaklanması sonucu doğabilecektir; zira, etki analizi yapılmadığından rekabet üzerindeki negatif ve bireysel muafiyet analizi kapsamında pozitif etkileri hiç değerlendirilmemiş olacaktır. *CB* kararının deneyimlere atfettiği önem³⁰⁵ ve literatürde yeni tür anlaşmalar açısından etki analizi uygulanması gerektiğine dair görüşler³⁰⁶ dikkate alındığında, kısıtlayıcı amacın doğrudan *per se* ihlal olarak değerlendirilmesi ve/veya içtihatla bu yönde bir izlenim yaratılmasının, mevzuat (yani bireysel muafiyet olasılığı) ve uygulama (özellikle *CB* Kararı) ile uyumsuz olacağı düşünülebilecektir. Sonuç olarak, kanımızca, Rekabet Kurulunun rekabeti kısıtlayıcı amaç taşıyan anlaşmaların *per se* ihlal teşkil ettiği yönünde ifadelerden uzaklaşması ve rekabeti kısıtlayıcı amaç taşıyan anlaşmaların doğrudan *per se* ihlal teşkil etmediğinin içtihatla açıkça hüküm altına alınması ile (ki yakın tarihli *Sakarya*

³⁰⁴ Örneğin bkz. *supra* dipnot 222, s. 3, Botteman ve Patsa 2014.

³⁰⁵ *Supra* dipnot 209, s. 22-23.

³⁰⁶ Örneğin bkz. *supra* dipnot 222, s. 3, Botteman ve Patsa 2014.

İli Sürücü Kursları kararı³⁰⁷ bu yönde bir adım olarak değerlendirilebilecektir), Türk rekabet hukukunda, rekabeti kısıtlayıcı amaç taşıyan anlaşmaların *per se* ihlal teşkil etmediği hususunda³⁰⁸ belirlilik sağlanabilecektir. Ayrıca, özellikle yeni tür anlaşmaların değerlendirilmesinde, teşebbüslerin bireysel muafiyet savunmalarının dinlenmesinin önüne geçilmemiş olacaktır.

SONUÇ

AB’de şimdiden büyük yankı uyandırmış *CB* kararı ve AG Wahl’ın görüşü, rekabeti kısıtlayıcı amacın yasaklanmasında rekabet otoritelerinin uygulaması gereken formülü, özellikle son yılların yoğun belirsizlikler içeren kararlar silsilesinden sonra nihayet ortaya koymuş ve böylece AB rekabet hukuku yeni bir güne uyanmıştır. *CB* kararı öncesi dönemde, rekabeti kısıtlayıcı amacın aşırı geniş yorumlanması ve bir anlaşmanın rekabet üzerindeki mevcut veya potansiyel etkilerinin, rekabeti kısıtlayıcı amaç analizine dahil edilmesi noktasına varan uygulama, “doğası gereği rekabete zararlı olduğu” söylenemeyebilecek anlaşmaların da rekabeti kısıtlayıcı amaç kategorisine dahil edilmesi sonucunu doğurmuştur. Oysaki rekabeti kısıtlayıcı amaç mekanizması, rekabet otoritelerine anlaşmanın mevcut veya potansiyel etkilerinin incelenmesine gerek kalmadan anlaşmanın -tarafklar muafiyet rejiminden faydalanabildiklerini ispat edemedikleri müddetçe- ihlal kabul edilebilmesi imkânını tanımaktadır. Bu nedenle de, özellikle rekabeti kısıtlayıcı etkileri geçmişte hiç ortaya konulmamış anlaşmaların rekabeti kısıtlayıcı amaç taşıdığına hükmedilmesi, aslen rekabeti kısıtlayıcı doğası şüpheli anlaşmaların, hatalı çıkarımlar sonucu ihlal sayılması sonucunu doğurabilmektedir.

CB kararı ile, özellikle 2000’li yıllarda AB mahkemeleri ve Komisyon tarafından kapsamı genişletilmiş “rekabeti kısıtlayıcı amaç” kavramı, dört etapta oluşan bir formülasyona indirgenmiş ve sonunda belirginlik kazanmıştır: (i) Rekabeti kısıtlayıcı amacın sınırları dar tutulmalıdır, (ii) Kısıtlayıcı amaç değerlendirmesinde anlaşmaların içinde buldukları ekonomik ve hukuki koşullar dikkate alınmalıdır, (iii) Anlaşmanın ilgili pazardaki etkileri veya potansiyel etkileri, rekabete aykırı amacın tespitinde kullanılmayacaktır, (iv) Yalnızca doğası gereği rekabete zarar verici nitelikte olduğu deneyimler ve iktisadi ilkeler ışığında açıkça görülebilen anlaşmalar kısıtlayıcı amaç kategorisine girecektir.

AB’de rekabeti kısıtlayıcı amaca ilişkin geri adım sürecinin başlangıcı olarak nitelendirilebileceğimiz *CB* kararı prensiplerinin, Türk hukukuna kazandırılması ise birkaç farklı ekseninde faydalı olabilecektir. Öncelikle, rekabet otoritelerinin

³⁰⁷ *Supra* dipnot 285.

³⁰⁸ AG Wahl’ın görüşü, para. 32.

önüne, teknolojik gelişmelerin de etkisiyle alışılmadık anlaşma türleri ve pazarların geldiği göz önünde bulundurulursa, rekabeti kısıtlayıcı amacın tespitinin özellikle zorluk ihtiva edeceği bu tür durumlarda *CB* kararının açık formülü, Rekabet Kurulunun incelemesinde yol gösterebilecek ve kısıtlayıcı amacın tespiti bakımından istikrar sağlanmasında faydalı olabilecektir. Ayrıca *CB* kararı, Türk rekabet hukukunda henüz bulunmayan *de minimis* kuralının yürürlüğe girmesi durumunda, hangi anlaşmaların *de minimis*'ten yararlanabileceği hususunda bir kılavuz görevi görebilecektir. Son olarak, Rekabet Kurulu içtihadında rekabeti kısıtlayıcı amaç taşıyan anlaşmaların *per se* ihlal sayılmadığı hususunun belirginleştirilmesinde fayda görülebilmektedir.

KAYNAKÇA

AB Komisyonu (2007), “Competition Impact of Airline Code-share Agreements”, <http://ec.europa.eu/competition/sectors/transport/reports/airlinecodeshare.pdf>, Erişim Tarihi: 10.11.2014.

AKMAN, P. (2013), “The Court of Justice’s Expedia Ruling Undermines the Economic Approach by Eliminating the ‘De Minimis’ Defence in Object Agreements”, <https://competitionpolicy.wordpress.com/2013/06/04/the-court-of-justices-expedia-ruling-undermines-the-economic-approach-by-eliminating-the-de-minimis-defence-in-object-agreements/>, Erişim Tarihi: 20.05.2015.

AREEDA, P. J. (1989), “Essential Facilities: An Epithet in Need of Limiting Principles”, *Antitrust L.J.*, No:58(3), s. 841-853.

ASLAN, E.F. (2012), “Geleceğe Yönelik Bilgi Paylaşımının Rekabet Hukuku Kapsamında Değerlendirilmesi ve Rekabet Kurumunun Bilgi Paylaşımı Konusuna Yaklaşımı”, *Rekabet Dergisi*, No:13(3), s. 3-78.

ATA, Ç. D. (2009), “Rekabeti Kısıtlayıcı Anlaşmalara Olumlu Yaklaşım: Rule of Reason Işığında Roma Antlaşması 81. Madde ve Muafiyet”, *Rekabet Kurumu Uzmanlık Tezleri Serisi* No: 109, <http://www.rekabet.gov.tr/File/?path=ROOT/1/Documents/Uzmanl%C4%B1k+Tezi/tez124.pdf>, Erişim Tarihi: 20.05.2015.

AUER, D. ve N. PETIT (2015), “Two-Sided Markets and the Challenge of Turning Economic Theory into Competition Policy”, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2552337, Erişim Tarihi: 25.05.2015.

BAILEY, D. (2012), “Restrictions of Competition by Object under Article 101 TFEU”, *Common Market Law Review*, No:49(2), s. 559-599.

BAILEY, D. ve R. WHISH (2012), *Competition Law*, Seventh Edition, Oxford University Press, New York, US.

BOSCO, D. (2012), “Coup de Froid sur la Régulation Concurrentielle du Secteur Bancaire Français”, *Contrats Concurrence Consommation (LexisNexis)*, No:(2012)4, comm.104.

BOTTA, M., N. HARSDORF ve K. FREWEIN (2014), “Poena sine Culpa? Comment on Schenker”, *E.L.Rev.*, No:39(4), s. 553-566.

BOTTEMAN, Y. ve A. PATSA (2014) “The Boundaries of ‘Restriction by Object’ under EU Competition Law: At Last, the EU Court of Justice Puts the House in Order”, <http://www.steptoe.com/resources-detail-9860.html>, Erişim Tarihi: 20.05.2015.

CCI Paris Ile-de-France, Creda-Concurrence (2014), “L’Avocat Général Wahl Invite la Cour à Adopter une Conception Restrictive de la Notion de “Restriction par Objet” et d’Annuler en Conséquence l’Arrêt du Tribunal confirmant que les Mesures en cause dans l’Affaire du Groupement des Cartes Bancaires “CB” avaient pour “Objet” de Restreindre la Concurrence”, <http://www.cci-paris-idf.fr/etudes/competitivite/commerce-concurrence-consommation/jurisprudence-ue-cour-justice-union-appelle-commission-etre-plus-precise-redaction-communications-griefs-creda>, Erişim Tarihi: 19.10.2014.

CHAGNY, M. (2012), “Après la Cour de Justice, Retour à la Cour d’Appel de Paris! En Attendant...”, *Communication Commerce électronique (LexisNexis)*, No:2012(1).

CIMENTAROV, P. (2014), “Expanding the “Object Box” and its Perverse Effects - Does EU Competition Law Condemn Innocent Behaviour?”, <http://www.mayerbrown.com/Petar-Cimentarov-Expanding-the-Object-Box-and-its-Perverse-Effects--Does-EU-Competition-Law-Condemn-Innocent-Behaviour-06-23-2014/>, Erişim Tarihi: 19.10.2014.

CLANCY, M., D. GERADIN, A. LAZEROW (2013), “Reverse-payment Patent Settlements in the Pharmaceutical Industry: An Analysis of US Antitrust Law and EU Competition Law”, <http://ssrn.com/abstract=2345851>, Erişim Tarihi: 19.10.2014.

FALKENBERG, B. (2015), “Trimming the Scope of Objective Restrictions in European Antitrust Enforcement”, *International Trade Law & Regulation*, No:21(1), s.21-24.

FRAILE, I., A. KAPOOR ve R. MORALES (2014), “Drug Test: When are Pay-for-delay Agreements Illegal?”, *Global Competition Litigation Review*, No:7(4), s. 214-220.

GERARD, D. (2012) “The Effects-Based Approach under Article 101 TFEU and its Paradoxes: Modernisation at War with Itself?”, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2117780, Erişim Tarihi: 14.10.2014.

GIRAUD, A. (2014) “Exégèse de l’Arrêt Groupement des Cartes Bancaires”, *Revue Lamy Droit des Affaires (Wolters Kluwer)*, No:2014(11).

Global Competition Review (2014), “ECJ Condemns Liberal Interpretation of Object Infringement”, <http://globalcompetitionreview.com/news/article/36840/ecj-condemns-liberal-interpretation-object-infringement>, Erişim Tarihi: 16.09.2014.

GRAHAM, C. (2013), “Methods for Determining Whether An Agreement Restricts Competition: Comment on Allianz Hungária”, *European Law Review*, No:2013(4), s. 542-551.

GÜNDOĞDU, M. (2009), “Rekabet Hukuku Perspektifinden Hava Yolu Taşımacılığı Sektöründe Stratejik İttifaklar”, *Rekabet Kurumu Uzmanlık Tezleri Serisi* No: 98, <http://www.rekabet.gov.tr/File/?path=ROOT/1/Documents/Uzmanl%c4%b1k+Tezi/tez119.pdf>, Erişim Tarihi: 02.11.2014.

GÜRKAYNAK, G., A. GÜNER ve J. FILSON (2014), “Global Reach of FTC v. Actavis” *International Review of Intellectual Property and Competition Law*, No:45(2), s. 128-160.

HARPER, P. (2014), “EU Antitrust: Rolling back on the Expansion of ‘By Object’ Infringements”, <http://www.allenoverly.com/publications/en-gb/Pages/EU-antitrust--rolling-back-on-the-expansion-of--by-object--infringements.aspx>, Erişim Tarihi: 28.05.2015.

HARRISON, P. (2013), “The Court of Justice’s Judgment in Allianz Hungária is Wrong and Needs Correcting”, *CPI Antitrust Chronicle*, No: May 2013(1), http://www.sidley.com/~media/Files/Publications/2013/05/The%20Court%20of%20Justices%20Judgment%20in%20Allianz%20Hungri_/Files/View%20Article/FileAttachment/HarrisonMay13%281%29, Erişim Tarihi: 01.06.2015.

HAUTBOURG, S. ve A. CHOFFEL (2014), “La Notion de ‘Restriction de Concurrence par Object’ après l’Arrêt Cartes Bancaires”, *Séminaire Droit et Economie de la Concurrence*, Paris France, http://www.concurrences.com/spip.php?action=accéder_document&arg=24946&cle=cea5f793fee76fe83529783b4804c1b8e11171a5&file=pdf%2Fslidesconfconcurrences14oct2014-2.pdf, Erişim Tarihi: 05.05.2015.

IBANEZ COLOMO, P. (2012), “Market Failures, Transaction Costs and Article 101(1) TFEU Case Law”, *European Law Review*, No:37(5), s. 541-562.

IBANEZ COLOMO, P. (2014), “Intel and Article 102 TFEU Case Law: Making Sense of a Perpetual Controversy”, *LSE Law, Society and Economy Working Papers* 29/2014, <http://ssrn.com/abstract=2530878>, Erişim Tarihi: 18.12.2014.

IDOT, L. (2014), “La Cour Rappelle les Principes Applicables pour l’Identification d’un Restriction de Concurrence par Objet en revenant à une Approche plus Restrictive?”, *Europe (LexisNexis)*, No:2014(11).

İstanbul Barosu (2014), “Rekabet Hukuku Dünyası Tartışıyor: Rekabet Kanunu

Tasarısı ve Ceza Yönetmeliği Taslağının Getirdiği Yenilik ve Tartışmalar”, İstanbul, 2014, <http://www.istanbulbarosu.org.tr/Yayinlar/eyayin/REKABETHUKUK.pdf>, Erişim Tarihi: 08.06.2015.

ITALIANER, A. (2013), “Competitor Agreements under EU Competition Law”, 40th Annual Conference on International Antitrust Law and Policy, Fordham Competition Law Institute, http://ec.europa.eu/competition/speeches/text/sp2013_07_en.pdf, Erişim Tarihi: 30.10.2014.

ITALIANER, A. (2014), “The Object of Effects”, CRA Annual Brussels Conference – Economic Developments in Competition Policy, http://ec.europa.eu/competition/speeches/text/sp2014_07_en.pdf, Erişim Tarihi: 19.01.2015.
JONES, A. (2010), “Left Behind by Modernisation? Restrictions by Object under Article 101(1)”, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1932309, Erişim Tarihi: 19.09.2014.

KILLICK, J. ve J. JOURDAN (2014), “Cartes Bancaires: A Revolution or A Reminder of Old Principles We Should Never Have Forgotten?”, *Competition Policy International*, <https://www.competitionpolicyinternational.com/cartes-bancaires-a-revolution-or-a-reminder-of-old-principles-we-should-never-have-forgotten>, Erişim Tarihi: 11.12.2014.

KING, S. (2013), “An Individual Response to the European Commission’s Consultation on the Revision of the De Minimis Notice”, http://ec.europa.eu/competition/consultations/2013_de_minimis_notice/saskia_king_en.pdf, Erişim Tarihi: 25.05.2015.

KING, S. (2015), “Agreements that Restrict Competition by Object under Article 101(1) TFEU: Past, Present and Future”, Doktora Tezi, http://etheses.lse.ac.uk/3068/1/King_Agreements_that_restrict_competition_by_object_under_Article_101.pdf, Erişim Tarihi: 25.05.2015.

KWAN, J. (2015), “Object or Effect: Where do Competition Authorities Need to Draw the Line?”, <http://communities.lawsociety.org.uk/download?ac=8128>, Erişim Tarihi: 20.05.2015.

LAMADRID, A. (2015), “The Double Duality of Two-Sided Markets”, *Competition Law Journal*, No:1(2015), https://antitrustlair.files.wordpress.com/2015/05/the-double-duality-of-two-sided-markets_clj_lamadrid.pdf, Erişim Tarihi: 08.05.2015, s. 5-18.

Latham & Watkins Client Alert (2014), “‘By Object’ Restrictions of Competition

Revisited: European Court of Justice Endorses Narrow Interpretation”, <http://www.lw.com/thoughtLeadership/LW-European-Justice-Court-Groupement-Cartes-Bancaires>, Erişim Tarihi: 20.09.2014.

MAHTANI, M.R. (2012), “Thinking outside the Object Box: An EU and UK Perspective”, *European Competition Journal*, No:8(1), s.1-39.

MONAGHAN, A. (2014), “Object or Effect: Where do Competition Authorities Need to Draw the Line?”, <http://communities.lawsociety.org.uk/download?ac=8127>, Erişim Tarihi: 09.05.2015.

MONTI, G. (2013), “Response to the Consultation on the Draft Notice on Agreements of Minor Importance”, http://ec.europa.eu/competition/consultations/2013_de_minimis_notice/giorgio_monti_en.pdf, Erişim Tarihi: 25.05.2015.

MURRAY, G. (2015), “In Search of the Obvious: Groupement des Cartes Bancaires and ‘By Object’ Infringements under EU Competition Law”, *European Competition Law Review*, No:36(2), s. 47-51.

NAGY, C. I. (2013), “The Distinction between Anti-competitive Object and Effect after Allianz: The End of Coherence in Competition Analysis?”, *World Competition*, No:36(4), http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2447630, Erişim Tarihi: 24.11.2014, s. 541-564.

NAGY, C. I. (2015), “The New Concept of Anti-Competitive Object: A Loose Cannon in EU Competition Law”, *E.C.L.R.*, No:36(4), s. 154-159.

ODUDU, O. (2009), “Restrictions of Competition by Object: What’s the Beef?”, *Competition Law Journal*, No: 9(1), <http://www.law.cam.ac.uk/faculty-resources/summary/restrictions-of-competition-by-object-whats-the-beef-91-2009-competition-law-journal-11-17/6078>, Erişim Tarihi: 02.11.2014, s. 11-17.

ODUDU, O. (2010), “The Last Vestiges of Overambitious EU Competition Law”, *Cambridge Law Journal*, No:69(2), s. 248-250.OECD (2007), *Facilitating Practices in Oligopolies*, OECD, Paris.

OECD (2009), *Two-Sided Markets*, OECD, Paris.

OECD (2010), *Information Exchanges between Competitors under Competition Law*, OECD, Paris.

ORTEGA GONZALEZ, A. (2013), “Restrictions by Object and the Appreciability Test: The Expedia Case, A Surprising Judgment or A Simple Clarification?”, *European Competition Law Review*, No:34(9), s. 457-465.

Oxera Economics (2013), “Bad Medicine? An Effects-based Approach to ‘Pay-for-delay’ Agreements”, Ekim 2013, <http://www.oxera.com/Latest-Thinking/Agenda/2013/Bad-medicine-An-effects-based-approach-to-pay.aspx>, Erişim Tarihi: 20.10.2014.

PİŞMAF, Ş. (2012), “İktisadi ve Hukuki Açından Teşebbüsler Arası Bilgi Değişimi”, Rekabet Kurumu Uzmanlık Tezleri Serisi No: 115, <http://www.rekabet.gov.tr/File/?path=ROOT/1/Documents/Uzmanl%C4%B1k+Tezi/5samilpismafmiz.pdf>, Erişim Tarihi: 30.05.2015.

PRADELLES, F. ve A. SCORDAMAGLIA-TOUSIS (2014), “Two Sides of the Cartes Bancaires Ruling: Assessment of the Two-Sided Nature of Card Payment Systems under Article 101(1) TFEU and Full Judicial Scrutiny of Underlying Economic Analysis”, *Competition Policy International*, No:10(2), s. 139-156.

PRIETO, N. (2014), “Ententes: Restriction de Concurrence”, *Le Lamy Europe Traité* – Edition 2014 - Walters Kluwer içinde, fasikül 1410.

Rekabet Kurumu (2009), “Tüm Kartları Kabul Kuralına İlişkin Sektör Araştırması Raporu”, Ankara, Türkiye, <http://www.rekabet.gov.tr/File/?path=ROOT%2f1%2fDocuments%2fSekt%25c3%25b6r%2bRaporu%2fsektorrapor3.pdf>, Erişim Tarihi: 08.06.2015.

ROSATI, F. (2014), “Le Rôle de l’Analyse Économique dans l’Évaluation des Infractions par Object”, Séminaire Droit et Economie de la Concurrence, Paris France, http://www.concurrences.com/spip.php?action=accéder_document&arg=24946&cle=cea5f793fee76fe83529783b4804c1b8e11171a5&file=pdf%2Fslidescnfconcurrences14oct2014-2.pdf, Erişim Tarihi: 05.05.2015.

RUIZ CALZADO, J. ve A. SCORDAMAGLIA-TOUSIS (2015), “Groupement des Cartes Bancaires v Commission: Shedding Light on What is not a ‘By Object’ Restriction of Competition”, *Journal of Competition Law & Practice Current Intelligence*, <http://jeclap.oxfordjournals.org/content/early/2015/03/18/jeclap.lpv022.abstract>, Erişim Tarihi: 17.05.2015.

SCHWARZ, D. (2014), “Object or Effect: Where do Competition Authorities Need to Draw the Line?”, <http://communities.lawsociety.org.uk/download?ac=8129>, Erişim Tarihi: 20.05.2015.

SCORDAMAGLIA-TOUSIS, A. (2014), “New De Minimis Communication: ‘De Minimis’ and ‘By Object’ Restrictions of Competition Law”, *Journal of Competition Law & Practice Current Intelligence*, <http://jeclap.oxfordjournals>.

org/content/early/2014/10/10/jeclap.lpu092, Erişim Tarihi: 05.05.2015.

Séminaires Nasse (2012), La Direction Générale du Trésor (Fransız Hazinesi Genel Müdürlüğü), *Compte-rendu du Séminaire Philippe Nasse du Jeudi 13 Décembre 2012: Les Marchés «Biface»*, Décembre 2012, <http://www.tresor.economie.gouv.fr/File/395781>, Erişim Tarihi: 08.11.2014.

Shearman and Sterling Antitrust Client Publication (2014), “The EU General Court Gets a Rap on its Knuckles”, <http://www.shearman.com/~media/Files/NewsInsights/Publications/2014/09/The-EU-General-Court-Gets-a-Rap-on-Its-Knuckles-AT-091114.pdf>, Erişim Tarihi: 08.11.2014.

SHUTOVA, N. (2013), “Monopole Naturel, Marchés Bifaces, Différenciation Tarifaire: Trois Essais sur la Régulation de Télécommunications”, Université Panthéon – Assas, Ecole Doctorale de Sciences Économiques et de Gestion, Thèse de Doctorat en Sciences Économiques soutenue le 24 Septembre 2013, <http://www.teraconsultants.fr/medias/uploads/pdf/Publications/2013/2013-Sep-these-Natalia-Shutova-vf.pdf>, Erişim Tarihi: 11.11.2014.

SVETLICIINI, A. (2011), “‘Objective Justifications’ of ‘Restrictions by Object’ in Pierre Fabre: A More Economic Approach to Article 101(1) TFEU?”, *European Law Reporter*, No:11, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1991330, Erişim Tarihi: 01.11.2014, s. 348-353.

ŞAHİN, Y. (2013), “Reviving an Old Debate: The Rule of Reason under Article 101”, Yüksek Lisans Tezi, http://www.jeanmonnet.org.tr/Portals/0/scholars_database_thesis/selen_yersu_sahin_tez.pdf, Erişim Tarihi: 20.05.2015.

TEKDEMİR, Y. (2012), “İlaç Sektöründe Uzlaşma Anlaşmaları ve Jenerik Rekabetin Gecikmesi”, Rekabet Yazıları, <http://www.rekabet.gov.tr/tr-TR/Rekabet-Yazisi/Ilac-Sektorunde-Uzlasma-Anlasmalari-ve-Jenerik-Rekabetin-Gecikmesi>, Erişim Tarihi: 01.06.2015.

TEKİNALP, Ü., “Rekabetin Korunması hakkında Kanunda Güncel Gelişmeler”, <http://www.rekabet.gov.tr/File/?path=ROOT%2F1%2FDocuments%2FPer%25c5%259fembe%2BKonferans%25c4%25b1%2BYay%25c4%25b1n%2Fperskonf yyn108.pdf>, Erişim Tarihi: 08.06.2015.

TÜSİAD (2014), “Rekabetin Korunması hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına dair Kanun Tasarısı’na ilişkin TÜSİAD Görüşü”, TÜSİAD, İstanbul, http://www.tusiad.org.tr/_rsc/shared/file/RekabetinKorunmasi-TUSIADGorus.pdf, Erişim Tarihi: 07.06.2014.

VOGEL, L. (2015), “Une Nouvelle Venue sur la Scène du Droit de la Concurrence: La Restriction par Object”, *Contrats Concurrence Consommation (LexisNexis)*, No:2015(5), Dosya 2.

ZAFAR, O. (2014), “Lundbeck, and Johnson & Johnson and Novartis: The European Commission’s 2013 ‘Pay-for-delay’ Decisions”, *Journal of Competition Law & Practice Current Intelligence*, <http://www.bristows.com/assets/documents/JECLP%20-%20Lundbeck%20and%20Johnson%20%20Johnson%20and%20Novartis.pdf>, Erişim Tarihi: 03.11.2014.

Mevzuat

4054 sayılı Rekabetin Korunması Hakkında Kanun

AB’nin İşleyişine dair Antlaşma (*Treaty on the Functioning of the European Union*)

Commission Notice on Agreements of Minor Importance which do not Appreciably Restrict Competition under Article 101(1) of the Treaty on the Functioning of the European Union, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2014:291:FULL&from=EN>, Erişim Tarihi: 08.06.2015.

Guidance on Restrictions of Competition “By Object” for the Purpose of Defining which Agreements may Benefit from the De Minimis Notice, http://ec.europa.eu/competition/antitrust/legislation/de_minimis_notice_annex.pdf, Erişim Tarihi: 08.06.2015.

Guidelines on the Applicability of Article 101 of the Treaty on the Functioning of the European Union to Horizontal Co-operation Agreements, [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52011XC0114\(04\)&from=EN](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52011XC0114(04)&from=EN), Erişim Tarihi: 07.06.2015.

Guidelines on the Application of Article 81(3) of the Treaty, [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:52004XC0427\(07\)](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:52004XC0427(07)), Erişim Tarihi: 01.11.2014.

Guidelines on Vertical Restraints, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:130:0001:0046:EN:PDF>, Erişim Tarihi: 19.01.2015.

Muafiyetin Genel Esaslarına ilişkin Kılavuz, <http://www.rekabet.gov.tr/File/?path=ROOT%2f1%2fDocuments%2fKilavuz%2fmuafiyett.pdf>, Erişim Tarihi: 08.06.2015.

Rekabet Kurulu Kararları

Rekabet Kurulunun 26.11.1998 tarihli ve 93/750-159 sayılı *LPG* kararı.

Rekabet Kurulunun 17.06.1999 tarihli ve 99-30/276-166(a) sayılı *Ege Bölgesi Çimento Soruşturması* kararı.

Rekabet Kurulunun 24.11.1999 tarihli ve 99-53/575-365 sayılı *Dayanısız Tüketim Maddeleri* kararı.

Rekabet Kurulunun 08.02.2002 tarihli ve 02-07/57-26 sayılı *Gübre* kararı.

Rekabet Kurulunun 01.12.2005 tarihli ve 05-80/1106-317 sayılı *Karbogaz* kararı.

Rekabet Kurulunun 02.11.2006 tarihli ve 06- 79/1032-298 sayılı *Gelibolu* kararı.

Rekabet Kurulunun 24.04.2007 tarihli ve 07-34/347-127 sayılı *ABC Türkiye Tiraj Denetleme Kurulu* kararı.

Rekabet Kurulunun 20.01.2009 tarihli ve 09-03/45-14 sayılı *Carrefour SA* kararı

Rekabet Kurulunun 25.11.2009 tarihli ve 09-57/1393-362 sayılı *Beyaz Et* kararı.

Rekabet Kurulunun 28.01.2010 tarihli ve 10-10/94-42 sayılı *UND* kararı.

Rekabet Kurulunun 01.07.2010 tarihli ve 10-47/858-296 sayılı *Doğan Yayın Holding/Feza Gazetecilik* kararı.

Rekabet Kurulunun 06.08.2010 tarihli ve 10-53/1057-391 sayılı *Peugeot Bayileri* kararı.

Rekabet Kurulunun 08.12.2010 tarihli ve 10-76/1572-605 sayılı *Sony Europe/ Arçelik* kararı.

Rekabet Kurulunun 23.06.2011 tarihli ve 11-39/838-262 sayılı *Anadolu Elektronik* kararı.

Rekabet Kurulunun 30.10.2012 tarihli ve 12-52/1479-508 sayılı *Çelik Çember* kararı.

Rekabet Kurulunun 13.06.2013 tarihli ve 13-36/468-204 sayılı *Reckitt Benckiser* kararı.

Rekabet Kurulunun 26.06.2013 tarihli ve 13-40/522-231 sayılı *OSD* kararı.

Rekabet Kurulunun 16.12.2013 tarihli ve 13-70/952-403 sayılı *Hyundai Bayileri* kararı.

Rekabet Kurulu'nun 16.04.2014 tarih ve 14-15/277-119 sayılı *Aktif-İriyil*

Otomotiv kararı.

Rekabet Kurulunun 22.10.2014 tarihli ve 14-42/764-340 sayılı *Dogati* kararı.

Avrupa Birliği Kararları

ABAD’ın 28.03.1984 tarihli Joined Cases 29/83 and 30/83 - *Compagnie Royale Asturienne des Mines and Rheinzink v Commission* kararı.

ABAD’ın 28.04.1998 tarihli Case C-306/96 - *Javico International and Javico AG v Yves Saint Laurent Parfums SA* kararı.

ABAD’ın 06.04.2006 tarihli Case C-551/03 P - *General Motors v Commission* kararı.

ABAD’ın 20.11.2008 tarihli Case C-209/07 - *Competition Authority v Beef Industry Development Society Ltd and Barry Brothers (Carrigmore) Meats Ltd* kararı.

ABAD’ın 04.06.2009 tarihli Case C-8/08, *T-Mobile Netherlands BV v Raad van beestuur van de Nederlandse Mededingingsautoriteit* kararı.

ABAD’ın 06.10.2009 tarihli Joined Cases C-501/06 P, C-513/06 P, C-515/06 P and C-519/06 P - *GlaxoSmithKline Services and Others v Commission and Others* kararı.

ABAD’ın 13.10.2011 tarihli C-439/09 P - *Pierre Fabre Dermo-Cosmétique SAS Président de l’Autorité de la Concurrence, Ministre de l’Économie, de l’Industrie et de l’Emploi* kararı.

ABAD’ın 13.12.2012 tarihli C-226/11 - *Expedia Inc v Autorite de la Concurrence* kararı.

ABAD’ın 14.03.2013 tarihli C-32/11 - *Allianz Hungaria Biztosító Zrt v Gazdasági Versenyhivatal* kararı.

ABAD’ın 11.09.2014 tarihli Case C-67/13 P - *CB v Commission* kararı.

Genel Mahkeme’nin 10.03.1992 tarihli Case T-14/89 - *Montedipe SpA v Commission* kararı.

Genel Mahkeme’nin 29.11.2012 tarihli T-491/07 - *CB v Commission* kararı.

Fransız Rekabet Otoritesi, Décision n° 08-D-25 du 29 Octobre 2008 relative à des Pratiques mises en œuvre dans le Secteur de la Distribution de Produits Cosmétiques et d’Hygiène Corporelle vendus sur Conseils Pharmaceutiques.

Fransız Rekabet Otoritesi, Décision n° 09-D-06 du 5 Février 2009 relative à des Pratiques mises en œuvre par la SNCF et Expedia Inc. dans le Secteur de la Vente

de Voyages en Ligne.

Fransız Rekabet Otoritesi, Décision n°13-D-17 du 20 Septembre 2013 relative à des Pratiques de MasterCard relevées dans le Secteur des Cartes de Paiement.

Komisyon'un 17.10.2007 tarihli Case COMP/D1/38606 - *CB* kararı.

Komisyon'un 19.07.2013 tarihli Case COMP/39226 - *Citalopram* kararı.

Komisyon'un 10.12.2013 tarihli Case COMP/ AT. 39685 - *Fentanyl* kararı.

Komisyon'un 09.07.2014 tarihli Case COMP/AT.39612 - *Perindopril (Servier)* kararı.

Komisyon'un *Fentanyl* kararı - Özet, [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52015XC0429\(03\)&from=EN](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52015XC0429(03)&from=EN), Erişim Tarihi: 01.05.2015.

Komisyon'un Case 39.794 - *Lufthansa/Turkish Airlines* dosyası.

Nederlandse Mededingingsautoriteit (Hollanda Ulusal Rekabet Otoritesi), nr. 2658-344 sayılı kararı.

Diğer

ABAD'ın 47/09 no.lu basın açıklaması, "A Single Meeting between Companies may Constitute a Concerted Practice in Breach of Community Competition Law".

Federal Trade Commission (ABD Federal Ticaret Komisyonu), *Pay-for-Delay: When Drug Companies Agree not to Compete*, <http://www.ftc.gov/news-events/media-resources/mergers-and-competition/pay-delay>, Erişim Tarihi: 03.11.2014.

Hukuk Sözcüsü Eleanor Sharpston'ın Case C-272/09 P - *KME Germany and Others v Commission* dosyasındaki görüşü, <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?jsessionid=9ea7d0f130d55d71b0ea606343e9a9f7fb526ecdec01.e34KaxiLc3eQc40LaxqMbN4Obh4Se0?text=&docid=79798&pageIndex=0&doclang=EN&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=27397>, Erişim Tarihi: 23.11.2014.

Hukuk Sözcüsü Nils Wahl'ın Case C-67/13 P - *CB v Commission* dosyasındaki görüşü, <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=149943&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=48136>, Erişim Tarihi: 02.11.2014. Komisyon (DG Competition), "Management Plan 2014", http://ec.europa.eu/competition/publications/annual_management_plan/amp_2014_en.pdf, Erişim Tarihi: 03.11.2014.

Komisyon'un basın açıklaması, "Antitrust: Commission Sends Statement of Objections to Google on Comparison Shopping Service; Opens Separate Formal

Investigation on Android”, (IP/15/4780).

Komisyon’un basın açıklaması, “Antitrust: Commission Announces the Launch of Market Tests in Investigations in the Online Hotel Booking Sector by the French, Swedish and Italian Competition Authorities”, (IP/14/2661).

Komisyon’un basın açıklaması, “Antitrust: Commission Fines Servier and Five Generic Companies for Curbing Entry of Cheaper Versions of Cardiovascular Medicine”, (IP/14/799).

Komisyon’un basın açıklaması, “Antitrust: Commission Fines Lundbeck and Other Pharma Companies for Delaying Market Entry of Generic Medicines” (IP/13/563).

Komisyon’un basın açıklaması, “Antitrust: Commission Accepts Legally Binding Commitments from Simon & Schuster, Harper Collins, Hachette, Holtzbrinck and Apple for Sale of E-books” (IP/12/1367).

Komisyon’un basın açıklaması, “Antitrust: Commission Opens Formal Proceedings to Investigate Sales of E-books” (IP/11/1509).

Komisyon’un basın açıklaması, “Antitrust: Commission Opens Investigation against Pharmaceutical Companies Cephalon and Teva” (IP/11/511).

Komisyon’un basın açıklaması, “Antitrust: Commission Probes Certain Co-operation Agreements between Lufthansa and Turkish Airlines and between Brussels Airlines and TAP Air Portugal” (IP/11/147).

Komisyon’un basın açıklaması, “Antitrust: Commission Probes Allegations of Antitrust Violations by Google” (IP/10/1624).

Rekabet Kurumu (2015), “16. Yıllık Rapor”, Rekabet Kurumu, Ankara, http://www.rekabet.gov.tr/File/?path=ROOT%2f1%2fDocuments%2fFaaliyet+Raporlar%2fC4%B1%2fRK_16.pdf, Erişim Tarihi: 07.06.2015.

Rekabet Kurumunun 10.04.2015 tarihli açıklaması, “Yemek Sepeti Elektronik İletişim Tanıtım Pazarlama Gıda San. ve Tic. A.Ş. Hakkında Soruşturma Açıldı”, <http://www.rekabet.gov.tr/tr-TR/Guncel/Yemek-Sepeti-Elektronik-Iletisim-Tanitim-Pazarlama-Gida-San-ve-Tic-AS-Hakkinda-Sorusturma-Acildi>, Erişim Tarihi: 02.06.2015.

YAYIN İLKELERİ VE MAKALE YAZIM KURALLARI / *PUBLICATION POLICY AND NOTES FOR CONTRIBUTORS*

1. YAYIN İLKELERİ

1. Yayın hayatına 2000 yılında başlayan Rekabet Dergisi, Rekabet Kurumu tarafından üç ayda bir yayımlanan hakemli bir dergidir. Dergide, rekabet hukuku, politikası ve sanayi iktisadı alanlarındaki Türkçe veya İngilizce özgün makalelere, vaka yorumları ve benzeri görüşler ile haberlere yer verilmektedir.
2. Rekabet Dergisi'nde yayımlanmak üzere rekabetdergisi@rekabet.gov.tr adresine gönderilen yazılar daha önce başka bir yerde yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır. Yazarlar, yazılarıyla birlikte, iletişim adresi, telefon ve elektronik posta bilgilerini sunmalıdır. Gönderilen yazılar, Editörler tarafından, içerik ve "Makale Yazım Kuralları" başlığı altında belirtilen kurallara uygunluk bakımından değerlendirilir. Ardından, yazarın ismi gizlenerek, konu hakkında uzman iki hakeme gönderilir. Hakemlerden gelecek raporlar doğrultusunda yazının basılmasına, reddedilmesine veya yazardan düzeltme istenmesine karar verilecek ve bu durum yazara en kısa sürede bildirilecektir. Gerekli durumlarda üçüncü bir hakemin görüşüne başvurulabilir.
3. Rekabet Kurumu, Rekabet Dergisi'nde yayımlanacak her bir yazı karşılığında yazarına, telif ücreti olarak, net **750 TL** öder. Ayrıca 10 adet dergi yazara ücretsiz olarak gönderilir.

2. MAKALE YAZIM KURALLARI

1. İlk sayfada şu bilgiler yer almalıdır:
 - a) Yazının Türkçe ve İngilizce başlığı (Siyah ve tümü büyük harf karakterinde),
 - b) Yazarın adı ve çalıştığı kuruluş (Yazı başlığının hemen altında, sayfanın sağına yanaştırılmış olarak yazar adı belirtilmeli ve soyadın sonuna bir yıldız konulmalıdır. Yıldızlı dipnotta ise, yazarın çalıştığı kuruluş ile unvanı belirtilmelidir),
 - c) 200 kelimeyi aşmamak üzere Türkçe ve İngilizce özet,
 - d) Türkçe ve İngilizce olarak beş anahtar kelime.
2. Yazılar, kaynakça bölümü dahil olmak üzere çift aralıklı olarak 12 punto Times New Roman karakteri ile yazılmalıdır. Dipnot ve tablolarda ise 10 punto harf büyüklüğü kullanılmalıdır. Dipnotlar numara sırasıyla sayfa altında gösterilmelidir. Tablo ve şekillere numara verilmeli; başlıkları üstünde, kaynakları ise altında yer almalıdır.

3. Kısaltılacak isim ilk defa kullanıldığında, kısaltılmadan ve parantez içinde kısaltması belirtilerek kullanılmalıdır.

4. Metin içerisinde kullanılan yabancı kelimeler italik olarak belirtilmelidir.

5. Metin içerisindeki başlıklar, “Giriş” ve “Sonuç” hariç olmak üzere, harf ya da Roma rakamı kullanılmaksızın aşağıdaki şekilde düzenlenmelidir:

1. KALIN VE TÜMÜ BÜYÜK HARF

1.1. Kalın ve Sadece İlk Harfler Büyük

1.1.1. Kalın ve Sadece İlk Harfler Büyük

6. Kaynaklara göndermeler dipnotlarla yapılmalıdır. Dipnotlar ise numara sırasıyla sayfa altlarında yer almalıdır. Metin içinde gönderme yapılan bütün kaynaklar, Kaynakça başlığı altında gösterilmelidir. Kaynakça alfabetik sıraya göre hazırlanmalıdır. Bir yazarın birden çok eserine başvurulmuşsa, bu durumda yakın tarihli eser sonra gösterilmelidir. Bir yazarın aynı tarihli birden çok eseri varsa, yayın tarihleri sonuna “a”, “b”, “c” gibi harfler eklenmelidir. Gönderme yapılırken ve kaynakça düzenlenirken uyulması gereken biçim kurallarına aşağıda yer verilmiştir:

a) Tek Yazarlı Kitap:

Metin içindeki ilk göndermede: WHISH, R. (2009), *Competition Law*, Sixth Edition, Oxford University Press, New York, US, s.72.

Diğer göndermelerde: Whish 2009, s.173.

Kaynakçada: WHISH, R. (2009), *Competition Law*, Sixth Edition, Oxford University Press, New York, US.

b) Tek Yazarlı Makale:

Metin içindeki ilk göndermede: WILS, W.P.J. (2005), “Is Criminalization of EU Competition Law the Answer?”, *World Competition*, No:28(2), s.117.

Diğer göndermelerde: Wils 2005, s.130.

Kaynakçada: WILS, W.P.J. (2005), “Is Criminalization of EU Competition Law the Answer?”, *World Competition*, No:28(2), s.117-159.

c) İki Yazarlı Eser:

Metin içindeki ilk göndermede: JONES, A. ve B. SUFRIN (2004), *EC Competition Law Text, Cases, and Materials*, Second Edition, Oxford University Press, New York, US, s.819-820.

Diğer göndermelerde: Jones ve Sufrin 2004, s.130.

Kaynakçada: JONES, A. ve B. SUFRIN (2004), *EC Competition Law Text, Cases, and Materials*, Second Edition, Oxford University Press, New York, US.

d) Üç ve Üçten Fazla Yazarlı Eser:

Metin içindeki ilk göndermede: NEVEN, D., P. PAPANDROPOULOS ve P. SEABRIGHT (1998), *Trawling for Minnows European Competition Policy and Agreements Between Firms*, Centre for Economic Policy Research, Great Britain, s.61.

Diğer göndermelerde: Neven vd. 1998, s.61.

Kaynakçada: NEVEN, D., P. PAPANDROPOULOS ve P. SEABRIGHT (1998), *Trawling for Minnows European Competition Policy and Agreements Between Firms*, Centre for Economic Policy Research, Great Britain.

e) Derleme İçinde Makale:

Metin içindeki ilk göndermede: GUERRIN, M. ve G. KYRIAZIS (1992), “Cartels: Proof and Procedural Issues”, B.E. Hawk (der.), *Annual Proceedings of the Fordham Corporate Law Institute International Antitrust Law and Policy* içinde, s.773.

Diğer göndermelerde: Guerrin ve Kyriazis 1992, s.813.

Kaynakçada: GUERRIN, M. ve G. KYRIAZIS (1992), “Cartels: Proof and Procedural Issues”, B.E. Hawk (der.), *Annual Proceedings of the Fordham Corporate Law Institute International Antitrust Law and Policy* içinde, s.773-843.

f) Yazarı Belli Olmayan Yayınlar, Raporlar vb.:

Metin içindeki ilk göndermede: OECD (2005), *Competition Law and Policy in Turkey*, OECD, Paris, s.24.

Diğer göndermelerde: OECD 2005, s.42.

Kaynakçada: OECD (2005), *Competition Law and Policy in Turkey*, OECD, Paris.

g) İnternette Alınan Kaynaklar:

Metin içindeki ilk göndermede: HAMMOND, S.D. (2006), “The U.S. Model of Negotiated Plea Agreements: A Good Deal With Benefits For All”, OECD Competition Committee Working Party No.3, Paris, France, <http://www.usdoj.gov/atr/public/speeches/219332.pdf>, Erişim Tarihi: 08.01.2009, s.5.

Diğer göndermelerde: Hammond 2006, s.8.

Kaynakçada: HAMMOND, S.D. (2006), “The U.S. Model of Negotiated Plea Agreements: A Good Deal With Benefits For All”, OECD Competition Committee Working Party No.3, Paris, France,

<http://www.usdoj.gov/atr/public/speeches/219332.pdf>,

Erişim Tarihi: 08.01.2009.

h) Tezler:

Metin içindeki ilk göndermede: KAYIHAN, L. (1999), *An Analysis of Vertical Restraints and Green Paper Implications*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Katholike Üniversiteit Leuven, Leuven, s.12.

Diğer göndermelerde: Kayıhan 1999, s.15.

Kaynakçada: KAYIHAN, L. (1999), *An Analysis of Vertical Restraints and Green Paper Implications*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Katholike Üniversiteit Leuven, Leuven.

YAYIN İLKELERİ VE MAKALE YAZIM KURALLARI /
PUBLICATION POLICY AND NOTES FOR CONTRIBUTORS

1. PUBLICATION POLICY

1. Competition Journal, which started its life in 2000, is a refereed journal published quarterly by the Turkish Competition Authority. The journal publishes original articles, case comments and news in Turkish and English in the field of competition law, policy and industrial organization.

2. Articles submitted to the rekabetdergisi@rekabet.gov.tr address for publication in the Competition Journal must be neither previously published in nor submitted for publication to other journals. Authors should provide their contact addresses, telephone and electronic mail information alongside their articles. Articles sent are first checked by Editors for their compliance with the rules stated under the heading “Publication Policy and Notes for Contributors”. Afterwards, they are sent anonymously to two referees who are expert on the subject. According to the reports of the referees, a decision will be made on whether to publish or reject the article or request corrections from the author, and this decision will be notified to the author as soon as possible. If deemed necessary, the opinion of a third referee may be requested.

3. Turkish Competition Authority shall pay net **TL 750** as the copyright fee to the author of each article published in the Competition Journal. Also, 10 copies of the journal shall be sent to the author, free of charge.

2. NOTES FOR CONTRIBUTORS

1. The first page of the article should include the following information:

- a) Title of the article in Turkish and English (With bold and all caps fonts),
- b) Name of the author and the organization s/he works in (Name of the author should be indicated directly below the title of the article, aligned right, and an asterisk should be inserted after the surname. The relevant footnote should indicate where the author works and his/her title),
- c) An abstract of maximum 200 words in Turkish and English,
- d) Five keywords in Turkish and English,

2. Articles, including the bibliography section, should be written with a 12 point Times New Roman font, double-spaced. Footnotes and tables should use 10 point fonts. Footnotes should be included in numerical order at the bottom of each page. Tables and figures should be numbered; their titles should be indicated over the figure/table and the sources should be indicated below.

3. For its first instance, an abbreviated name should be used in its full form, with the abbreviation included in parenthesis.
4. Foreign terms used in the text should be in italics.
5. Headings, with the exception of “Introduction” and “Conclusion”, should be arranged without letters or Roman numerals as follows:

1. BOLD AND ALL CAPS

1.1. Bold and Only First Letters in Caps

1.1.1. Bold and Only First Letters in Caps

6. References to sources should be done in footnotes. Footnotes should be included in numerical order at the bottom of each page. All sources to be referenced in the text should be indicated under the heading Bibliography. Bibliography should be arranged in alphabetical order. If more than one title by an author is referenced, recent titles should be listed later. In case an author has more than one title with the same date, letters such as “a”, “b”, “c” should be appended to the date of publication. Formatting rules to follow in references and in the bibliography are listed below:

a) For Books with one Author:

For the first reference in the text: WHISH, R. (2009), *Competition Law*, Sixth Edition, Oxford University Press, New York, US, p.72.

For other references: Whish 2009, p.173.

In the bibliography: WHISH, R. (2009), *Competition Law*, Sixth Edition, Oxford University Press, New York, US.

b) For Articles with one Author:

For the first reference in the text: WILS, W.P.J. (2005), “Is Criminalization of EU Competition Law the Answer?”, *World Competition*, No:28(2), p.117.

For other references: Wils 2005, p.130.

In the bibliography: WILS, W.P.J. (2005), “Is Criminalization of EU Competition Law the Answer?”, *World Competition*, No:28(2), p.117-159.

c) For Books and Articles with Two Authors:

For the first reference in the text: JONES, A. and B. SUFRIN (2004), *EC Competition Law Text, Cases, and Materials*, Second Edition, Oxford University Press, New York, US, p.819-820.

For other references: Jones and Sufrin 2004, p.130.

In the bibliography: JONES, A. and B. SUFRIN (2004), *EC Competition Law Text, Cases, and Materials*, Second Edition, Oxford University Press, New York, US.

d) For Books and Articles with Three or More Than Three Authors:

For the first reference in the text: NEVEN, D., P. PAPANDROPOULOS and P. SEABRIGHT (1998), *Trawling for Minnows European Competition Policy and Agreements Between Firms*, Centre for Economic Policy Research, Great Britain, p.61.

For other references: Neven et al. 1998, p.61.

In the bibliography: NEVEN, D., P. PAPANDROPOULOS and P. SEABRIGHT (1998), *Trawling for Minnows European Competition Policy and Agreements Between Firms*, Centre for Economic Policy Research, Great Britain.

e) For Articles in Edited Publications:

For the first reference in the text: GUERRIN, M. and G. KYRIAZIS (1992), “Cartels: Proof and Procedural Issues”, B.E. Hawk (ed.), in *Annual Proceedings of the Fordham Corporate Law Institute International Antitrust Law and Policy*, p.773.

For other references: Guerrin and Kyriazis 1992, p.813.

In the bibliography: GUERRIN, M. and G. KYRIAZIS (1992), “Cartels: Proof and Procedural Issues”, B.E. Hawk (ed.), in *Annual Proceedings of the Fordham Corporate Law Institute International Antitrust Law and Policy*, p.773-843.

f) For Publications, Reports, etc. without an Author:

For the first reference in the text: OECD (2005), *Competition Law and Policy in Turkey*, OECD, Paris, p.24.

For other references: OECD 2005, p.42.

In the bibliography: OECD (2005), *Competition Law and Policy in Turkey*, OECD, Paris.

g) For Sources from the Internet:

For the first reference in the text: HAMMOND, S.D. (2006), “The U.S. Model of Negotiated Plea Agreements: A Good Deal With Benefits For All”, OECD Competition Committee Working Party No.3, Paris, France,

<http://www.usdoj.gov/atr/public/speeches/219332.pdf>,

Date Accessed: 08.01.2009, p.5.

For other references: Hammond 2006, p.8.

In the bibliography: HAMMOND, S.D. (2006), "The U.S. Model of Negotiated Plea Agreements: A Good Deal With Benefits For All", OECD Competition Committee Working Party No.3, Paris, France,
<http://www.usdoj.gov/atr/public/speeches/219332.pdf>,
Date Accessed: 08.01.2009.

h) For Thesis:

For the first reference in the text: KAYIHAN, L. (1999), *An Analysis of Vertical Restraints and Green Paper Implications*, Unpublished Graduate Thesis, Katholieke Universiteit Leuven, Leuven, p.12.

For other references: Kayihan 1999, p.15.

In the bibliography: KAYIHAN, L. (1999), *An Analysis of Vertical Restraints and Green Paper Implications*, Unpublished Graduate Thesis, Katholieke Universiteit Leuven, Leuven.

Üniversiteler Mahallesi
1597. Cadde No: 9
06800 Bilkent/ANKARA

<http://www.rekabet.gov.tr/rekabetdergisi>

ISSN 1302-552X

9 771302 552009